CONFERENTIEBUNDEL CARIBISCHE ASSOCIATIE VOOR NEERLANDISTIEK 2017

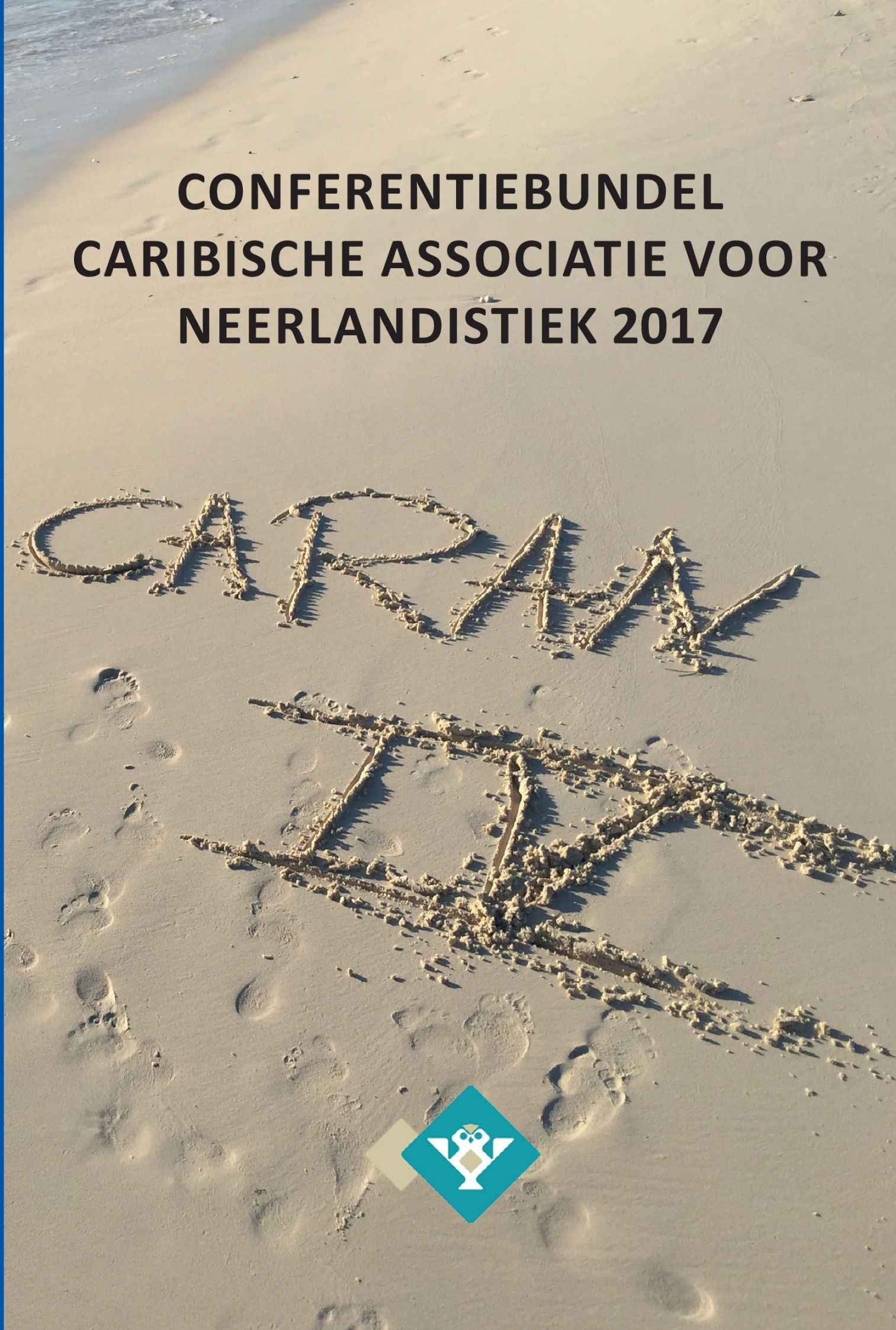

Caribische Associatie voor Neerlandistiek 2017

Conferentiebundel
Caribische Associatie voor Neerlandistiek 2017

Vierde CARAN-conferentie
Aruba
22, 23 en 24 november 2017

Redactie
Kitty Groothuijse
Wim Rutgers
Eric Mijts

Vormgeving: Joost Horward - ADCTRA
Foto omslag: Mitch Puts

1. Inleiding 5

2. Dubbelconferentie CARAN Cross Over te Aruba Taal en literatuur in Caribisch perspectief *Door Kitty Groothuijse, Eric Mijts en Hilde Neus* 7

3. Nederlandse literatuur op de Caribische archipel *Door Yves T'Sjoen en Eric Mijts* 14

4. God Geeft de Bloemen Water - Dios ta duna e flornan awa *Door Sjoerd Kuyper met een inleiding van Eric Mijts* 17

5. Een postume roman van Wim Bos Verschuur *Door Hilde Neus* 23

6. Boeli van Leeuwen: ver weg dichtbij *Door Jos de Roo* 29

7. Literaire mythen en Benedenwindse feiten, gedekoloniseerde interpretaties van inheems Curaçao, Aruba en Bonaire, ca. 1499-1636. *Door Luc Alofs* 37

8. Naar betere onderwijsresultaten op de ABC-eilanden *Door Juana Kibbelaar* 53

9. Translanguaging. Hoe maak je als docent gebruik van de dominante taal van de leerling bij het leren van het Nederlands? *Door Everdiene Geerling* 66

10. Engels, Papiaments, Nederlands, Spaans? Een paar basisvragen voor taalbeleid in het hoger onderwijs op de Caribische eilanden van het Koninkrijk der Nederlanden *Door Rob van der Vaart* 85

11. De toekomst van het Nederlands op de UA *Door Kitty Groothuijse* 91

12. Een cocolishi als poëticale metafoor: de literatuur van de ABC-eilanden *Door Wim Rutgers* 100

13. Oproep voor bijdragen CARAN-conferentie: Professionalisering van het NVT-onderwijs in de Cariben 123

14. Oproep voor bijdragen 'CROSS-OVER te gast bij CARAN' Antilliaanse, Surinaamse en Nederlandse literatuur Transnationalisme, interculturaliteit en intercontinentaliteit 125

15. Conferentieprogramma 22 tot en met 24 november 2017 128

1. Inleiding

Op 22, 23 en 24 november 2017 vond aan de Universiteit van Aruba de vierde conferentie van de Caribische Associatie voor Neerlandistiek (CARAN) plaats. Ditmaal werd de conferentie georganiseerd in samenwerking met Cross-Over, het tweejaarlijkse platform voor de interdisciplinaire en transculturele letterkundige neerlandistiek. In deze bundel treft u een aantal conferentiebijdragen aan die verzameld zijn door de organisatoren van de conferentie.

De doelstelling van de Caribische Associatie voor Neerlandistiek (CARAN) is de versterking van de samenwerking in onderwijs en onderzoek in de neerlandistiek van het Caribisch gebied door middel van de organisatie van een tweejaarlijks colloquium en een daaraan gekoppelde publicatie. Mede dankzij de steun van de Taalunie hebben tot op heden vier colloquia plaats kunnen vinden, tweemaal in Aruba, eenmaal in Suriname en eenmaal in Curaçao, en eind 2019 zal het vijfde colloquium opnieuw plaatsvinden in Paramaribo, Suriname. In 2011 werd deze associatie aan de Universiteit van Aruba opgericht als een samenwerkingsverband van neerlandici van Suriname en van de verschillende eilanden van de voormalige Nederlandse Antillen.

De CARAN legt het verband tussen de eigen Nederlandstalige literaire tradities met unieke semiotiek en pragmatiek aan de twee zijden van de Atlantische oceaan. Door de fysieke afstand tot Europees Nederlands en de Europees Nederlandse literaire traditie, maar ook door het contact met andere talen zowel als de afzondering van de kleinschalige samenlevingen waarin ze bestaat, beleeft de taal een eigen ontwikkeling, op elke plaats anders. De taal- en letterkunde van het Nederlands kent ook, en wellicht bij uitstek, in het Caribisch gebied een rijkdom en diversiteit die de studie daarvan in context meer dan de moeite waard maken.

Het Nederlands is een officiële taal in de autonome landen Aruba, Curaçao, Sint Maarten en Suriname, en natuurlijk ook in de eilandgebieden Bonaire, Saba en Sint Eustatius die deel uitmaken van het land Nederland. Voor de meer dan 800.000 inwoners van deze gebieden speelt het Nederlands een rol van betekenis, en voor meer dan 300.000 mensen in de regio is het ook de eerste taal. In het Caribisch gebied zijn deze sprekers van het Nederlands

gespreid over een totale oppervlakte zo groot als drie maal Nederland en België samen, de grootste afstand tussen deze sprekers van het Nederlands in het Caribisch gebied is wel 1800 kilometer. Als taal in basis, middelbaar en hoger onderwijs, het recht en de rechtbank en ook een taal van betekenis in de literatuur en cultuur van dit gebied is de CARAN een waardevolle sleutel tot de rijkdom van de taal- en letterkunde van het Caribisch gebied waar Nederlands een rol van betekenis speelt.

Op de volgende bladzijden vindt u een reeks bijdragen die een goed beeld geven van de diversiteit in het Caribisch gebied. Na enkele eerder *on line* gepubliceerde bijdragen die een overzicht bieden van de inhoud van de dubbelconferentie, volgen een aantal bijdragen over literatuur, taalkunde, beleid en didactiek in, van en voor het Nederlands. De vierde tekst in deze bundel biedt een unieke kijk in de vertaling van Sjoerd Kuypers roman *De duik* door de Arubaanse taalkundige Ramon Todd Dandaré. De laatste bijdrage is de slotlezing van Wim Rutgers die aan het einde van zijn lezing uit handen van de algemeen secretaris van de Taalunie, Hans Bennis, een bijzondere erkenning voor zijn bijdrage aan de Nederlandse literatuur mocht ontvangen. De laatste documenten zijn de oproep voor bijdragen en het conferentieprogramma.

De samenstellers van deze bundel hebben ervoor gekozen een zo breed mogelijk scala aan teksten toe te laten voor publicatie. De teksten in deze bundel zijn gepubliceerd zoals ze zijn aangeleverd door de auteurs.

De conferentie zou niet mogelijk geweest zijn zonder de financiële steun van de Taalunie, het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties/Vertegenwoordiging van Nederland in Aruba, en de steun van de Universiteit van Aruba.

In 2019 vindt de vijfde CARAN conferentie plaats in Paramaribo, Suriname.

2. Dubbelconferentie CARAN Cross Over te Aruba
Taal en literatuur in Caribisch perspectief

Door Kitty Groothuijse (Universiteit van Aruba)
Eric Mijts (Universiteit van Aruba)
Hilde Neus (Anton de Kom Universiteit van Suriname)

De Caribische Associatie voor Neerlandistiek (CARAN) organiseerde van 22 tot 24 november 2017 voor de vierde maal haar tweejaarlijkse conferentie. Na Oranjestad (2011), Paramaribo (2013) en Willemstad (2015) was opnieuw Oranjestad plaats van samenkomst. Dit jaar bood de CARAN-conferentie voor het eerst ook onderdak aan Cross Over. Dit is een platform voor interdisciplinaire en transculturele letterkundige neerlandistiek. Hiermee werd er een programma geboden met ruimte voor het uitwisselen van nieuwe inzichten op het gebied van zowel Nederlandstalige taalkunde als letterkunde in en van het Caribisch gebied.

De positie van het Nederlands in het Caribisch deel van het Koninkrijk is inmiddels geëvolueerd van officiële taal tot noodzakelijke minderheidstaal. Voor het onderwijs is deze ontwikkeling van groot belang. Uit het rapport *NVT Overzee*, uitgevoerd door de TaalUnie in 2016, bleek eens temeer dat er veel behoefte is aan een duidelijk taalbeleid, aan professionalisering van docenten, aan materiaal dat inspeelt op de eilandelijke context en aan een didactische aanpak die aansluit bij de digitale belevingswereld van de cursist. Bovendien moet werk gemaakt worden van onderwijs in het Nederlands dat niet langer uitgaat van Nederlands als moedertaal maar Nederlands als vreemde taal.
Het doel van deze conferentie was dan ook het verder ontwikkelen en versterken van bestaande en nieuwe methodes voor taalverwerving, voor taal(kunde)- en literatuuronderwijs. De conferentie bood daarom ruimte aan initiatieven gericht op het delen van inzichten en ervaringen in het basis-, middelbaar en hoger onderwijs. Voor de conferentie waren behalve docenten en

onderwijskundigen ook beleidsmakers uitgenodigd. Bijna veertig internationale een veertigtal Arubaanse specialisten en academici namen deel, in totaal vonden op de drie dagen 26 lezingen, workshops en debatten plaats.

De eerste dag van de conferentie, 22 november, was gereserveerd voor Cross Over met bijdragen over letterkunde en de overdracht van kennis van en liefde voor literatuur in het onderwijs. Het volledig verslag van Cross-Over, van de hand van Yves T'Sjoen en Eric Mijts deze bijeenkomst is te vinden op *Neerlandistiek*.
Deze eerste dag werd afgesloten met een drukbezocht en zinderend publiek debat met als thema: 'De instructietaal in het basisonderwijs op Aruba' onder leiding van Peter van der Geer en met een inleiding van Eric Mijts. Een overweldigende meerderheid van de ruim 100 aanwezigen was voor meertalig basisonderwijs, enkelen kozen voor Nederlands als instructietaal, er was een relatief kleine groep die de voorkeur gaf aan Papiamento en slechts twee mensen kozen voor Engels als instructietaal.

Donderdag 23 november, de tweede dag van de conferentie, was gereserveerd voor bijdragen over taal en literatuur in het onderwijs. De deelnemers werden welkom geheten door CARAN-oprichter Eric Mijts en de prikkelende openingstoespraak werd verzorgd door de bekende Nederlandse kinderboekenschrijver Sjoerd Kuyper.

Daarna stelde de nieuwe Algemeen Secretaris van de Taalunie zich voor. Hans Bennis vervult sinds dit jaar die functie, nadat hij meer dan 20 jaar directeur was van het Meertens Instituut in Amsterdam en bijzonder hoogleraar aan de Universiteit van Amsterdam, uit dien hoofde is hij ook vertrouwd met diversiteit en talen. Hij toonde zich een liberaal man; voor hem zijn vele varianten mogelijk van 'het Nederlands overzee'. Hij wees erop dat er inmiddels bijna evenveel mensen buiten Nederland als in Nederland die taal bestuderen. Dat het merendeel van de masterstudies aan Nederlandse universiteiten het Engels als instructietaal voert, draagt hier volgens hem in belangrijke mate aan bij.

Juana Kibbelaar (OTRA Curaçao) hield een vurig pleidooi voor betere onderwijsresultaten in haar lezing over taalbeheersing op

basisscholen in het Caribisch deel van het Koninkrijk. Ze wees op het belang van de beschikbaarheid van Nederlandstalige bibliotheekcollecties, zodat leerlingen ook buiten schooltijd hun honger naar kennis kunnen stillen. Daarom bepleitte zij dan ook het opvoeren van het aantal uren onderwijs in het Nederlands, gecombineerd met een andere didactische aanpak voor de scholen Aruba, Bonaire en Curaçao. Haar pleidooi voor het verruimen van het onderwijs in het Nederlands vond wisselende weerklank bij de ruim 60 toehoorders, want wat voor het Nederlands geldt, geldt evenzeer en waarschijnlijk zelfs meer voor het Engels, zo werd opgemerkt in de discussieronde na de bijdrage.

Regine Croes (Directie Onderwijs Aruba) presenteerde de resultaten van de eerste meting die in 2014 werd gehouden in het kader van een groot meerjarenonderzoek naar de invoering van meertalig basisonderwijs in Aruba. Papiamento is voor 68 % van de bewoners van Aruba de thuistaal, maar bijna 90% beheerst deze taal in meer of mindere mate, naast Spaans (14%), Engels (8%) en Nederlands (6%). Meertaligheid 'past' dus goed bij de Arubaanse onderwijssituatie.

Uit de resultaten van die eerste meting bleek al dat meertalig basisonderwijs veel betere onderwijsresultaten oplevert dan eentalig (Nederlands) onderwijs. Die resultaten worden bevestigd door de voorlopige analyses van de tweede meting in dit longitudinale onderzoek, die in 2016 werd verricht. Dit onderzoek wordt afgesloten met een derde meting in 2018. Dan komt ook het eindrapport beschikbaar, maar Croes gaf aan te verwachten dat ook deze meting de positieve effecten van meertalig onderwijs zal bevestigen. Zij pleitte voor 'Mother Tongue Based Integrated Mulitilingual Education'.

Helena Henneveld (University of Curacao) ging in op gebruik van (technische) hulpmiddelen om het literatuuronderwijs levendiger te maken. Zij toonde een *Prezi* met een multimediale les over leven en werk van Louis Couperus, illustrerend dat literatuuronderwijs heel spannend gebracht kan worden en op een aansprekende manier 'gecontextualiseerd' kan worden. Henneveld 'overhoorde' haar publiek met behulp van een quiz in Kahoot en demonstreerde zo het gebruik van een ander handig hulpmiddel om leerlingen te boeien via hun mobiele telefoon.

Eric Mijts (Universiteit van Aruba) gaf een toelichting op het publieke debat over de rol van het Nederlands in het Caribisch gebied. Hij benadrukte de complexiteit van de discussie rond moedertaal en instructietaal in het onderwijs op basis van de gelaagdheid van taalbeleid en het spanningsveld tussen ideologie en pragmatiek van de taalgebruikers in verschillende contexten en in verschillende velden van taalgebruik. In het publieke debat rond taal, beleid en onderwijs wordt door de verschillende gesprekspartners – vaak onbewust – naast elkaar gepraat. Daar waar de ene gesprekspartner het heeft over internationale richtlijnen, stelt de tweede gesprekspartner de persoonlijke situatie van het kind voorop en de derde ziet vervolgens enkel economische of institutionele waarde. Hij sloot de lezing af met een voorstel voor een model om de verschillende facetten van taalgebruik en -beleid te visualiseren als hulpmiddel voor de verdere analyse van discours.

Merlynne Williams (Instituto Pedagogico Aruba) sprak over de kracht van translanguaging bij het leren van talen. Zij is een sterk pleitbezorger van het gebruiken van het volledige taalrepertoire van de leerling, omdat iedere mens 'van nature' een 'translanguager' is als hij in een meertalige context functioneert en naast zijn thuistaal al op vroege leeftijd met andere talen in aanraking komt. Omdat dit de dagelijkse realiteit is in het Caribisch gebied, is het prudent om leerlingen niet alleen toe te staan, maar ook te stimuleren om hun volledige taalrepertoire in te zetten bij onder de knie krijgen van kennis en vaardigheden.

Na de lunch waren er voor de deelnemers twee workshops georganiseerd. Jenneke Oosterhof (University of Minnesota) verzorgde een workshop met als thema 'Leve het luisteren: Maak luistervaardigheid leuk'. Bij het leren van een vreemde taal is luisteren voor NT2-sprekers vaak de moeilijkste vaardigheid om onder de knie te krijgen. Vaak is dit zelfs moeilijker en frustrerender dan spreken. Luisteren is een zeer complexe taak, want de leerling moet klanken en woorden herkennen in elkaars context, voordat er betekenis aan kan worden gegeven. Als (moedertaal)docenten houden we hier vaak te weinig rekening mee. Daarom pleit Oosterhof voor het gebruiken van diverse genres, zoals korte filmpjes, het Jeugdjournaal, muziekvideo's en cabaret. Daarnaast werd aandacht besteed aan de diversiteit aan deelvaardigheden, die nodig zijn voor luistervaardigheid en de integratie van die deelvaardigheden in andere vaardigheden die

een rol spelen van het verwerven van een tweede taal. De deelnemers kregen diverse aansprekende voorbeelden en oefeningen om de luistervaardigheid te trainen. Benadrukt werd dat op ieder niveau van taalverwerving of dat nu op A1- of op C1-niveau is, de luistervaardigheid van de leerder een belangrijke rol speelt bij het aanleren van een tweede taal.

Het thema van de workshop van Everdiene Geerling (Stichting NOB, Voorburg) was Translanguaging: Hoe maak je als docent gebruik van de dominante taal van de leerling bij het leren van het Nederlands? Na een inleiding over de verschillen tussen het verwerven van een eerste en tweede taal werd ingegaan op de vraag of je bij het leren van het Nederlands gebruik kunt maken van de moedertaal. Translanguaging is het proces van betekenis leggen, ervaringen vormen en begrip en kennis krijgen door het gebruik van twee of meer talen. Het zorgt voor een dieper en beter begrip van de leerstof. Beide talen worden op dynamische en functionele manier geïntegreerd gebruikt om mentale processen als begrip, spreken, geletterdheid en leren te organiseren. Het doel is om beide talen te ontwikkelen, waarbij het om effectieve communicatie gaat en de functie van taal belangrijker is dan de vorm. Daarnaast vergemakkelijkt translanguaging cognitieve activiteit en taalproductie, alsmede de samenwerking en koppeling tussen thuis en school. Meertaligheid wordt daarmee als verrijking gezien en niet langer als probleem. De deelnemers gingen aan de slag met verschillende manieren waarop translanguaging in onderwijssituaties gebruikt kan worden en enkele voorwaarden, zoals de leeromgeving en het bronnenmateriaal, werden besproken. Daarnaast is er aandacht besteed aan het geven van instructie en het stimuleren van samenwerken tussen leerlingen.

De tweede dag werd afgesloten met een drukbezochte publieke lezing door Sjoerd Kuyper. Hij vertelde over de ontstaansgeschiedenis van zijn kinderboeken *De Duik* en het *Het spannendste boek van de wereld*. Tijdens zijn lezing besteedde hij ook veel aandacht aan het belang van de kennis van de context van waaruit en waarover hij de boeken geschreven heeft, en de ethische vraag die elke schrijver zich kan stellen: wanneer ken ik die context genoeg om klaar te zijn om vanuit dat perspectief te schrijven, wanneer mag ik deelnemen aan deze literatuur? *Het spannendste boek van de wereld* is tweetalig uitgegeven, het heet ook *E buki mas exitante di mundo*, in het Papiamento vertaald

door Evelyn Ruiz-Vroes en geïllustreerd door de Arubaanse kunstenaar Stan Kuiperi. De kracht van deze samenwerking inspireerde de Arubaanse taalkundige Ramon Todd Dandare om ter plekke aan te bieden *De Duik* ook in het Papiamento te vertalen, een aanbod dat door Sjoerd Kuyper met ontroering aangenomen werd.

Op vrijdag, de derde en laatste dag van de dubbelconferentie, gaf Ronnie Severing (University of Curaçao) een overzicht van de activiteiten van de Taalunie op Curaçao. Rob van de Vaart (em. Universiteit Utrecht) ging in op het belang van en de overwegingen bij taalbeleid voor het hoger onderwijs. Hij gaf de kaders en de belangrijkste vragen die beantwoord dienen te worden door ontwikkelaars van taalbeleid en benadrukte dat alleen een open discussie tot werkbare resultaten kan leiden over de dominantie van de ene taal over de andere.

Helen Chang (Taalunie, Suriname) gaf Cecily Bernard de gelegenheid om de rol van het Nederlands in Brits Guyana toe te lichten. Chang ontmoette Bernard tijdens een bezoek aan een taleninstituut in Georgetown waar tot haar verbazing ook cursussen Nederlands werden gegeven. Bernard, directeur van dit taleninstituut en zelf studente Nederlands, belichtte de rol van online materiaal voor haar 'International Language Institute'. Zij liet weten ervan overtuigd te zijn dat in aanraking komen met meertaligheid op jonge leeftijd veel voordelen heeft voor leerlingen, jong en oud.

Kitty Groothuijse (Universiteit van Aruba) ging in op de toekomst van het Nederlands als instructietaal aan de UA. Die toekomst zal in hoge mate afhankelijk zijn van de keuzes die de Arubaanse samenleving maakt. Volgens haar is het evident dat de rol van het Nederlands in Aruba minder prominent is geworden ten faveure van het Engels, in ieder geval op de UA dat als instelling voor hoger onderwijs inmiddels van een eentalig instituut naar een tweetalig instituut is gegroeid, waarbij ook daar de rol van het Engels prominenter wordt ten koste van het Nederlands. Na een toelichting op de taalsituatie op de vier faculteiten, deed zij een verzoek namens haar studenten aan de algemeen secretaris van de Taalunie om het onzijdig lidwoord te schrappen, want nvt-sprekers 'horen' niet waarom 'dit opdracht' fout is en 'dit rapport' goed. Voor nvt-sprekers klinken beide even goed.

Maritza Silberie (RCN) schetste de ontwikkelingen op het gebied van taal en onderwijs op Bonaire en belichtte kort het recent verschenen rapport 'Nederlands op zijn BESt' van het Nederlandse ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. Bianca Versteeg (Taalunie) ging in op de adviserende rol die Taalunie wil spelen in het Caribisch deel van het Koninkrijk en benadrukte dat het initiatief hiervoor bij de verschillende eilanden ligt.

De laatste spreker van dit congres was Elisabeth Echteld (University of Curacao). Zij gaf een toelichting over de stand van zaken met betrekking tot het taalbeleid bij de Algemene Faculteit van UoC en gaf een toelichting op de masterstudie Talen die UoC verzorgt in de vier meest gesproken talen op de Benedenwindse eilanden, Papiamento/u, Spaans, Engels en Nederlands.

De middag was gereserveerd voor de jaarvergadering van CARAN, waarna de conferentie werd afgesloten met een openbare lezing door Wim Rutgers, hoogleraar literatuurwetenschap en literatuurgeschiedenis, in het bijzonder met betrekking tot de lokale en Caribische literatuur in betrokken talen. Hij belichtte de historische ontwikkeling van de Caribische literatuur aan de hand van de cocolishi als metafoor die hij gebruikte om aan te tonen hoe Caribische schrijvers zich in de loop van de tijd afkeerden van het toentertijd gebruikelijke eurocentrisme. Hij schetste hoe imitatie in de werken vervangen wordt door creatie die meer en meer het eigen karakter van de literatuur van eilanden laat zien.

Met de nieuwe poëtica worden auteurs van imitator tot creator, waarmee ze de mondiale literatuur immers dienstbaar maken aan de lokale en persoonlijke creativiteit. Aan het einde van zijn lezing werd Wim Rutgers door Algemeen Secretaris van de Taalunie, Hans Bennis, gehuldigd voor zijn bijzondere verdienste voor het onderwijs in en de bestudering van de Nederlandstalige literatuur uit het Caribisch gebied.

Deelnemers en organisatoren kijken terug op een zeer succesvol verlopen conferentie, waarover al veel geschreven is in diverse internationale publicaties. Deze congresbundel bevat een zo compleet mogelijke neerslag van de conferentie.

De volgende CARAN conferentie vindt in november 2019 plaats in Paramaribo.

3. Nederlandse literatuur op de Caribische archipel

Door Yves T'Sjoen (Universiteit Gent)
Eric Mijts (Universiteit van Aruba)

Dezer dagen had aan de Universiteit van Aruba de interdisciplinaire, inmiddels transnationaal opgevatte conferentie Cross-over plaats. Het letterkundig neerlandistiekcongres heeft na passages in de Lage Landen (Amsterdam, Leuven, Leiden en Gent) en in 2015 aan de Adam Mickiewicz Universiteit van Poznań een plaats gevonden in Caribisch gebied. In Oranjestad zijn de banden gesmeed met CARAN (Caribische Associatie voor de Neerlandistiek). De dubbelconferentie waar de intra- en extramurale neerlandistiek elkaar treft, richt zich op de Nederlandse taal- en letterkunde in en van het Caribisch gebied.

In de overzeese gebieden, in het bijzonder de Benedenwindse eilanden (Aruba en de voormalige Nederlandse Antillen als deel van het Koninkrijk der Nederlanden), heeft in koloniale en postkoloniale tijden het Nederlands een rol van betekenis gespeeld en doet dat in veel mindere mate vandaag nog steeds. De literaturen in Engels, Spaans en vooral Papiaments zijn in het Caribische gebied evenzeer vertegenwoordigd als de Nederlandse literatuur. Toch neemt in de ABC-eilanden het Nederlands (nog steeds) een belangrijke positie in en bestaat een ruime literaire productie die op enkele uitzonderingen na nauwelijks bekend is in de Lage Landen. De Engelse en Papiamentse Caribische literatuur is helemaal onbekend. Al in 2002 opperde Wim Rutgers in *Europa buitengaats. Koloniale en postkoloniale literaturen in Europese talen* (red. Theo D'haen) dat een "vergelijkende studie van de taal en de literatuur van enerzijds Suriname, anderzijds de zes Antilliaanse eilanden en de rol daarbij van Nederland als kolonisator" dringend moet worden ondernomen.

Achter transatlantische verhalen

In hoeverre en op welke wijze kregen Surinaamse en Nederlands-Antilliaanse literaire teksten aandacht in Nederland en Vlaanderen? Moet de Nederlandstalige Caribische literatuur als onderdeel van de neerlandistiek worden beschouwd of veeleer als deel van een meertalige Caribische literatuur? Of, integendeel, moet de Nederlandstalige Caribische literatuur niet gezien

worden als een verrijking van de neerlandistiek? In de woorden van Wim Rutgers is gespeurd naar verschillen en overeenkomsten in de Antilliaanse literatuur als "een organisch deel van de Caribische literatuur" en raakvlakken met de Nederlandse literatuur.

De bevindingen van het geanimeerd verlopen congres, met felle discussies over complexe relaties tussen Nederlands-Antilliaanse respectievelijk Surinaamse schrijvers en literatuur van de Lage Landen, worden gepresenteerd in een speciale editie van *Werkwinkel*, het peer reviewed tijdschrift van de Adam Mickiewicz Universiteit. Casussen handelden onder meer over Boeli van Leeuwen en de Caribische culturele identiteit, verfilming en receptie van Cola Debrots debuutnovelle *Mijn zuster de negerin* (1935), de Nederlands-Caribische slavernijroman in het onderwijs (met aandacht voor Albert Helmans *De stille plantage*), hedendaagse Nederlandstalige schrijvers op de Nederlands-Caribische Benedenwindse eilanden, de Surinaamse schrijver Wim Bos Verschuur en de presentie van Antilliaanse en Surinaamse literaire stemmen in de Nederlandse boycotbeweging tegen apartheid in Zuid-Afrika.

Taal- en literatuuronderwijs

Er is aandacht besteed aan het letterkundig onderwijs in Suriname en op de Antillen. Meer bepaald is de vraag gesteld hoe in overzeese gebieden van het Koninkrijk der Nederlanden vandaag aan leesopvoeding wordt gedaan. Het onderricht en dus ook de kennis van het Nederlands gaan in Antilliaans gebied aanzienlijk achteruit. Toch bekleedt de taal in een meertalige en multiculturele context nog steeds een belangwekkende positie.

Na afloop van de conferentie had een geanimeerd taaldebat plaats in de Aula. Voor- en tegenstanders van Nederlands, Engels, Papiaments en meertaligheid in het basisonderwijs van Aruba, dat sinds 1986 een status aparte in het Koninkrijk heeft (naast Curaçao, Sint-Maarten en de Nederlandse bijzondere gemeenten Bonaire, Saba en Sint-Eustatius), gingen in gesprek. Taal is gevoelige materie. De pleitbezorgers van meertaligheid haalden een meerderheid van de stemmen maar de pleitredes voor het Papiaments als instructietaal in het onderwijs bleven niet onopgemerkt.

Cross-over, nu ook de Nederlands-Caribisch regio in het aandachtsgebied van de Nederlandse letterkunde nauwer is betrokken, is voor de internationale neerlandistiek een uitgelezen intercultureel platform geworden waar onderzoekers elkaar spreken, onderzoeksbevindingen uitwisselen, in debat gaan. De aanwezigheid van Hans Bennis, algemeen secretaris van de Taalunie, heeft de waarde van een statement. Ook taalbeleid en taal- en letterkundig onderzoek op Aruba heeft de aandacht van de Taalunie. In de marge van het congres, georganiseerd door Eric Mijts en Kitty Groothuijse (Universiteit van Aruba) in samenwerking met CARAN, is nagedacht over de organisatie van Cross-over in 2019. Paramaribo is een voor de hand liggende optie, gezien de betrokkenheid van de verdragsorganisatie bij taal(beleid) en onderwijs in Suriname.

4. God Geeft de Bloemen Water - Dios ta duna e flornan awa
Door Sjoerd Kuyper
Met een inleiding van Eric Mijts

Inleiding

Op donderdag 23 november 2017, de tweede dag van de conferenties, gaf Sjoerd Kuyper een publieke lezing aan de Universiteit van Aruba. Deze lezing vormde de sluitsteen tussen de Cross-Over conferentie en de CARAN conferentie, als bespiegeling over de rijkdom van de literatuur in spanning met de rol van de Nederlandse taal in het Caribisch gebied. Sjoerd Kuyper legde er de nadruk op dat een schrijver zich goed moet afvragen welke ruimte hij heeft in het schrijven over en het representeren van een bepaalde samenleving, zeker als die schrijver daar een passant is.

Tijdens de vragenronde gebeurde iets bijzonders: geprikkeld door de inspirerende lezing van Sjoerd Kuyper stelde de Arubaanse taalkundige Ramon Todd Dandare voor om het boek *De Duik* in het Papiamento te vertalen. Sjoerd Kuyper aanvaardde het aanbod terstond, en een jaar later is het product tot stan gekomen. Een prachtige vertaling van *De duik* in het Papiamento van Aruba is het resultaat.

Voor Sjoerd Kuyper was dit niet de eerste vertaling in het Papiamento en Papiamentu. In 1998 werd Sjoerd Kuyper's *Malmok* in het Papiamento vertaald door Olga Orman en in het Papiamentu vertaald door Igma van Putte-de Windt. De Papiamentovertaling van *Het spannendste boek van de wereld* door Evelyn Ruiz-Croes volgde in 2017 en nu is een derde titel van Sjoerd Kuyper beschikbaar in het Papiamento. De beschikbaarheid van jeugdliteratuur in het Papiamento is van essentieel belang voor de emancipatie en appreciatie van de taal. Deze tweetalige publicatie is van grote waarde als symbool voor de kracht van de vertelkunst op de brug tussen Nederlands en Papiamento.

Op de volgende pagina's vindt u een voorproefje in zowel Nederlands als Papiamento van dit bijzondere boek dat met steun van het Nederlands letterenfonds geproduceerd werd bij Lemniscaat.

God geeft de bloemen water

Als ik hier zo zit, tussen mijn vrouw en mijn dochter, de twee mooiste meisjes van het eiland, ben ik gelukkig als een leguaan op een warme steen. Laat het maar regenen, laat het maar regenen. En moet je onze vrienden tegenover ons zien. Alsof er niets is gebeurd. Alsof de een niet diep in het verleden is gedoken en de ander niet woedend naar Nederland is gevlogen. Er wordt geen woord over gezegd. Maar moet je die kleine Roly tussen ze in zien zitten. Met een glimlach die veel te groot is voor zijn koppie. Alsof hij een reusachtige schijf meloen zit te eten. Er is veel gebeurd en er is veel gepraat, dat zie je aan hem. Maar dat gaat me niks aan. Ik ben vooral blij voor mijn Milaatje.

En om het te vieren gaan we straks onder de brug door. Ik geloof alles. Als je niks gelooft, mis je een hoop lol. Volgens mij zijn we allemaal engelen. Maar we wapperen zo snel met onze vleugels, net als de blenchi, dat niemand ze kan zien. Die arme mama van Roly gelooft in niks. Maar ze is doodsbang dat er straks een wonder gaat gebeuren: dat ze toch iets moet geloven, dat het waar is wat haar man en haar zoon en Mila haar hebben verteld, dat ze straks op 6 maart 2002 naar zichzelf staat te kijken. Ze zit maar aan haar haar te frunniken en te roepen dat ze het water niet in gaat als het zo hard blijft regenen omdat ze niet nat wil worden. En maar zenuwachtig giechelen om haar eigen grapje.

De galerij van De Gouverneur is de beste plek op de wereld als het regent. Vooral als het zo hard regent als nu. God, wat ben ik blij dat ik besta. Heb ik aan de vader van Roly te danken – zijn vrouw en ik hebben dezelfde overgrootvader. Zou je niet zeggen als je ons naast elkaar zet. Maar het is toch echt zo. Mila en Roly proberen op internet uit te vissen wat ze van elkaar zijn. Verder dan achterachternicht en achterachterneef komen ze niet. Maar ze moeten nog veel verder. Mila vraagt of ze later dan wel met elkaar mogen trouwen. Ja hoor, lieverds, ga je gang. Alle mensen zijn familie van elkaar. Misschien zijn we verdreven uit het paradijs, maar iedereen draagt in zijn hart nog steeds een bloem uit de Hof van Eden mee. En in die bloem zit het dna van God. Moet je zien hoe God die bloemen water geeft vandaag!

Pelikanen vallen zwaar van al die regen uit de lucht, vissen zwemmen rond de toppen van de palmen, oude vrouwtjes worden door het water meegesleurd over de trottoirs, gillend van het lachen, dat wel. Wat een heerlijke pokkenherrie. Het zijn echt gordijnen van regen, waaiend in de wind. Als die opengaan begint

het volgende bedrijf. Daar gaat een politieagent met een snorkel op zijn hoofd en een harpoen in zijn hand.

Ik besta! En als het zo blijft regenen valt er morgen een hoop te loodgieteren! Verstopte afvoerputjes, door droogte verkruimelde buizen waar opeens aan alle kanten water uit spuit. Handenvol werk. Wie zouden ze bellen als ik niet bestond? Mooi dat ik besta.

Moet je zien hoe hoog de pontjesbrug door het water gaat. Hij wil aanmeren aan het plein maar dat mislukt, het water in de baai is enorm gestegen. De brug zwaait over De Gouverneur heen, en over het plein, over het Riffort en terug over de baai naar de Handelskade en weer over de baai en weer over onze hoofden en weer en weer en hij draait sneller en sneller, als een propeller in een fan, en blaast zo veel wind omhoog dat de wolken uit de hemel worden verdreven en de regen ophoudt met vallen en de brug daalt en de zon schijnt. Hij gaat al bijna onder. Tijd om een duikje te nemen.

Dios ta duna e flornan awa

Sinta akinan asinʾaki, meimey di mi casa cu mi yiu muhe, e dos damsnan mas bunita di Corsou, mi ta sinti mi feliz manera un yuwana riba un baranca cayente. Laga awa cay numa, laga awa cay numa. Anto mira nos amigonan nos dilanti. Manera nada no a pasa. Comosifuera esun no a sambuya hundo den pasado y e otro no a bula bay Hulanda tur shangrina. Niun palabra tocante esey nʾ ta cay. Pero, mira Roly chikito asina sinta meimey di nan. Cu un sonrisa cu ta mucho grandi pa su cara. Manera cu ta un slice di patia gigantesco e ta come. Ta hopi cos a sosode y ta di hopi cos a papia, bo por ripara esey na dje. Pero esey no ta concerni ami en absoluto. Ami ta mas cu tur contento pa mi Milachi.

Y pa celebra, aki un rato nos ta bay pasa bou di brug. Ami ta kere tur cos. Si bo no kere nada, bo ta perde legria di bida. Segun mi nos tur ta angel. Pero nos ta bati nos halanan dje lihe ey, mescos cu blenchi, cu niun hende nʾ por mira nan. E pober mama di Roly no ta kere den nada. Pero e tin masha miedo cu aki un rato un milager ta bay pasa: cu toch e mester kere algo, cu loke su casa y su yiu homber y Mila a contʾe ta berdad, cu aki poco tempo, dia 6 di maart 2002, lo e para wak su mes. E ta blo tover cu su cabey y e ta blo grita cu e no ta drenta awa si awa sigui yobe asina duro, pasobra e no ke muha su curpa. Anto blo hari hari nervioso pa su mes joke.

E hadrey di De Gouverneur ta e miho luga na mundo ora awa ta cay. Particularmente ora awa ta cay duro manera aworaki. Mi Dios, esta feliz mi ta cu mi ta existi. Ta cos cu mi mester gradici Roly su tata pʾe – su casa cu mi tin e mes bisawelo. Nʾ ta cos cu lo bo bisa si bo pone nos para bandʾi otro. Pero ta asina mes ta. Mila cu Roly ta purba indaga via internet ta kico nan ta di otro. Mas leu cu actoactoprima y actoactoprimo nan no ta yega. Pero nan mester yega mucho mas leu. Mila ta puntra si den futuro toch nan lo por casa cu otro. Ma ta claro, dushinan, dal bay numa. Toch tur hende ta famia di otro. Podise nan a core cu nos foʾi paraiso, pero te ainda tur hende ta carga den nan curason un flor di e Hofi di Eden. Y den e flor ey tin e ADN di Dios. Mira con Dios ta duna e flornan ey awa awe!

Rogans ta cay pisa pa via di tur e awa ey cu ta cay foʾi shelo, pisca ta landa rond den top di e palʾi coconan, awa ta lastra machi bieu riba acera bay cu nan, na grito di harimento, esey si. Esta un dushi bochincha. Ta di berdad cortina di awasero ta waya den biento. Ora nan habri, e siguiente acto ta cuminsa. Ata un polis cu un snorkel riba su cabes y un harpun den su man ta bay ey.

Ami ta existi! Y si awa sigui yobe asinʾaki, mañan ta masha hopi trabou di pipefitting lo mi tin! Pos di desague verstop, pipa garna door di secura cu diripiente ta spuit awa di tur banda. Yen di trabou. Ta kende nan lo a yama si ami no tabata existi? Ta bon mes cu mi ta existi.

Mira con halto e brug di ponton ta core riba awa. E ke mara na Plasa Brion, pero e no ta logra, e awa den e bahia a subi tremendamente. E brug ta zwaai pasa riba De Gouverneur, y riba plasa, riba Riffort, bay bek riba e bahia pa Handelskade, y atrobe riba e bahia y atrobe riba nos cabes, y atrobe y atrobe y e ta cuminsa drey cada bes mas lihe y mas lihe, manera propeller di fan, y e ta supla asina hopi biento manda halto cu e ta core cu e nubianan for di shelo y awa ta stop di cay y e brug ta baha y solo ta briya. Ya e ta casi baha den lama. Ta tempo pa tira un sambuya.

5. Een postume roman van Wim Bos Verschuur

Door Hilde Neus

Als nr. 8 in de serie Libri Musei Surinamensis is verschenen de roman, geschreven door Wim Bos Verschuur; *Het vergeten land*. Dit is een heel bijzondere gebeurtenis in Suriname, omdat het niet vaak voorkomt dat een literair werk na de dood van een schrijver wordt gepubliceerd. Daarnaast is het ook heel bijzonder dat de auteur zelf jarenlang aan het typoscript heeft gewerkt en nogal onzeker was over de uitgave. Dat de plannen er wel lagen blijkt uit bijgaande brieven, maar zeker ook uit het feit dat Wim als tekenleraar zelf de kaft voor het boek had ontworpen. Hij heeft van 1932 tot aan 1967 aan deze roman gewerkt.
Enkele jaren terug schonk de pleegzoon van Wim Bos Verschuur, Ben Kletter, een grote doos waarin het archief en veel foto's van de bekende Surinamer waren opgeborgen, aan de Stichting Surinaams Museum. Ze zijn opgeslagen in het museumdepot. Zoals bekend wordt helaas nog veel bezit, zoals voorwerpen, brieven en foto's, weggedaan na het overlijden van iemand, omdat de nazaten de betekenis van dit culturele erfgoed niet voldoende beseffen. Gelukkig is dat niet gebeurd met de nalatenschap van Wim Bos Verschuur.
Nu is de roman in druk verschenen. Naast *Het verloren land* heeft Wim Bos Verschuur onder het pseudoniem van Marcel Colloman *Een laatste droom van Sheddy Autahar* (1944) geschreven, en de derde roman van zijn hand is *Koloniale staten*, ongedateerd. De criteria voor de keuze van juist *Het vergeten land* is gebaseerd op het historisch belang, de culturele waarde en de emotionele indruk op de lezers, maar bovenal natuurlijk de literaire kwaliteit van het verhaal. Wim Bos Verschuur gebruikte voor deze roman het pseudoniem Soll. Bwemi. De uitgever heeft ervoor gekozen om zoveel als mogelijk recht te doen aan de schrijver en koos dus voor hetzelfde formaat als de ontworpen omslag. Deze straalt de sfeer van de jaren 1930-40 uit en gaf richting aan de keuze voor het lettertype, het papier en de bladspiegel.
Voor Suriname geldt dat dit de eerste keer is, dat er aandacht wordt besteed aan de voortgang van een werk door aan te geven dat de auteur in verschillende etappes het typoscript heeft bewerkt, met potlood, met blauwe pen en met rode pen. Deze ingrepen zijn niet gedateerd, dus het is niet bekend wanneer Bos Verschuur ze heeft aangebracht. Met zwarte pen heeft hij stukken doorgehaald, die door de redacteur, Jan Bongers, dan

ook niet zijn opgenomen. Dit is een kritische uitgave, wat betekent dat de tekst is aangevuld en gecorrigeerd en de spelling is gemoderniseerd.
Uit het typoscript is af te leiden dat Wim Bos Verschuur zich door de jaren heen met de redactie van zijn werk heeft beziggehouden. Dit blijkt ook uit diverse losse stukken die zijn bijgevoegd in de kartonnen map en waarvan de inhoud het vermelden waard is. Op de eerste pagina staat de opdracht: "Aan de kleine Adriaan, en mijn trouwe vrienden Jacques en Clara". Uit de losse bladen die in de map zaten, krijgen we een beetje een indruk van de context waarin deze roman is geschreven, en blijkt het tijdsbeeld. Vooral het nationalisme van Wim Bos Verschuur, en zijn acties tot 'Baas in eigen huis', de voorloper van de strijd tot onafhankelijkheid, komen goed tot uitdrukking. Als motto voor de roman is de volgende passage uit de troonrede van 1932 aangehaald: "Op den voorgrond trede daarom wat de natie vereenigt, niet wat haar verdeelt."

In *Het vergeten land* trekt Wim Bos Verschuur de lezer binnen in de situatie van Suriname anno 1932. Zijn bedoeling blijkt uit het bijgaande schrijven; hij wilde de maatschappij schetsen en hij deed dat aan de hand van kleurvolle natuurbeschrijvingen. Hij was voor alles een tekenaar en schilder en dat vindt de lezer weerspiegeld in de tekst. De wederwaardigheden van een aantal hoofdpersonen zijn ook in die stijl;. dDe meesten van hen hebben niet veel te besteden. D, daarnaast horen we de stem van de middenklasse, in de schoolmeester en de politieman. Hun waardeoordeel over de sociale wantoestanden wordt zichtbaar. De auteur heeft veel dialogen in de roman verweven, en daarmee de diversiteit aan visies middels de stemmen van de personages verwoord. De gebeurtenissen verlopen chronologisch en geven een goed tijdsbeeld van de periode, waarin de tradities en omstandigheden van vooral de creolen centraal staan. De Surinaamse lezer zal zich herkennen in de personages en zich kunnen identificeren met hen. Het leven in armoede is realistisch en tot in kleine details beschreven. De auteur hield de Surinamers een spiegel voor. Maar ook zeker de Nederlandse lezer had hij wat te vertellen. Aan de echt geïnteresseerden deed hij een oproep: kijk eens wat er met dat vergeten land gebeurt. Deze wanhoopskreet uitte hij in 1932, maar was nog steeds van kracht in 1967. De grote frustratie van Wim Bos Verschuur bestond er uit, dat er wezenlijk niets veranderde. Hiermee klaagde hij de koloniale overheerser aan, maar ook de Surinaamse politiek. De roman heeft niets aan actualiteit ingeboet, en dat geldt voor veel

van het werk van Wim Bosch Verschuur. Uit de tijd van het ontstaan van *Het vergeten land* is erg bekend het werk van Anton de Kom: *Wij slaven van Suriname* (1934). En *De stille plantage* (1931) van Albert Helman. *Het vergeten land* beschrijft echter geen voorbije zaken van de slavernij, maar staat midden in het leven van de arbeiders. Hiermee was Bos Verschuur zeker een vernieuwer binnen de Surinaamse literatuur.
Wim werd geboren in 1904 en overleed in 1985. Tijdens zijn leven is hij steeds opgekomen voor de onderdrukten via de politiek, vele straatacties en binnen zijn rol als tekendocent. Diverse fasen van zijn leven en de daarbij gaande activiteiten zijn door Hans Breeveld weergegeven aan de hand van bronnen, maar ook interviews. Hierdoor krijgt de lezer een goed beeld van zijn veelzijdigheid. Het motto voor de biografie luidt:
"Het is een schande, een land vier keer zo groot als Nederland, met de rijkste bodemschatten, en dat land kan nog geen welvaart schenken aan een bevolking zo groot als Utrecht."
Uit alles blijkt hoe betrokken Wim Bos Verschuur was met de toestand van het land Suriname. Zijn archief is geïnventariseerd en er zijn stukken tentoongesteld tijdens 'Wereldoorlog in de West'. Deze expositie liet het belang zien van Suriname voor de strijd van de geallieerden tegen de vijand. Hij had humor: hij telde zijn sika's toen hij door gouverneur Kielstra werd geïnterneerd aan de Copieweg. Hij had gevoel voor taal: hij liet pamfletten voor demonstraties drukken in het Sranan, het Hindi en het Javaans. Hij was een leider: hij voerde de massa aan tijdens de straatacties van 1946 voor zelfbestuur, zoals te zien is in een film die bewaard is gebleven. Nader onderzoek in dit archief zal het beeld dat in Suriname leeft van Wim Bos Verschuur zeker ondersteunen en wellicht zelfs nieuwe aspecten over deze grote Surinamer naar boven halen.

Uit al zijn werken, handelingen, acties, kortom uit zijn gehele levenswijze sprak zijn sociale bewogenheid. Zo ook uit de roman *Het vergeten land*, waarvan Bos Verschuur zo graag wenste dat die zou worden gepubliceerd. Dit is uiteindelijk gebeurd, en het is haast adembenemend hoe actueel Wim Bos Verschuur nog is, anno 2017.

EEN BIOGRAFIE VAN WIM BOS VERSCHUUR (23-5-1904 - 4-1-1985)

Bernhard Willem Hendrik Bos Verschuur werd geboren op 23 mei 1904 te Paramaribo. Zijn grootvader van vaderszijde was eigenaar

van verschillende plantages. Zijn moeder, Heloïse Tjon Akien, was eigenares van een kokosplantage in Coronie. Wim was het tweede van drie kinderen in een Nederlands-hervormd apothekersgezin.
Bos Verschuur kreeg tekenlessen van J. Booms, ging naar de Hendrikschool (mulo), volgde een machinistenopleiding en vertrok naar Nederland waar hij de akte mo-tekenen behaalde. Hij ging daar om met Indonesische nationalisten als Hatta en Sjahrir. In 1933 keerde hij terug naar Suriname als tekenleraar en fabrikant van door hem ontworpen meubels. Maatschappelijk actief was hij als voorzitter van de Surinaamse Arbeidersfederatie en de Surinaamse Arbeiders Centrale en als medeoprichter van de Unie Suriname (1943), met de leus 'Baas in eigen huis'. In 1942 werd hij Statenlid en zette zich onder meer in om het Duits als verplicht vak te vervangen door het Spaans. Op 30 juli 1943 liet gouverneur Kielstra hem interneren. Op 27 oktober 1944 kwam hij weer op vrije voeten. In het verslag van een Statenvergadering lezen we later: 'De heer Bos Verschuur werd in 1943 als staatsgevaarlijk *geïnterneerd* en in 1947 als Ridder van Oranje-Nassau *gedecoreerd*.' Van 1945 tot 1951 was hij opnieuw Statenlid, in 1946 medeoprichter van Spes Patriae en in 1952 oprichter van de Partij Suriname, die in het politieke leven geen grote rol zou spelen. Zijn maatschappelijke activiteiten vonden wel weerklank bij Eddy Bruma (1925-2000). Bos Verschuur stond in zijn sociaaldemocratische ideeën dicht bij Grace Schneiders-Howard, het eerste vrouwelijke lid van de Surinaamse Staten. Maar meer dan ideoloog was hij een activist en een redenaar. De schrijver en journalist Johan van de Walle (1912-2000) karakteriseerde hem als 'de eerste linksgeoriënteerde romanticus' van Suriname. Wim Bos Verschuur overleed te Paramaribo op 4 januari 1985.
[Bron: Jansen van Galens *Hetenachtsdroom* (2000) en Van Kempens *Een geschiedenis van de Surinaamse literatuur* (2003)]

Wim bos verschuur: een bibliografie

Als uitgever:
- *Waakt (Oen Wiekie)*, weekblad, gedrukt bij O.C. Marcus, dat werd opgezet uit verontrusting over het mogelijk overslaan van de raciale onrust in Brits-Guyana. Met artikelen van Bos Verschuur, W. Lionarons en O. Wong. Het blad verscheen gedurende vier maanden in 1950
- *De zweep*, inlegblad van *Waakt*, orgaan van Bos Verschuur,

gedrukt bij Eben Haëzer. Ook hieruit sprak zijn sociale bewogenheid
- *Signalen*, pamfletten/brochures waarvan hij er vele maakte en verspreidde
- *Hoor, zie en denk*, één van de vele *Signalen*, geschreven in opdracht van het Comité voor Werkzoekenden in Suriname, 1967
Als schrijver van sociaal-realistisch toneel:
- *Woeker*, in drie bedrijven, met decor ontworpen door hemzelf en zijn leerling J. Lobato, 12-5-1936
- *Kjépotie nomo! No poeroe dede na watra/ Och arme! Haal de dode niet uit het water* (met praten alleen kom je er niet!), in Nederlands en Sranan. Paramaribo 1954
- Causerie over *Ai, kaka e kies' tiefie*, afgedrukt in *de Ware Tijd*, 27-7-1959
- *Ai, kaka e kies' tiefie*, première 29-7-1959. In het programmaboekje wordt de opvoering aangekondigd van *Sjinnie trong...? Meka drai kon baka*, *Mie Georgtina na a boi ing ma*, *Blackout* en [de heropvoering van] *Tje potie nomo ne poer' dede na watra*.
Als schrijver van hoorspelen:
- *Het water komt*, over de Nederlandse watersnoodramp, 1953
- *Ai, kaka e kies' tiefie*, na 't grote succes van het toneelstuk tot hoorspel bewerkt, 1959
Als schrijver van filmscript(s):
- *De keerzijde van de medaille*, dit script lag aan de basis van de gelijknamige film over Suriname, gemaakt bij bezoek van een Nederlandse parlementaire delegatie, 1947
Als schrijver van verzen en verhalen:
- *Wij hebben een zoon verloren*, verzen en verhalen, z.j.
- *Het vergeten land* (1932), typoscript onder pseudoniem Soll. Bwemi
- *De laatste droom van Sheddy Autahar* (1944), typoscript onder ps. Marcel Colloman
- *Kolonialle stat* [sic], typoscript, ongedateerd
[Niets van het literaire werk van W. B.V. verscheen in drukvorm.]
Over Wim Bos Verschuur:
- [Anoniem]: '[Over *Woeker*]', met uitvoerige weergave van intrige. In: *Suriname*, 12-5-1936
- [Anoniem]: '[Over *Ai, kaka...*]' In: *de Ware Tijd*, 26-9-1959
- [Anoniem]: 'Bernhard Willem Hendrik Bos Verschuur: leraar m.o. tekenen en de Surinaamse kweekschool'. In: *De Vrije Stem*, 7-9-1963
- [Anoniem]: '[Over de rehabilitatie van Bos Verschuur]'. In: *Suriname*, 30-7-1968. En in: *de Ware Tijd*, 30 en 31-7-1968

- [Anoniem]: 'De epiek van Bos Verschuur'. In: *Vrije Stem*, 3-8-1968
- [Anoniem]: 'Oom Wim 35 jaar ambtenaar: grote vitaliteit en sociale bewogenheid: onvermoeibare strijder voor recht en rechtvaardigheid'. In: *Vrije Stem*, 10-8-1968
- K[arg], C[yriel], B.B.K. etc., vele getrouwen: 'Een bindende uitspraak: Een bloem voor een bloem; een (schonere) bloem voor een degen'. In: *Vrije Stem*, 10-8-1968
- Walrecht, Aldert: '[Over W. B.V.]'. In *Vrij Nederland*, 7-11-1968
- Guillaume, Marcel: *Rood licht*, documentaire over internering Bos Verschuur (met een bandtekening van W. B.V.), 1968
- T., A.: 'In memoriam Willem Bos Verschuur 1904-1985'. In: *De West*, 9-1-1985
- Scholtens, Ben: *Suriname tijdens de Tweede Wereldoorlog*, pp. 60-63 [over conflict met Kielstra]. Paramaribo: Anton de Kom Universiteit, 1985
- Ramsoedh, Hans: *Suriname 1933-1944: koloniale politiek en beleid onder gouverneur Kielstra*, pp. 147-148 en 193-200. Delft: Eburon, 1990
- Jansen van Galen, John: '[Over W. B.V.]'. In: *Het Parool*, 15-6-1994
- Marwina, Suzanna: 'De grote betekenis van Wim Bos Verschuur'. In: *Weekkrant Suriname*, 4-8-1994
- Jansen van Galen, John: *Kapotte plantage: Suriname een Hollandse erfenis*, pp. 58-59 en 118-120. [Amsterdam]: Balans, 1995
- Jansen, Pieter: 'Interneringen'. In: *Oso*, 14, nr. 2, pp. 173-184, oktober 1995
- Meel, Peter: *Tussen autonomie en onafhankelijkheid: Nederlands-Surinaamse betrekkingen 1954-1961*, pp. 196-197. Leiden: KITLV, 1999
- Jansen van Galen, John: *Hetenachtsdroom: Suriname, erfenis van de slavernij*. Amsterdam/Antwerpen: Contact, 2000
- Korsten, Richard en anderen: *Honderd en één Bank Notes biografieën*, pp. 26-34. Paramaribo: De Surinaamsche Bank, 2001.
- Breeveld, Hans: *Baas in eigen huis. Wim Bos Verschuur, heraut van de Surinaams onafhankelijkheid 1904-1985*. Paramaribo: Uitgeverij Djinipi, 2004.

Bron: Van Kempen, Michiel, Een geschiedenis van de Surinaamse literatuur. Deel 4. De geschreven literatuur van 1923 tot 1975. (Paramaribo, Okopipi, 2002)
https://www.dbnl.org/tekst/kemp009gesc04_01/kemp009gesc04_01_0008.php

6. Boeli van Leeuwen: ver weg dichtbij
Door Jos de Roo

VER WEG DICHTBIJ is de titel die ik gaf aan de columns die Boeli van Leeuwen van 1951 tot 1954 schreef voor de Wereldomroep. In de jaren veertig en vijftig zocht Jo van de Walle, het toenmalige hoofd van de West-Indische afdeling van de Wereldomroep, onder Surinaamse en Antilliaanse studenten in Nederland naar mensen die wilden en konden schrijven voor de uitzendingen naar de West. Zo ontdekte hij menig talent dat toen nog geen bekendheid bezat, zoals Frank Martinus (Arion), Jules de Palm, John Leefmans, en de mannen van Wie Eegie Sanie, waaronder Eddy Bruma en Hein Eersel. Hij zorgde ook voor de grootste collectie orale literatuur binnen het koninkrijk. Ze bestond uit 22 verhalen in het Bovenwindse Engels door Sintmaartenaar Irving Plantz, 21 in het Papiaments door de Curaçaoënaar Raúl Romer en 19 in het Sranan Tongo door de Surinamer Johan Ferrier. Een ontdekking die meer aandacht verdient dan hij tot nog toe kreeg was de Arubaan Hubert Dennert, die arts werd en politicus, maar wiens grootste verdienste er volgens mij uit bestond dat hij het migratiemotief introduceerde in de Antilliaanse literatuur.

In mijn proefschrift “Praatjes voor de West” heb ik alle bijdragen die nog in het archief lagen grondig besproken, geplaatst binnen het totale oeuvre van de schrijvers en binnen het kader van de jaren veertig en vijftig. De ook voor mij verrassende conclusie was dat de doorbraak van de anti-koloniale vernieuwing in de Surinaamse en Antilliaanse literatuur die tot nog toe werd geplaatst midden jaren zestig, al in de jaren veertig en vijftig plaats vond. Dat gebeurde merkwaardig genoeg door en bij een instituut dat was opgericht uit koloniale motieven: men wilde na de oorlog immers vooral de harten en hoofden van de mensen in de Oost, de Indonesiërs dus, winnen voor het Nederlandse standpunt.

Ook Boeli van Leeuwen begon met zijn oorspronkelijke verhalen bij de Wereldomroep. Hij vertelde er in totaal 36 waarvan er 28 bewaard zijn gebleven in het archief. Deze zijn in september door In de Knipscheer uitgegeven onder de titel “Ver weg dichtbij”. Voor de luisteraars in de West was hij fysiek immers ver weg van zijn eiland, maar door het medium radio was hij

tegelijkertijd in hun huiskamer dichtbij. Tegelijkertijd was het eiland ver weg van Boeli van Leeuwen, maar in zijn verhalen verplaatste hij zich er dichtbij. Heel apart in de literatuurgeschiedenis is het dat de verhalen echt bedoeld zijn voor het thuisfront. Ze werden nergens elders gepubliceerd of gebruikt, waren ook nergens anders te beluisteren.

Voor ik in de columns van Boeli van Leeuwen duik, eerst nog enkele algemene opmerkingen vooraf. De verhalen stammen nog uit de koloniale tijd. En als ik koloniale tijd zeg, doel ik meer op het culturele kolonialisme dan op het staatkundige. Dat culturele koloniale hield onder meer in dat alle uitingen van het moederland en in bredere zin uit het westen superieur geacht werden aan die van de kolonies. Op de landstalen werd neergekeken. Zo gezien is het uitzenden van de orale literatuur in de moedertaal al opzienbarend. Ook de inhoud ervan spoort niet met het destijds heersende beleid. Vooral in Suriname wilde de culturele elite allereerst zich de Europese cultuur eigen maken. Dan pas was de grondslag gelegd voor de uitbouw van het eigene.

Een tweede opmerking vooraf is dat de Caribische cultuur een typische mengcultuur is. Cola Debrot zei al dat niemand er blank of zwart is, maar iedereen koffiekleurig. Die koffie bestaat uit café au lait. Wie probeert uit café au lait een lepeltje melk te scheppen, zal merken dat dat niet lukt. Kenmerk van de Caribische cultuur is het multi-karakter: multi raciaal, multi-linguaal en multi religieus. Een voorbeeld van het laatste: voor een examen kan een leerling in Suriname een kruidenbad nemen, een gebed zeggen en een kruisje slaan, een kaars branden en met een amulet op zak aan het examen deelnemen. De leerling zal er geen tegenstrijdigheden in zien. Wie van buiten komt, zal zeggen dat het één uit de wintireligie stamt, het ander uit het christendom en dat deze elkaar uitsluiten. Op zich wel juist, maar het doet geen recht aan de belevenis van de kandidaat: voor hem is het een ondeelbare eenheid.

Uit de twee opmerkingen vooraf kunt u destilleren dat het culturele kolonialisme een uiting is van zeer eenzijdig transnationalisme. Het tegendeel van intercontinentaliteit en interculturaliteit. Het kolonialisme is dus in feite het tegendeel van interculturaliteit. Deze bestond niet bij de kolonisatoren van het Caribisch gebied. Daarentegen wel in de koloniën zelf, die een en al interculturaliteit waren. Het Caribisch gebied is het oudste gekoloniseerde gebied, waarbij de oorspronkelijke bevolking bijna geheel verdreven of vermoord is, zodat er alleen maar nazaten van immigranten wonen. Om met Cola Debrot te spreken: Hun

culturen gingen fusies en osmosen aan die elders niet voorkwamen zodat er een nieuwe cultuur ontstond.

Sommige westerse beelden leiden echter in de krochten van het onderbewustzijn een hardnekkig leven. Deze opvattingen komen tegenwoordig meestal de voordeur niet meer uit, maar de nauwkeurige observator ziet ze via de achterdeur naar buiten sluipen. Zo lees ik in de oproep voor bijdragen aan deze conferentie dat de status van de Nederlandstalige literatuur in het Caribisch gebied door veranderingen in de politieke en administratieve context in een nieuw daglicht is komen te staan, zodat de Nederlandstalige literatuur van hier heel dicht bij de extramurale neerlandistiek is komen te staan, wat nieuwe eisen stelt aan docenten en onderzoekers. De Nederlandstalige literatuur een object van een soort neerlandistiek? Nee, van de Caribistiek is mijn antwoord. Dus de eisen die aan docenten en onderzoekers gesteld moeten worden liggen, om het eens uitdagend te stellen, zo ver mogelijk weg van welke neerlandistiek dan ook en zo dicht mogelijk bij de Engels-, Frans- en Spaanstalige Caribische literatuur. Deze literatuur is immers door de aard van de cultuur meertalig. De oude gedachte dat de Caribische literatuur in het Nederlands een exotisch onderdeel van de Nederlandse is, ligt aan de geciteerde gedachtegang ten grondslag. Een foute want de gehanteerde taal is in een multilinguale cultuur niet opportuun.

Deze opmerkingen vooraf waren nodig om het vroegste werk van Boeli van Leeuwen in de context van die tijd te zien. In 'Ver weg dichtbij' komt voor het eerst zijn kunstopvatting voor, die hij zijn verdere leven trouw zal blijven. Is die kunstopvatting een product van transnationalisme, of interculturalteit? We gaan het zien in zijn bijdrage ‘Dertig jaar’, waar blijkt dat ze geïnspireerd is door de verhalen van zijn jaja, dus de eigen orale culturele erfschat, het voorbeeld van de culturele mixture.

Een fragment uit de column ‘Dertig jaar’.

Van mijn dertig jaren heb ik er precies vijftien op Curaçao doorgebracht en vijftien in Nederland. Er is onder mijn kennissen in Nederland niemand die beweert dat ik “verhollandst” ben. De eerste dertien jaren op Curaçao doorgebracht hebben me voor altijd tot een “Joew di Corsow” gestempeld. In mijn gedachten woonden we in mijn jeugd in een enorm groot huis met dikke muren; in en om dit huis leefden mensen die een indruk op mij gemaakt hebben, die ik nooit zal kunnen uitwissen.

De belangrijkste was onze "jaja", Telai, een grote vrouw, die twee kinderen tegelijk kon optillen en er een uur mee rond kon lopen. Zij had een breed en plat gezicht, dat overdag een zekere starre gereserveerdheid vertoonde, maar in de schemer ineens geheimzinnig *en* wijs *opbloeide. Vóór het slapen gaan heb ik bij haar mijn eerste lessen gehad in* schoonheid*: de sprookjes van Compa Nansi en Sja Tiger. Die oude verhalen van vader op zoon en van moeder op dochter overgedragen als een herinnering uit het oude continent en stamland vertelde zij als een volleerde toneelspeelster. Op het laatst was het stoepje voor ons huis bevolkt met deze dieren, die* de samenleving der mensen zo getrouw tekenden*.*

Meer dan later op de Universiteit heb ik daar geleerd van het leven*, van de spin, die slimme spirituele spin, die de omstandigheden steeds een slag voor was en het vertikte om met een lege maag naar bed te gaan.*

In verhalen, zo zegt Boeli van Leeuwen, gaat het om geheimzinnigheid, wijsheid, waarheid en schoonheid. Ze moeten de samenleving getrouw tekenen en leren over het leven. Ik merk bij dit fragment op dat de uitweiding over verhalen van de jaja gepresenteerd wordt als een illustratie van wat hem voor altijd tot echte Curaçaoënaar heeft bestempeld. En aan het slot komt de stelling dat levenswijsheid opgedaan in de eigen omgeving belangrijker is dan de kennis die men opdoet op westerse instanties als scholen en universiteiten.

Verder met de kunstopvatting van Boeli van Leeuwen. In het verhaal 'Cornees' voegt hij nog een element eraan toe: verhalen moeten vol mysterieuze symboliek zijn en weer grijpt hij naar de orale literatuur, nu via Cornees, een oude ongeletterde wijze man, een figuur die later vaker in zijn werk voorkomt.

Ik zou U graag iets willen vertellen over een man, die in mijn jeugd een diepe indruk op me gemaakt heeft. Een eenvoudig mens, die nauwelijks kon lezen of schrijven en in zijn leven nooit een ander stukje van de aarde had gezien dan het eilandje Curaçao.

Toen ik een jongen van twaalf was, was hij al een man van ver over de zeventig. […] Zondags zadelde hij zijn ezeltje, deed een blauwe bril op en met een parapluie onder zijn linkerarm geklemd, reed hij naar de kerk. […] Als hij dan terugkwam, stond ik al bij de deur van zijn huisje op hem te wachten. Ik hielp hem zijn zwarte ezel te ontzadelen en hij kapte voor mij met zijn machete een

kokusvrucht open. Dan ging hij op de bank voor zijn hutje zitten, met zijn handen op de knieën en wachtte op mijn vragen. […] Hij had een diepe en soepele intelligentie en wist veel van het leven, zonder zijn kennis uit een boek gestolen te hebben. […].

Ik heb daar op het bankje met rode oren en een kloppend hart een schat aan volksverhalen van hem gehoord. Verhalen, héél oud en vol mysterieuze symboliek*; vertelsels, die wel op Curaçao vorm hebben gevonden, maar waarvan de kern meegenomen was uit een ander land en van vader op zoon was overgeleverd. Tot heden geloof ik dat deze sprookjes, die hij mij toen vertelde, oneindig meer waarheid bevatten, dan het geraamte van nuchtere feiten, waarmee ik later op de scholen kennis zou maken.*

Weer benadrukt hij dat de verhalen uit de orale traditie hem meer leerden over het leven dan de lesstof van de westerse scholen. De kunstopvatting die Van Leeuwen aanhangt, heeft hij niet uit de Europese schoolboeken, maar uit de Curaçaose werkelijkheid. Dat is in een tijd dat het culturele kolonialisme de mode was, hoogst origineel. Interessant is ook hoe hij de orale vertelschat plaatst: als het resultaat van een intercultureel proces dat in het verleden op Curaçao heeft plaats gevonden, nu is afgerond en typerend is voor de unieke Caribische cultuur en niet meer voor een actueel intercultureel proces. Als Boeli van Leeuwen zijn kunstopvatting illustreert met de orale literatuur, illustreert hij niet met de Afrikaanse cultuur of de Europese, maar met de eigen cultuur. Er is voor hem geen sprake meer van transnationalisme. Hij gaat dwars tegen het culturele kolonialisme in door nationalistisch te opereren. Ik kan geen ander woord dan nationalisme bedenken, maar dan een nationalisme ontdaan van isolationisme, triomfalisme en zelfoverschatting.

De uitwerking die Boeli van Leeuwen geeft aan zijn stelling dat kunst maatschappelijk relevant moet zijn en de waarheid getrouw moet weergeven, is opvallend. Hij vindt dat de poëzie en een absurde benadering van de werkelijkheid de waarheid duidelijker aan het licht brengen dan een normale benadering. In het volgende verhaal toont hij de absurditeit aan van de statige bankwereld.

Ik heb eens een vriend gehad die een baantje kreeg op een bank. Hij was een vreemde jongen die af en toe baantjes op banken aannam. Omdat het hem helemaal niets kon schelen of hij die job kreeg of niet, hebben ze hem meteen aangenomen en hem aan een lessenaar gezet met vele laadjes en vakken. In die laadjes

zaten stapels papieren en boeken met cijfers, waar hij een halve dag verbijsterd tegenaan heeft zitten staren, af en toe met zijn rechterhand erin woelend. Tegen de middag nam hij een prullenmand tussen zijn knieën en begon alles waar maar een letter op stond te verscheuren. […]

Tegen vijf uur was zijn bureau leeg op één briefje na, dat door een zekere Marie geschreven was en waarin genoemde Marie Bertus verzekerde dat zij gisteravond, toen de maan door het raampje van haar slaapkamer naar binnen viel, zo zeer aan hem, mijn lieve schat, moest denken, dat zij de slaap niet kon vatten. Uit piëteit is het briefje toen door mijn vriend in de la teruggelegd. Drie dagen later stond mijn vriend bij de Directie, die hem ferm de hand schudde en hem bedankte voor de wijze, waarop hij de zaken had opgelost. […]

Later vroeg ik hem of er nooit iemand gespeurd had naar de documenten die hij zo geniaal aan de circulatie onttrokken had. "Zeker wel," grijnsde hij. Af en toe kwam er een nerveuze meneer vragen waar of de brief van de vijfde jl. was. Dan was het zaak om hem streng in het oog te vatten en te praten omtrent de boekhouding waarheen de brief gestuurd was of de afdeling wissels, waar het document tijdelijk vertoefde. Nooit verzuimd moest worden om achteloos de directie in het verband te noemen. Een foto van één van de commissarissen op het bureau en een boek over het bankwezen in de middeleeuwen (in het Duits of Engels) ernaast moesten de genadeslag toedienen.

Het natuurlijk verzonnen verhaal over de vriend op de bank moet de absurditeit van de reële en statige bankwereld aantonen, waar status afhangt van schijn en procedures. Het enige dat werkelijk echt was, was het liefdesbriefje, waar de poëzie van het leven in doorklinkt. Dat was het waard bewaard te worden. Het is de tegenstelling tussen de echtheid van de poëzie tegenover de schijn van de maatschappij.

Het nationalisme van Van Leeuwen is niet isolationistisch zei ik. Hij blijft oog houden voor wat in de buitenwereld belangrijk is, zoals de ideeën van de filosoof Wittgenstein of de Engelse dichter Eliot die hij citeert als hij de noordkust raak wil typeren. Hij beschrijft tot in detail de noordkust, vindt nergens een goede typering en komt dan uit bij een gedicht van de Engelse dichter Eliot, die Curacao helemaal niet kende. De typering is: "fear in a handful of dust". Van Leeuwen:

Ja, ik geloof, dat men daar in het stof de vrees kan zien eerder dan Weemoedigheid of "Tristesa". Het is een soort beklemming, die zich van u meester maakt, wanneer ge aan de noordkant vanaf de rotsen in de beukende zee neerkijkt. Telkens wanneer er een golf tegen het massief gedreund wordt, sist de lucht door de rotsspleten aan uw voeten, en daar beneden kunt ge de duizenden stukken wrakhout zien, die in de branding kolken. Onder uw voeten zijn de rotsen grauw en voorwereldlijk, alsof in hun binnenste nog dinosaurussen en enorme leguanen leven.

Nauwelijks is het zeewater op het gezicht gespat, of de zon zuigt het tot een korstje, een kristalletje op uw wang. Enkele tientallen meters verder landinwaarts begint de strijd van de cactus, die zich aan de rotsen probeert vast te bijten en tussen zout en vuur haar voedsel zoekt. Men wordt hier bang, geloof me.

De typering "fear in a handful of dust" kan ook geïnterpreteerd worden als een omschrijving van de doodsangst van de mens. De handvol stof is dan een verwijzing naar het Bijbelse: Stof zijt gij en tot stof zult ge wederkeren. De doodsangst speelt dan ook in bijna elke zin van dit fragment een rol.

In hetzelfde verhaal 'Landschap' roept het zien van oude pakhuizen in Amsterdam een jeugdherinnering aan een Curaçaos landhuis op.

En weer zag ik een ander beeld: ik was pas op school en logeerde in de vakantie op het landhuis van mijn grootmoeder: Santa Martha. Het was een vrolijk en uitgelaten gezelschap geweest en kinderen en grote mensen sliepen in hangmatten en op de planken vloeren van het oude huis.

Midden in de nacht werd ik wakker en ik hoorde het bewegen van de dieren in de stallen en ik rook de geur van geitenmest en koeienlijven. Ik sloop tussen de hangmatten waarin vermoeide en verbrande mensen snurkten en stond even later op de stoep met de vierkante tegels. […] En toen ik mij omdraaide zag ik het oude landhuis – stijf en gesloten – de muren gebarsten en verzakt.

Het huis […] bewaarde een geheim tussen de muren […]. De gevel rustte zwaar en onverzettelijk op de dikke muren en bewoog niet mee met het ademen van de slapende mensen binnen. […]

Waarom, zo vroeg ik mij af, kwamen de indrukken uit mijn jeugd onweerstaanbaar naar boven toen ik daar tussen de oude pakhuizen stond in Amsterdam-Noord? Misschien omdat oude

huizen overal ter wereld vertellen van de macht der mensen, die ze hadden gebouwd en ook van de onmacht van de mensen om langer te leven dan hun huizen. De mensen gaan en het huis blijft staan. En in het huis blijft iets van de tijd achter, het hangt in de muren en leeft in de ramen. Het kruipt in het dak, in de naden van steen en hout. En als de tijd voorbij is en toch blijft leven in het werk van mensen, voelt men de macht en onmacht der mensen tegelijkertijd.

De schijnbaar vreemde constatering dat de gevel niet meebewoog met het ademen van de slapende mensen krijgt door het slot van deze passage een veelzeggende betekenis: het huis heeft een eigen leven, los van de mensen, het overleeft ze. Wat mee ademt met mensen, is sterfelijk. Een algemeen menselijke conclusie getrokken uit een specifiek aan Curaçao gebonden ervaring. Dat is vind ik de grote charme van zijn hele oeuvre. En 'Ver weg dichtbij' laat zien dat hij dat vanaf het begin van zijn scheppend werk deed. Hij herschiep al in zijn vroegste verhalen Curaçao tot een mysterieus betekenisvol eiland en daardoor zijn verhalen tot echte nationale literatuur die kan dienen als internationaal voorbeeld van de Caribische literatuur. Met dit laatste bedoel ik dat ze ver staat van de neerlandistiek en dat ze voorbeeldig is voor schrijvers waar dan ook. Of in de terminologie van dit congres te blijven: door niet transnationaal te willen zijn, kan Boeli van Leeuwens werk een transnationale invloed hebben. Onder meer op Nederland.

7. Literaire mythen en Benedenwindse feiten, gedekoloniseerde interpretaties van inheems Curaçao, Aruba en Bonaire, ca. 1499-1636.

Door Luc Alofs, (Universiteit van Aruba) [1]

De Caquetío neemt een belangrijke plaats in in de eilandelijke identiteiten van Aruba, Bonaire en Curaçao. In mijn studie *Koloniale mythen en Benedenwindse feiten; Curaçao, Aruba, Bonaire in inheems Atlantisch perspectief, ca. 1499-1636* (Alofs, 2018) vroeg ik mij af in hoeverre onze kennis over de inheemse bevolking van deze drie eilanden berust op 'Benedenwindse feiten' en hoeveel daarvan gebaseerd is op 'koloniale mythen'. Ik gaf een samenvatting van de huidige archeologische kennisbasis over de eilanden voor de komst van de Europeanen en beschreef beeldvorming over de inheemse bevolking in de zestiende eeuw en hun doorwerking sindsdien vanuit een Oriëntalistisch perspectief in de trant van Said (1994), Lemaire (1986) en Weaver (2014).

Het bleek dat beeldvorming omtrent inheemse Benedenwinders is gebaseerd op historische bronnen uit de zestiende eeuw, zoals de brieven van Amerigo Vespucci (1454-1512) en het epos *Elegías de los claros varones de Indias y la historia del Nueve Reino de Granada* van Juan de Castellanos (1522-1606). In deze en andere documenten beschreven Europeanen de Benedenwindse Caquetío's ofwel als woeste barbaren ofwel als passieve protochristenen. Aan een kritische historische analyse werden dergelijke geschriften zelden onderworpen, waardoor de door hen geschetste beelden van Inheemse Benedenwinders en hun Europese overheersers gaandeweg werden gecanoniseerd in wat ik noem koloniale mythen.

Inheemse Benedenwindse gemeenschappen hielden uiterlijk in de negentiende eeuw op te bestaan als herkenbare groepen, maar in de twintigste eeuw maakte de Benedenwindse indiaan een opmerkelijke comeback in de literatuur en beeldende kunst en in de eiland-identiteiten van Aruba, Bonaire en, zij het iets minder pregnant, Curaçao. Een van de lijnen van het boek

[1] Met aan drs. Willem Band.

beschreef de hardnekkigheid van koloniale mythen in de Benedenwindse geschiedschrijving en literatuur. Ik onderzocht hoe koloniale beeldvorming doorklonk in het onderzoek van Chris Engels op het grafveld te Malmok, Aruba (1970), in Cola Debrots novelle *De vervolgden* (1982) en in Frank Martinus' (2003) pleidooi voor eerherstel voor collega-humanist Lázaro Bejarano. Ik constateerde dat hun beeld van de Benedenwindse Caquetío en hun Europese overheersers niet door feiten wordt ondersteund, maar berust op koloniale mythen en stagnerend historisch onderzoek. Ik kom hier nog op terug.

Wat ik niet deed is het definiëren van het begrip koloniale mythen. Daar wil ik hier een poging toe doen. Ik wil me tevens oriënteren op de vraag waarom koloniale mythen – net als andere scheppingsmythen – zo hardnekkig zijn en vrijwel onmogelijk te nuanceren.

Koloniale mythen

Ik beschouw koloniale mythen als discursieve historische narratieven die een langdurige rol speelden en nog altijd spelen in de genese en legitimering van koloniale en postkoloniale verhoudingen en praktijken. Kolonialisme en koloniale mythen zijn even oud. Deze mythen zijn tot stand gekomen tijdens de expansie en invasie van Europa in Amerika en daarna elders in de koloniale wereld. Koloniale mythen verlenen legitimiteit aan kolonialisme door het toekennen van bijzondere, superieure kwaliteiten aan Europese culturen boven andere culturen en stellen ongelijkwaardigheid voor als zijnde *van nature gegeven*.

Koloniale mythen functioneren als oorsprongsmythen van de koloniale wereld. Zij zijn vergelijkbaar met bijvoorbeeld Grieks-Romeinse mythologieën en Noord- en Zuid-Amerikaanse mythologieën maar onderscheiden zich daarvan doordat koloniale mythen een specifiek overheersers-perspectief hanteren. Zij representeren een asymmetrisch mens- en wereldbeeld met behulp van samenhangende 'intersectionele' categorieën als ras, etniciteit, gender, religie en klasse, maar ook klimaat en geografie c.q. landschap. Koloniale mythen zijn hardnekkig omdat zij de oorsprong van koloniale verhoudingen beschrijven, verklaren en op discursieve wijze verhullen.

Koloniale mythen zijn in verhalende vorm en in beeldtaal vastgelegd in wat Said (1994, tevens Wekker 2016) noemde het cultureel archief van kolonisatoren, kolonisten, gekoloniseerden en tot in de huidige tijd hun erfgenamen. Dit archief is een paradigmatisch (koloniaal) en discursief narratief repertoire dat kan worden gemobiliseerd om (post-)koloniale verhoudingen en

praktijken te interpreteren en te legitimeren of juist te ontmaskeren. Koloniale mythen zijn gebaseerd op historische documenten, mondelinge overlevering en historische studies. Dit zijn contextuele teksten die door bronnenonderzoek kunnen worden geanalyseerd.

De ontdekking van Amerikaanse volken stelde het zestiende-eeuwse Europa voor de uitdaging om hen in te passen in het Europese mens- en wereldbeeld. De Bijbel en klassieke Griekse en Romeinse geschriften boden de belangrijkste interpretatiekaders voor het beantwoorden van de vraag of indianen mens waren en wellicht van nature slaaf. In 1550 gingen Bartolomé de las Casas en Juan Ginés Sepúlveda hierover met elkaar in debat. Las Casas keerde zich tegen inheemse slavernij voor middel van het encomiendasysteem. Europese encomendero's kregen beschikking over inheemse arbeid in ruil voor het kerstenen van de aan hen toevertrouwde indianen. Dat systeem resulteerde in slavernij, massale sterfte en corruptie, oordeelde Las Casas. Hij wilde daarom de snel in aantal afnemende inheemse Amerikanen onderbrengen in missiegemeenschappen die onder leiding zouden staan van Europese geestelijken (Castro 2007; Clayton 2011). Las Casas ontleende zijn argumenten aan de Bijbel en Thomas Aquinas. Volgens Sepúlveda mochten inheemse Amerikanen op basis van Aristoteles' natuurrecht tot slaaf worden gemaakt. Las Casas trok aan het langste eind en er werd een begin gemaakt aan de afbouw van het encomiendasysteem. Een neveneffect van het debat was dat alle inheemse Amerikanen voortaan, ongeacht onderlinge genetische of culturele verschillen onder de raciale noemer van indiaan konden worden geplaatst. De uitkomst van het debat institutionaliseerde racisme in de vroege moderniteit en het begrip ras is sindsdien een van de krachtigste elementen van koloniale mythen (Hall 2017).

Literaire mythen

Ofschoon in 1500 door koningin Isabella was bepaald dat inheemse Amerikanen niet tot slaaf mochten worden gemaakt, werden de Benedenwindse eilanden alsnog opengesteld voor slavenroof, nadat zij in 1512 tot *Islas Inútiles* waren verklaard. Naar schatting 2000 Benedenwindse Caquetío's werden tussen 1513 en 1515 door Spaanse slavenhalers gevangengenomen en naar Hispaniola gedeporteerd. Dit gebeurde onder leiding van Juan de Ampiés, bestuurder en monopolist in de inheemse slavenhandel. De Benedenwindse Caquetío-gemeenschappen herstelden enigszins door migratie vanuit de Vaste Wal, maar niet

voor lang. Rond 1525 was de inheemse bevolking nabij de parelvelden van Isla Margarita door ziekte, slavenroof en slavenarbeid gedecimeerd. De vraag naar arbeid voor de parelvelden en de land- en mijnbouw groeide, maar de inheemse slavenhandel was verder aan banden gelegd. Sinds 1520 mochten inheemse Amerikanen niet meer door roof tot slaaf worden gemaakt. De handel in indianen die tijdens onderlinge strijd krijgsgevangen waren gemaakt bleef toegestaan.

In 1525/6 verwierf De Ampiés de Benedenwindse eilanden als encomienda. Hij zou er het christendom verspreiden en daarvandaan op vreedzame wijze '*als indiero pacifico*' handeldrijven met het Caquetío-rijk (in antropologische termen: een chiefdom) aan het vaste land van Zuid-Amerika. Dat plan mislukte toen hem de toegang tot *Tierra Firme* werd ontzegd. Koning Karel van Spanje kende de exploitatie van de kuststrook in 1528 toe aan het bankiersgeslacht Welser bij wie hij schulden had. Deze nam de slavenhandel zelf ter hand en De las Casas (1992) beschreef reeds in 1542 de plundering en verwoesting van het Caquetío-rijk die daarvan het gevolg was.

Inheemse gemeenschappen op Curaçao, Aruba en Bonaire verdwenen uiterlijk in de negentiende eeuw als herkenbare bevolkingsgroepen, maar in de twintigste eeuw keerden zij terug in het Benedenwindse bewustzijn. Op Aruba kwam in de plooien van de afscheidingsbeweging in de jaren vijftig van de twintigste eeuw een romantisch indianisme op gang dankzij de radio-uitzendingen van de vertellers/auteurs als Hubert Booi en Ernesto Rosenstand. In de jaren zeventig, tijdens de opleving van de afscheidingsbeweging maakte deze beweging een opleving door (Rutgers 1986, 1994; Broek 1998). Voor wat betreft Bonaire toonden Frans Booi (bijv. 1983), Haviser (1995) en recentelijk Antczak (2018) de voortdurende identificatie met de inheemse Bonaireaan aan. Op Curaçao waren het vooral literatoren die het inheemse verleden opnieuw tegen het licht hielden en herschreven. In deze bijdrage bespreek ik er drie: een arts, een gouverneur en een humanist.

1. Chris Engels en de Giganten

Chris Engels (1907-1980) was een in Rotterdam geboren arts die zich in 1936 op Curaçao vestigde. Korte tijd was hij actief in de politiek onder meer als kabinetsformateur, maar daarna maakte hij vooral naam als culturele duizendpoot: als kunstverzamelaar, componist, schilder en als (mede-)oprichter van het Curaçaos museum en het literaire tijdschrift De Stoep. Als surrealistisch en expressionistisch dichter-schrijver hanteerde hij het pseudoniem

Luc Tournier. Ook had Engels belangstelling voor geschiedenis en archeologie.

In 1967 nam Engels het initiatief om de mythe van de Benedenwindse giganten te onderzoeken. De eerste Europeaan die onze eilanden beschreef was Amerigo Vespucci. Hij bezocht de Benedenwinden – waarschijnlijk en achtereenvolgens Bonaire en Curaçao – in 1499 als opvarende van de vloot van Alonso de Ojeda. Op Bonaire maakte hij kennis met Caquetío's die hij beschreef als woeste indianen en ook op Curaçao ging een groep opvarenden aan land, waar zij na een korte omzwerving een dorp ontdekten. In een maloca (een woning voor een extended family) troffen zij een aantal vrouwen aan en even later keerde een groep mannen huiswaarts. Er ontstond een ongemakkelijke spanning en de Europeanen bliezen behoedzaam de aftocht, op enige afstand gevolgd door de Caquetío's. Vespucci noemde het eiland vanwege de grootte van de indianen *'Isla de los Gigantes'*.

Het beeld van de Giganten ging al snel een eigen leven leiden: nadat in 1508 een (illegale) poging tot slavenroof op Curaçao wegens geboden weerstand was mislukt, aarzelde de burgerij van Hispaniola in 1512 om een nieuwe poging te wagen om indiaanse slaven te jagen op het eiland der Giganten. Dit beeld van Curaçao zette zich vast in de Benedenwindse geschiedschrijving.

Engels wilde onderzoeken wat er waar was van de mythe van de Giganten en liet daartoe fysisch antropologisch onderzoek uitvoeren op het precolumbiaanse grafveld te Malmok, Aruba. Engels liet zich leiden door brieven van Amerigo Vespucci. Vespucci was een voormalige bankier in de leer, die er de voorkeur aan gaf om zijn leven te wijden aan het ontdekken van nieuwe windstreken. Hij reisde mee met De Ojeda, met wie hij overigens een gespannen verhouding had. In brieven onder andere aan oud-klasgenoot Piedro Soderini en inmiddels een belangrijk bestuurder van Florence, beschreef hij zijn reizen in de Nieuwe Wereld; naar eigen zeggen zes, in werkelijkheid waarschijnlijk slechts vijf. Door middel van deze brieven wilde Vespucci in het gevlij komen van zijn patroon en onder de aandacht van het Europese lezerspubliek. Dit lukte. Dankzij de ontdekking van de boekdrukkunst werden zijn brieven breed gelezen en talloze malen herdrukt. Cartograaf Waldseemüller maakte hem zelfs naamgever van het nieuw ontdekte continent (feitelijk twee), maar Vespucci was al snel omstreden. Reeds Las Casas betichtte hem van geschiedvervalsing: niet leugenaar Vespucci, maar Columbus moest als ontdekker van Amerika worden aangewezen. Thomas More verwees in 1516 in zijn

Utopia schertsend naar Vespucci's fantasierijke geschriften. Moderne specialisten als Formisano (1992) en Abulafia (2008) portretteren Vespucci als de eerste sensatiejournalist van de Nieuwe Wereld. Boucher (1992) schreef hem een 'lugubere seksuele verbeelding' toe.

Een van de redenen van de populariteit van de brieven was dat Vespucci gebruik maakte van in de Renaissance herontdekte Griekse en Romeinse geschriften. In zijn beschrijvingen van de Nieuwe Wereld maakte Vespucci gebruik van de *Naturalis historia* van Plinius de Oudere (ca. 24-79 AD). Plinius inventariseerde de menselijke verscheidenheid in de Mediterrane wereld, Afrika en Azië/India in de eerste eeuw na Christus. Hij beschreef onder meer pygmeeën (boek 7), maar ook half-menselijke wezen als mantikoren en weerwolven (boek 8). Plinius' werk was 1469 voor het eerst gedrukt – ook Columbus bezat een exemplaar – en het werd nog in 1601 in Amsterdam herdrukt. Vespucci bediende zich in het Curaçaose geval van het Griekse beeld van de reusachtige Giganten die het onderspit delfden in een heroïsch gevecht met de held Heracles. Engels kwam met zijn onderzoeksteam tot de conclusie dat de Caquetío's niet langer waren dan de Europeanen en ook dat niet Vespucci maar Las Casas de geschiedenis verdraaide (1970). In zijn ogen was Vespucci inderdaad de ontdekker van het Amerikaanse continent en was Las Casas de 'valse aantijger', die voor Columbus opkwam.

Engels deed wat hij kon om de koloniale mythe op werkelijkheid te toetsen met kennis van het moment, maar wat hij niet wist is dat de begraafplaats te Malmok geen neo-indiaanse Caquetío-begraafplaats is, maar een archaïsch-preceramische. De begraafplaats dateert van ten minste 500 jaar voor de komst van de Europeanen en de gebruikers daarvan waren jagers en verzamelaars die na ca. 950 werden verdreven door of geassimileerd in de nieuw komende Caquetío's. Ten opzichte van hen vertoonden zij grote fysisch-antropologische verschillen. Kenmerkend voor de archaïsche Arubanen waren hun smalle, lange schedels. Caquetío's hadden juist brede, lage schedels. Volwassen archaïsche Arubaanse mannen hadden een gemiddelde lengte van 1.57 cm. en vrouwen waren doorgaans 1.49 cm. Zij waren beslist niet langer dan de Europeanen, zo concludeerde Engels, die niet besefte dat hij een verkeerde bevolkingsgroep had onderzocht.

Engels ontkrachtte de koloniale mythe van de Benedenwindse Giganten, maar op verkeerde gronden. Engels interpreteerde zijn data niet binnen hun archaïsche

cultuurhistorische context en hij koos terloops partij in een bijna 500 jaar oude polemiek tussen aanhangers van Vespucci's en Columbus' claim als ontdekker van Amerika. Engels lijkt gefascineerd, maar ook misleid door de mythen die Vespucci over zichzelf en de Giganten-eilanden had gecreëerd.

2. Cola Debrot en *De vervolgden*

Cola Debrots (1902-1981) is een sleutelfiguur in de Benedenwindse geschiedenis. Zijn essay *Verworvenheden en leemtes in de Antilliaanse literatuur* (1977) is een kerndocument in de Benedenwindse literatuurwetenschap en zijn *Mijn Zuster de Negerin* (1935) en het postuum verschenen *De vervolgden* (1982) vormen vaste waarden binnen het literair canon van Curaçao. Ook Debrot was een duizendpoot: arts, jurist, literatuurcriticus, formateur, minister en Gouverneur van de Nederlandse Antillen. Deze laatste functie bekleedde hij ten tijde van de opstand van 30 mei 1969 op Curaçao. Aan hem was het om het tot op het bot verdeelde Curaçao te herenigen. Dat verliep moeizaam en kort na beëindiging van zijn gouverneurschap keerde Debrot terug naar Nederland. In zijn laatste voltooide novelle *De vervolgden* beschreef Debrot zijn dilemma's als Gouverneur en zijn denkbeelden over een vreedzaam Curaçao van voor 30 mei 1969 en daarna. Hij situeerde zijn gedachtewereld op het zestiende-eeuwse Curaçao van Lázaro Bejarano. Debrot haalde zijn historische kennis onder meer uit de studie *Curazao Hispanico* van Felice Cardot uit 1973 en Juan de Castellanos' eerdergenoemde Elegie (Felice Cardot 1982, zie ook Oversteegen 1994: 319).

Castellanos was een voormalige soldaat die als avonturier door de Nieuwe Wereld trok en in 1541 Curaçao bezocht. Later liet hij zich tot priester wijden en verwierf hij een encomiendo in het huidige Colombia. Hij kreeg het met de Inquisitie aan de stok en in 1544 begon hij te werken aan de Elegie, met 113.609 regels van ieder 11 lettergrepen het langste gedicht in de Spaanstalige literatuur. Dit werk geldt als een uitgesproken verdediging van het destijds inmiddels omstreden encomiendasysteem (bijv. Torres-Saillant 2006).

Bejarano (ca. 1501-1575) was de schoonzoon van Juan de Ampiés. Na diens dood exploiteerde Bejarano zijn schoonvaders encomienda als persoonlijk wingewest. Bejarano leefde waarschijnlijk 3 jaar met zijn gezin op Curaçao. In 1541 bezocht Juan de Castellanos dat eiland op het moment dat de familie Bejarano bedroefd naar Hispaniola terugkeerde. Echtgenote Maria de Ampiés en hij hadden recent een dochter verloren. Over dit bezoek en de situatie op Curaçao schreef Castellanos 19

coupletten in de Elegie. Bejarano werd neergezet als charismatisch leider; de onder hem geplaatste indianen als dociele protochristenen en ijverige arbeiders. Over koloniaal seksisme gesproken: De inheemse dames waren van grote schoonheid en de heren behendige atleten. Volgens De Castellanos was Curaçao een modelkolonie.

Na terugkeer op Hispaniola exploiteerde Bejarano Curaçao als 'absentee owner' en was hij in de trant van Erasmus actief als humanist en spotschrijver-dichter. In 1559 werd hij door de Inquisitie veroordeeld wegens zijn onorthodoxe levenswandel en het verwaarlozen van de missieverantwoordelijkheid op zijn Benedenwindse encomienda. Hij kreeg een boete en mocht voortaan alleen nog de Bijbel lezen, maar hij behield zeggenschap over zijn encomienda (Garcia Valdés 2009; Rupert 2012). De politiek-religieuze intriges die daaraan voorafgingen reconstrueerde ik zo goed en kwaad als mogelijk in mijn onderzoek.

Daaruit komt ook de samenvatting van De vervolgden, maar nog verder verkort.

Drie indianen afkomstig van Tierra Firme, – aangeduid als broeder van de spierkracht, broeder van het water en broeder van de tekeningen – varen in hun kano langs de kust van één van de Benedenwindse eilanden, waarschijnlijk Bonaire. Het nieuws heeft hen bereikt dat zich grote en gevaarlijke houten bouwsels over zee verplaatsen. De drie worden door Spanjaarden gevangengenomen. Al snel zegt de voor de Spanjaarden werkende indiaanse onderofficier Delfino hen toe dat de gevangenschap tijdelijk zal zijn en dat hen vrijheid en een goede behandeling wacht.

Na enige tijd brengen de Spanjaarden hen naar het eiland Curaçam. Daar verkrijgen zij christelijke namen en zij worden samen met andere indianen ingezet in de veeteelt en landbouw. Het eiland wordt bestuurd door een anonieme gouverneur, die humanist is en weduwnaar van schrijfster Agatha Vargas. Zij moest haar geschriften geheim houden om vervolging door de Inquisitie te voorkomen.

Hun kunstzinnige dochter Isabela wordt verliefd op de indiaanse tekenaar. Een relatie tussen beiden wordt verhinderd door de rassenwetten, maar haar vader staat de liefde niet in de weg en gedoogt. Wel komt de gouverneur in conflict met de conservatieve padre Rojas. Deze verwijt hem dat hij lichtzinnigheid en danspartijen toelaat en de wetten der raszuiverheid niet in acht neemt. Als Rojas dreigt om de gouverneur aan te geven bij de Inquisitie, vermoordt de gouverneur hem.

Kapers dienen zich aan. Piraten van het schip Doomsday overvallen het eiland, maar dat mislukt en de overvallers moeten een deel van hun geld en bewapening inleveren. De piraten worden in gevangenschap verpleegd. Niet alleen Isabela is verliefd. De Spaanse verpleegster Elvira heeft de indiaanse verpleger Sylvio in haar hart gesloten ondanks de grenzen die rassenwetten stellen aan de vrijheid van de liefde. Eenmaal hersteld, krijgen de piraten toestemming om af te reizen naar de Kaaimaneilanden waar geen rassenwetten heersen. De Schotse kaper-kapitein raadt het Spaans-Indiaanse paar af om met hem mee te gaan en geduldig af te wachten tot de rassenwetten worden afgeschaft. Tussen indianen en kaapvaarders is ondertussen enige sympathie gegroeid.

Laten we kijken wat hier voor Benedenwindse feiten en voor koloniale mythen doorgaan. Ik beperk me tot de mythevorming rond Bejarano en de doorwerking van De Castellanos' Elegie op het beeld van de Curaçaose Caquetío's. Door middel van omkeringen en impliciete verwijzingen komen de katholieke koningin Isabella en andere Europese spelers in beeld, maar Debrot is het meest gecharmeerd door de humane wijze waarop Bejarano leidinggeeft op het raciaal, religieus en cultureel verdeelde *Curaçam*. De economische bedrijvigheid is aanzienlijk en er heerst een humanistische tolerantie in een vijandige omgeving van segregatie en geweld.

Door middel van autobiografische en historische verwijzingen 'verdicht' Debrot zich met de naamloze gouverneur. Debrot sluit echter de ogen voor het feit dat Bejarano slechts korte tijd op Curaçao woonde en de eilanden feitelijk vanuit Hispaniola exploiteerde als persoonlijk wingewest. Juist hij introduceerde er de Afrikaanse slavernij, een gebeurtenis die ook Felice Cardot (1982: 69) beschreef. Het bezoek van de Doomsday was afgeleid van het kapersbezoek van John Hawkins in 1565, waarbij Bejarano zes Afrikaanse slaven kocht: twee kinderen, twee vrouwen en twee mannen.

In *De vervolgden* klinkt de mythe van de dociele inheemse bevolking uit De Castellanos' *Elegie* door. De Caquetío's worden geportretteerd als ideale gekoloniseerden: vlijtige arbeiders, die sympathie tonen voor hun overwinnaars en vatbaar zijn voor kerstening. We zien een gemythologiseerde Bejarano, een personage dat gefilterd tot ons komt via de Elegie, de studie van Felice Cardot en ook overigens Debrots eigen essey *Verworvenheden en Leemtes.* Debrots novelle houdt het verdeelde Curaçao van na 30 mei 1969 een alternatieve en

humane oorsprongsmythe voor (Rutgers 1982, 1986; De Roo 1983), maar met zestiende-eeuwse Benedenwindse feiten heeft de novelle weinig overeen.

3. Frank Martinus en een standbeeld voor Bejarano

Historici hielden koloniale mythen in leven door het overschrijven of naschrijven van 16e-eeuwse bronnen. Priesterschrijvers als Brada (1946, 1963) en Nooyen (1962, 1979) en auteurs als Hartog (1957, 1961, 1980) en Goslinga (1956a, 1956b) canoniseerden Juan de Ampiés en schoonzoon Bejarano. Brada en Nooyen (1962, beschrijven hem als brenger van het christendom en als stichter van het bisdom Coro aan de overwal. De Encyclopedie van de Nederlandse Antillen (1985: 22) noemt De Ampiés zelfs een vreedzame slavenhandelaar: *indiero pacifico*. Dit lijkt me een teleologische wijze van geschiedschrijving: gebeurtenissen worden ingepast in de in dit geval katholieke heilsgeschiedenis van de historici.

Schoonzoon Bejarano dankt zijn faam aan zijn humanistische levensovertuiging en literaire werk. Over Bejarano werd dan ook geschreven vanuit een humanistische invalshoek. In haar essay *Erasmus, Spain and Curaçao* prijst Van Alphen-Vicioso (1994: 212) Bejarano's *Diálogo Apologético*. Dit was een steunbetuiging aan Las Casas in diens pleidooi voor inheemse vrijheid. Indianen mochen niet tot slaaf worden gemaakt. Bejarano keerde zich tegen Sepulveda's (Aristoteliaanse) rechtvaardiging van de inheemse slavernij. Zij neemt het postuum op voor Bejarano in de beschuldigingen die leidden tot zijn veroordeling door de Inquisitie.

Ook Frank Martinus (Arion) (1936-2015) hield zich bezig met koloniale mythen over de Spaanse periode. Hij stelt de mythe van de Islas Inutiles ter sprake en verwijt historici en antropologen (voor de volledigheid: ook mij in Alofs en Merkies 2001) de mythe van de Benedenwindse nuttelоosheid in stand te houden. Op basis van Felice Cardot en Van Alphen-Viscioso formuleert Martinus een alternatieve geschiedsvisie, één waarbij Curaçao een levendige economie kende en een ondernemende, kennelijk rechtvaardige kolonisator. Martinus (2003: 175) bepleit zelfs het oprichten van een standbeeld van Bejarano *'als de eerste Curaçaose bestuurder die zich met hart en ziel voor ons eiland heeft ingezet en zijn nut meer dan eens bewees. Bovendien was hij één van de eerste humanisten van de nieuwe wereld'.*

Martinus vervangt een katholieke teleologie met een humanistisch pleidooi voor eerherstel en erkenning, maar een

historische onderbouwing ontbreekt. Bejarano stond namelijk beslist niet – zoals Van Alphen-Viscioso beweert – zonder meer aan de kant van Las Casas: deze wilde het encomiendasyteem ontmantelen en inheemse gemeenschappen onder kerkelijke missieleiding plaatsen (Castro 2007; Clayton 2011). Bejarano was anti-klericaal humanist. Hij kwam weliswaar op voor de rechten van inheemse Amerikanen, maar hij was niet voor de afschaffing van het encomiendasysteem waarvan hij zelf profiteerde. Ook zijn er klachten over absenteïsme en dat hij de aan hem toegewezen indianen onvoldoende gelegenheid gaf om hun kostgronden te bewerken. Aanwijzingen die de bedrijvigheid in de kolonie aantonen, zijn schaars en weinig betrouwbaar. Bejarano's rol in de Afrikaanse slavernij kwam reeds ter sprake. Ook Martinus was daarvan op de hoogte.

Martinus wilde de geschiedenis van Curaçao herzien. Terecht, maar bij het vervangen van een katholieke teleologie door een humanistische, liet hij na om de beschikbare bronnen te contextualiseren en gegevens die tegen zijn pleidooi pleitten in zijn historische herziening te verdisconteren. Als er iemand is die – net als de Debrot – een standbeeld verdient op Curaçao, dan is het mijns inziens niet Lázaro Bejarano, maar Frank Martinus zelf omdat hij *'zich met hart en ziel voor ons eiland heeft ingezet en zijn nut meer dan eens bewees'*.

Ontsluierde mythen en gedekoloniseerde geschiedenis

Voor de komst van de Europeanen sprake was van een Caribische interactiesfeer waar handel, migratie en oorlogsgeweld veel grotere en uitgestrekte verbanden en interdependenties creëerden dan tot voor kort werd verondersteld. De Europese invasie verbrak deze verbondenheid door gewelddadige toe-eigening van eilanden, kuststroken en hun bevolkingen en door dominantie op zee. Er werd een nieuwe koloniale Caraïbische regio gevormd. Historische mythen hebben daaraan begeleiding en rechtvaardiging gegeven. De koloniale Caraïbische regio is derhalve even oud als het denken daarover.

Engels, Debrot en Martinus verkenden mogelijkheden tot het dekoloniseren van Benedenwinds verleden door middel van archeologisch, literair en historisch onderzoek en reflectie, maar het bleek lastig om koloniale mythen te ontmaskeren. Europese bronnen zoals de brieven van Vespucci en de *Elegie* van De Castellanos domineerden de beeldvorming van de inheemse Benedenwinden. Een inheemse stem is in deze werken niet hoorbaar. Europese bronnen zijn geen neutrale etnologische of natuurhistorische beschrijvingen, maar persuasieve teksten die

vaak als doel hadden Europese machthebbers te overreden verlenen zoals toestemming de Nieuwe Wereld te bevaren, de financiering daarvan op zich te nemen of het verlenen van een encomienda. Schrijvers deden een beroep op de Bijbel en de klassieke Griekse en Romeinse geschriften om het Europese publiek de Amerikaanse medemens te beschrijven en de boekdrukkunst droeg bij aan de vorming van koloniale mythen in het Europese bewustzijn. Door een gebrek aan bronnenkritiek en de teleologische neiging om gebeurtenissen te plaatsen in een religieuze, koloniale of postkoloniale heilsgeschiedenis veranderden perspectieven op het verleden, maar voor een grondige herschrijving van de geschiedenis is méér nodig.

Oostindie ondervond hoe lastig, zo niet onmogelijk, het is om koloniale mythen te nuanceren. In zijn Daendels-lezing toetste hij de reputatie van gouverneur-generaal van Nederlands-Indië Herman Willem Daendels (1762-1818) een gewelddadig, maar ook vooraanstaand koloniaal bestuurder aan de historische feiten. Daendels werd berucht en bekend wegens de aanleg van de Grote Postweg door Java, een project dat aan duizenden Indiërs het leven kostte. Over hem bestaan dan ook meerdere politieke en geschiedkundige opvattingen. Oostindie stelde daarom: *'De erkenning dat er verschillende perspectieven zijn, betekent niet dat er gelijktijdig verschillende waarheden kunnen zijn'* (2018a: 44). Hij beëindigt zijn betoog met een (ook voor hem ongemakkelijke) nuancering van de legende Daendels in termen van enerzijds-anderzijds: de moreel verwerpelijke koloniaal bestuurder had een blijvende bijdrage geleverd aan de bouw van de koloniale staat.

Dit standpunt werd hem kwalijk genomen door Eickhoff en Henkes (2018) In hun repliek vroegen zij zich *'af of het 'verstandige midden' dat Oostindie met zijn Daendelslezing en gelijknamig essay opzoekt, onze blik op de (post)koloniale machtsverhoudingen niet te zeer vertroebelt. Voorkomen moet worden dat we onvoldoende stilstaan bij de motivaties van 'onderop', die vaak lang niet zo onredelijk zijn als Oostindie schetst'* (p. 8).

Oostindie (2018b) moest zijn rol als historicus expliciteren. Dat deed hij in zijn dupliek. Historici moeten op grond van bronnenonderzoek bestaande en nieuwe historische perspectieven bevragen en becommentariëren en daarover in debat gaan met onderzoekers en activisten. Dat wilde hij bereiken met zijn Daendels-lezing.

Repliek en dupliek herhalen het dilemma. Op de eerste plaats: Historici hanteren onvermijdelijk perspectieven bij het

wetenschappelijk beschrijven van het verleden en daarbij staan zij nooit boven hun eigen cultuurhistorische gesitueerdheid. Op de tweede plaats: Historici – waaronder de deelnemers aan deze polemiek – begeven zich maar al te vaak ook in het maatschappelijk debat over de interpretatie van het verleden en de doorwerking daarvan in het heden. Zij produceren én becommentariëren historische narratieven en die hebben onvermijdelijk een politieke of ideologische component.

Geschiedschrijving is waarheidsvinding die slechts floreert bij wetenschappelijk en maatschappelijk debat – in ieder geval met deelname 'van onderop', van de postkoloniale erfgenamen. We zouden Juan de Ampiés niet snel de hand boven het hoofd houden als het gaat om zijn bijdrage aan de inheemse Caraïbische slavenhandel, omdat hij 'toch maar mooi' het christendom op de eilanden introduceerde. Mythologie heeft weliswaar de functie om tegenstellingen en onverzoenlijkheden in het menselijk bestaan te verbinden, maar het nuanceren daarvan door het wegstrepen van het kwade 'enerzijds' door het goede 'anderzijds' behoort kennelijk niet tot de mogelijkheden.

Bronnen en feiten spreken slechts voor zich binnen een noodzakelijkerwijs interpretatief perspectief. Gedurende mijn onderzoek naar Benedenwindse feiten en koloniale mythen, kwam ik in navolging van Rupert (2012) uit op een inheems Atlantische benadering van Benedenwindse geschiedenis in de periode van Europese invasie, verovering en consolidering, waarbij de inheemse bevolking het onderspit delfde, maar niet als dociele proto-christenen of woeste Giganten.

Literatuur

Abulafia, D. (2008) *The Discovery of Mankind, Atlantic Encounters in the Age of Columbus.* New Haven, Yale University Press.

Alofs L. (2018) *Koloniale mythen en Benedenwindse feiten, Curaçao, Aruba en Bonaire in inheems Atlantisch perspectief, ca. 1499-1636.* Leiden, Sidestone Press.

Alofs L. en L. Merkies (2001) *Ken ta Arubiano?: sociale integratie en natievorming op Aruba, 1924-2001* (tweede uitgebreide druk). Aruba, Van Dorp/De Wit Stores.

Alphen-Vicioso, B. van (1994) Erasmus, Spain and Curaçao. In: M. Coomans-Eustatia, R. Moolenbeek, W. Los en P. Prins (red.) *De Hoorn en zijn Echo, verzameling essays opgedragen aan dr. Henny Coomans.* Bloemendaal, Stichting Libri Antilliani / Amsterdam, Zoölogisch Museum.

Antczak, O. (2018) *Unpicking a Feeling: Interrogating the role of heritage in indigenous collective identity formation on the Caribbean island of Bonaire.* Hugh Hall University of Cambridge.

Booi, F. (1983) *Inheemse architectuur op Bonaire*. Lezing aan de Universiteit van de Nederlandse Antillen, maart 1983.

Brada O.P., Pater (1946) *Kerkgeschiedenis Aruba*. Curaçao, eigen beheer.

(1963) *Kerkgeschiedenis Antillen.* Willemstad, eigen beheer.

Boucher, Ph. P. (1992) *Cannibal Encounters, Europeans and Island Caribs, 1492-1763.* Baltimore, The John Hopkins University Press.

Broek, A.G. (1998) *Pa saka kara, historia di literatura papiamentu, tomo I.* Willemstad, Fundashon Pierre Lauffer.

Castro, D. (2007) *Another face of Empire, Bartolomé de Las Casas, Indigenous Rights, and Ecclesiastical Imperialism.* Durham, Duke University Press.

Clayton, L.A. (2011) *Bartolomé de Las Casas and the Conquest of the America's.* Chichester, Wiley-Blackwell.

Debrot, C. (1977) Verworvenheden en leemstes van de Antilliaanse literatuur. In: R.A. Römer (red.) *Cultureel Mozaïek van de Nederlandse Antillen*. Zuthpen, De Walburg Pers.

(1986) De vervolgden. In: *Verzameld Werk 3: Verhalen*. Amsterdam, Meulenhoff.

Eickhoff, M. en B. Henkes (2018) *Postkoloniale beeldenstormen? Een repliek op de Daendelslezing 2018 van Gert Oostindie.* https://www.historici.nl/.../2018/.../Henkes-Eickhoff-20-08-postkoloniale beeldenstorm.pdf.

Encyclopedie (1985) J. de Palm (red.) *Encyclopedie van de Nederlandse Antillen.* Zutphen, De Walburg Pers.

Engels, C., m.m.v. A.J. van Bork Feltkamp (1970) *Opgravingen te Malmok op Aruba.* Curaçao, zonder uitgever.

Felice Cardot, C. (1982) *Curazao Hispanico, antagonismo Flamenco-Español*. Caracas, Ediciones de la Presidencia de la Republica.

Formisano (1992) Introduction. In: Vespucci, A. (1992) *Letters from a New World; Amerigo Vespucci's discovery of America.* Edited and with an introduction by Luciano Formisano, New York, Marsilio.

García Valdés, C.G. (2009) Un erasmista y poeta satírico en el caribe Colonial: Lázaro Bejarano. In: Arellano, I. & A. Lorete Medina (eds.) *Poesía satírica y burlesca en la*

Hispanoamérica colonial. Vervuert, Universidad de Navarra, Iberoameriana.
Goslinga, C. Ch. (1956a) Juan de Ampués. In: *West-Indische Gids,* jg.37-38.
(1956b) Juan de Castellanos. In: *West-Indische Gids,* jg.37-38.
Hall, S. (2017) *The Fateful Triangle: Race, Ethnicity, Nation.* Cambridge, Harvard University Press.
Hartog, Joh. (1957) *Bonaire, van Indianen tot Toeristen.* Aruba, Gebroeders De Wit.
(1961) *Curaçao, van Kolonie tot Koninkrijksdeel, deel 1 (tot 1816).* Aruba, De Wit Inc.
(1980) *Aruba, zoals het was, zoals het werd. Van de tijd der Indianen tot heden*. Aruba, De Wit.
Haviser, J.B. (1995) Towards romanticed Amerindian identities among Caribbean peoples. A case study from Bonaire, Netherlands Antilles. In: N.L. Whitehead (ed.) *Wolves from the Sea, readings in the Anthropology of the Native Caribbean.* Leiden, KITLV Press.
Las Casas, B. de (1992) *De verwoesting van de West-Indische eilanden.* Nijmegen, SUN.
Lemaire, T. (1986) *De Indiaan in ons bewustzijn, de ontmoeting van de Oude met de Nieuwe Wereld.* Baarn, Ambo.
Martinus, E. F. (2003) Nutteloze eilanden, de hardnekkigheid van een cliché. In R.M. Allen, C. Heijes, V. Marcha (red.) *Emancipatie en Acceptatie: Curaçao en Curaçaoënaars, beeldvorming en identiteit honderdveertig jaar na de slavernij.* Amsterdam, SWP.
More, Th. (1983) *Utopia, translated with an introduction by Paul Turner.* Harmondsworth, Penguin Classics.
Nooyen, R.H. (1962) *Historia di Alto Vista.* Curaçao. A. v.d. Loon O.P. Vicariaat generaal.
(1979) *Het volk van de grote Manaure, de indianen op de Gigantes eilanden*. Willemstad, zonder uitgever.
Pliny the Elder (2004) *Natural History, a selection*. New York, Penguin Books.
Oostindie, G. (2018a) *Postkoloniale Beeldenstorm, Daendelslezing 2018.* Nijmegen Uitgeverij Vantilt.
(2018b) *Postkoloniale beeldenstorm: een dupliek.* https://www.historici.nl/postkoloniale-beeldenstormen-een-repliek-pdf.
Oversteegen, J.J. (1994) *Gemunt op wederkeer, het leven van Cola Debrot vanaf 1948*. Amsterdam, Meulenhoff.

Roo, J. de (1983) Debrots postume zelfverdediging. In: *Trouw* 26-6-1983.

Rupert, L. (2012) *Creolization and Contraband, Curaçao in the early modern Atlantic World.* Athens, The University of Georgia Press.

Rutgers, W. (1982) Historische novelle over humaniteit. *In: Amigoe/Ñapa 21-1-1982.*

(1986) Het kristal van Bonaire/Literatuur als paradox. In: A. Reinders & F. Martinus (red.) *De eenheid van het kristal; Cola Debrot Symposium 1986.* Editorial Kooperativo Antiyano 'Kolobri'.

(1994) *Schrijven is zilver, spreken is goud: oratuur, auratuur en literatuur van de Nederlandse Antillen en Aruba.*dissertatie Universiteit van Utrecht.

Said, E. (1994) *Orientalism*. New York, Vintage Books/Random House.

Torres-Saillant, S. (2006) *An Intellectual History of the Caribbean.* New York, Palgrave Macmillan.

Vespucci, A. (1992) *Letters from a New World; Amerigo Vespucci's discovery of America.* Edited and with an introduction by Luciano Formisano, Foreword by Garry Wills, translated by David Jacobson. New York,

Weaver, J. (2014) *The Red Atlantic, American Indigenes and the making of the Modern World, 1000-1927.* Chapel Hill, the University of Carolina Press.

Wekker, G. (2016) *Witte onschuld, paradoxen van kolonialisme en ras*. Amsterdam University Press.

8. Naar betere onderwijsresultaten op de ABC-eilanden

Door Juana Kibbelaar

Inleiding

Dit artikel gaat in op het belangrijkste onderwijsvraagstuk van de ABC-eilanden. De specifieke taalsituatie op Aruba, Bonaire en Curaçao vraagt om een andere benadering van het NVT-onderwijs dan gebruikelijk. Voor deze eilanden staat er dan ook veel meer op het spel dan 'slechts' een betere beheersing van het Nederlands te bewerkstelligen. Vanwege de kleinschaligheid is er in het Papiaments onvoldoende toegang tot kennis. Daarom is het voor deze drie eilanden essentieel dat het Nederlands beter beheerst wordt en de vraag is op welke manier dat gerealiseerd kan worden.

Al decennialang wordt op de ABC-eilanden de gehanteerde instructietaal aangewezen als belangrijke oorzaak van onvoldoende onderwijsrendement. Verbetering wordt veelal gezocht in het veranderen van instructietaal. Indien echter de doelstelling is betere onderwijsresultaten te bewerkstelligen is een verschuiving van perspectief met betrekking tot de talen noodzakelijk om uiteindelijk deze doelstelling te kunnen bereiken. Het is namelijk niet alleen een kwestie van welke instructietaal er gekozen moet worden, maar het gaat vooral om de vraag wat er in 'onderwijs' moet gebeuren. Van belang is te beschouwen hoe in het onderwijs invulling wordt gegeven aan de rollen en functies van de verschillende talen. In eerste instantie zal dit artikel ingaan op de bestaande situatie waarbij het Nederlands een belangrijke rol vervult in het onderwijs. Verderop wordt nader ingegaan op een eventuele vervanging van het Nederlands door bijvoorbeeld Engels of Spaans.

Wat is het vraagstuk

Hoe kunnen we op de ABC-eilanden zorgen voor een goed opgeleide bevolking?

Dat is de kernvraag waar de eilanden voor staan. Een goed opgeleide bevolking heeft in het onderwijs voldoende kennis en voldoende vaardigheden ontwikkeld om zich in de maatschappij staande te kunnen houden. Een goed opgeleide bevolking is ook

in staat om buiten het onderwijs zelfstandig kennis verder uit te breiden.

Een goed opgeleide bevolking draagt bij aan belangrijke maatschappelijke thema's als werkgelegenheid en armoedebestrijding, het voorkomen van criminaliteit en bevorderen van de gezondheid en algemeen welzijn van de burgers.

Verbetering van onderwijskwaliteit behelst vele deelgebieden (curriculum, kerndoelen, middelen, docentvaardigheden, toetsing enz.). De onderwijstaal is echter bepalend voor invulling van elk van deze deelgebieden. Een ander perspectief op 'taal' is dan ook de sleutel tot verbetering van de totale onderwijskwaliteit.

Maatschappelijke posities van de talen

Op de ABC-eilanden hebben het Papiaments en het Nederlands in het dagelijkse leven een ongelijke positie. Maatschappelijk gezien is het Papiaments de belangrijkste taal. Het Nederlands neemt maatschappelijk gezien een minderheidspositie in. Vanuit de gedachte dat het onderwijs een weerspiegeling moet zijn van de maatschappij lijkt het vanzelfsprekend in het onderwijs deze ongelijke posities over te nemen. Deze zienswijze leidt in de praktijk echter tot een gespannen verhouding tussen de twee talen met als gevolg dat wezenlijke onderwijstaken het onderspit dreigen te delven.

Het is onmogelijk om op de ABC-eilanden te werken aan verbetering van de Nederlandse taalbeheersing indien het NVT-onderwijs wordt beschouwd als een op zichzelf staande aangelegenheid. Het vraagstuk dient te worden geplaatst in de context van een vrijwel Papiamentstalige maatschappij, waarbij historische ontwikkelingen hebben geleid tot de bestaande situatie en opvattingen.

Terug in de historie

In de koloniale periode was er grote minachting voor het Papiaments. In het toenmalig Nederlandstalig onderwijs van de ABC-eilanden was er dan ook geen plek voor het Papiaments. Qua inhoud was het onderwijs gericht op Nederlandse kinderen en er waren evenmin didactische aanpassingen voor het feit dat het

merendeel van de kinderen Papiamentstalig was. Dit leidde voor een groot deel van de kinderen tot weinig begrip, slechte resultaten en bovendien frustratie vanwege de negatieve bejegening van de eigen moedertaal.

Uiteraard is het belangrijk voor kinderen en voor de hele maatschappij om onderwijs in de eigen taal te krijgen. Het is dan ook zeer terecht dat het Papiaments maatschappelijk gezien een andere positie heeft verworven en tevens een plaats in het onderwijs heeft gekregen. De maatregel van introductie van de landstaal in het onderwijs alleen, is echter niet toereikend om de kernvraag – *hoe creëren we een goed opgeleide bevolking?* – te beantwoorden.

Blik op de toekomst

In de 21e eeuw is meer dan ooit kennisontwikkeling en geletterdheid van belang. Elke burger in onze samenleving moet de mogelijkheid hebben om op allerlei gebieden *kennis van de wereld* te verkrijgen en uit te breiden. Ongeacht op welk niveau je werkt of studeert: je hebt als burger op allerlei gebied kennis en informatie nodig. Dat kan zijn op huis-, tuin- en keukenniveau: over wat gezonde voeding is, tips over de opvoeding van je kinderen of meer informatie over een ziekte of medicijngebruik. Er kan vanuit een specifieke interesse behoefte zijn aan meer informatie: over bijvoorbeeld de slavenopstand van Haïti of over de opwarming van de aarde. Ook in vrijwel alle beroepen is geletterdheid en toegang tot kennis van belang om beroepsvaardigheden op elk niveau te ontwikkelen. Leerkrachten bijvoorbeeld hebben kennis en informatie nodig over de vakken waarin ze lesgeven, over een bepaalde didactische aanpak, of over hoe je met gedragsproblemen omgaat.

Indien de ABC-eilanden een goed opgeleide bevolking voorstaan, dan moet de bevolking toegang krijgen tot alle beschikbare kennis en informatie op het internet en in bibliotheken. Dat is één van de kerntaken van het onderwijs. Deze taak leidt tot de subvraag hoe met het oog op de specifieke taalsituatie van deze eilanden onbeperkte toegang naar kennis gerealiseerd kan worden.

Hoe krijgen de burgers van de ABC-eilanden toegang tot onbeperkte kennis

Sommige kennis wordt mondeling overgedragen, maar de meeste kennis zit opgeslagen in schriftelijke bronnen. Deze schriftelijke bronnen kennen een enorme hoeveelheid en diversiteit: lees- en informatieboeken voor alle leeftijden met een grote variëteit aan genres, onderwerpen en tekstsoorten, schoolmethodes en andere lesmaterialen, internetteksten over zeer diverse onderwerpen, tijdschriften, encyclopedieën, wetenschappelijke publicaties, woordenboeken e.d.

Deugdelijke kennis construeren is vooral boekenkennis opdoen en verwerken. Onderwijs is niet alleen kennis overbrengen over wat gezamenlijk is afgesproken over het schoolcurriculum. Het gaat er niet alleen om dat de leerkracht overbrengt wat hij of zij zelf weet, of wat er in het schoolboek staat. Onderwijs is ook bedoeld om kinderen de weg te wijzen naar meer kennis en informatie. Leesmotivatie, nieuwsgierigheid opwekken en kinderen prikkelen om zelf op zoek te gaan naar meer behoort ook tot de onderwijstaak.

Indien het onderwijs wil bewerkstelligen dat kinderen vrijwillig en met plezier gaan lezen (fictie of non-fictie), of zelfstandig op zoek gaan naar meer kennis en informatie dan moeten er voldoende voor hen interessante en uitdagende bronnen zijn. Men kan concluderen dat er dan een enorme hoeveelheid en een enorme diversiteit in genres en soorten teksten nodig is en dat voor al die verschillende leeftijdsgroepen. In feite gaat het om bibliotheken vol en zeker in ons internettijdperk is er heel veel kennis en informatie vrij beschikbaar voor iedereen.

De afgelopen jaren is er op de eilanden flink geïnvesteerd in ontwikkeling van publicaties in het Papiaments. Dat is een zeer positieve ontwikkeling die zeker verder ondersteund en uitgebreid dient te worden. Voor het creëren van een goed opgeleide bevolking en aldus bij te dragen aan verdere emancipatie van de bevolking is het echter essentieel niet alleen de kracht, maar eveneens de beperkingen van de landstaal te erkennen en daarvoor oplossingen te zoeken.

Indien men het vraagstuk aanschouwt vanuit de bredere onderwijsdoelstelling van het creëren van een goed opgeleide bevolking, zal het duidelijk zijn dat een taal met een afzetmarkt van pakweg 250.000 sprekers veel te kleinschalig is om volledige

toegang naar kennis op te brengen. Het aantal publicaties, de variëteit in onderwerpen, genres en tekstsoorten is momenteel, en zal ook in de toekomst veel te beperkt zijn om het doel van een goed opgeleide bevolking te kunnen realiseren. De ABC-eilanden lopen in dit financieel-economische vraagstuk op tegen financieel-economische beperkingen. Het zijn geen linguïstische beperkingen zoals in het verleden steeds beweerd werd. Het gaat simpelweg om de grenzen van een *small island economy*. Men kan echter dit probleem omzeilen door toegang te verschaffen in een vreemde taal. Om werkelijke toegang naar kennis te bewerkstelligen voor alle burgers is vereist dat het onderwijs inzet op het behalen van een *near-native* niveau in ten minste één vreemde taal.

De functie van het Nederlands in het onderwijs

In de bestaande situatie is het Nederlands de vreemde taal die fungeert als toegangspoort naar onbeperkte kennis. Mede vanwege de beladen koloniale historie is het van belang een goed inzicht te hebben in de functie van het Nederlands in het onderwijs. Het Nederlands is niet nodig vanwege zaken als het koloniale erfgoed of de band in het koninkrijk. De noodzaak van een goede beheersing van het Nederlands doet zich voor om aan een kerntaak van het onderwijs te kunnen voldoen, namelijk zorgen voor voldoende ontwikkeling van kennis en vaardigheden. Ook eventuele studiemogelijkheden in het buitenland zijn niet primair de reden voor het beheersen van ten minste één vreemde taal op *near-native* niveau. Alle kinderen, ook degenen die helemaal niet gaan studeren, moeten toegang tot kennis kunnen verkrijgen.

Hoe krijg je een *near-native* niveau in een vreemde taal

Hoe zorg je ervoor dat kinderen zo goed Nederlands leren dat ze daadwerkelijk toegang krijgen tot kennis en informatie op internet en in de bibliotheek? Indien men het proces van menselijk leren beschouwt, zijn er in dit verband twee belangrijke aandachtspunten: het eerste punt gaat over algemene leerprocessen en het tweede punt gaat over het specifieke leerproces van een taal leren.

1. <u>Leren kost tijd</u>

Hier dienen de eigen sporthelden tot inspiratie: Churendy Martina, Coco Balentien, Jean-Julien Rojer enz. In de sport

begrijpt en accepteert iedereen dat er heel veel tijd voor nodig is om iets te leren en om ergens goed in te worden. Dat vindt iedereen normaal. Niemand verwacht dat sporters medailles halen met een halfuurtje trainen per dag. Elke succesvolle sporter heeft ***jarenlang heel veel uren*** gesport! Dat geldt net zo goed voor alle andere vormen van leren. Leren kost tijd.

Indien we beschouwen hoeveel tijd er momenteel is ingeruimd voor het leren van het Nederlands op een groot deel van de scholen op Curacao en Bonaire (en binnenkort ook Aruba), zien we een heel ander beeld. De eerste schooljaren staat Nederlands een halfuur per dag op het rooster. Gezien de hierboven geschetste maatschappelijke situatie hoort een kleuter dan op een dag van 24 uur per saldo maar een halfuurtje per dag Nederlands. En dat soms wel vier jaar lang. Het is niet reëel om te denken dat een kind een hoog niveau haalt met slechts een half uur oefening per dag. Het is logisch dat Papiamentstalige kinderen dan niet goed worden in Nederlands! Het volgende voorbeeld illustreert met concrete cijfers het oplopende verschil in leer- en oefenmogelijkheden: indien het zwaartepunt gelegd wordt op Papiamentstalig onderwijs heeft een kind in 8 jaar basisschool ±800 uren Nederlands taalcontact. Indien het zwaartepunt gelegd wordt op Nederlandstalig onderwijs is het aantal uren Nederlands taalcontact ±**8000**; dat is het tienvoudige!

De benodigde kwantiteit staat los van de benodigde kwaliteitsverbetering. De kwaliteit kan zeker veel beter en moet ook veel beter. Indien echter de huidige balans in taalaanbod niet wordt omgedraaid zal het nooit lukken om het hoge niveau te bereiken dat kinderen nodig hebben om toegang te verkrijgen tot kennis en informatie. Als men zich realiseert dat een kind aan het eind van de basisschool alleen al zo'n 10.000 – 15.000 woorden tot zijn beschikking moet hebben om informatie uit teksten te kunnen halen zal het duidelijk zijn dat er substantieel meer tijd nodig is om dit te realiseren. Leren kost gewoonweg tijd en een groot deel van de beschikbare onderwijstijd zal gebruikt moeten worden om de taal te leren. Juist gezien het feit dat het Nederlands op de eilanden een vreemde taal is, hebben kinderen buiten het onderwijs onvoldoende gelegenheid om de taal te leren en een voldoende hoog beheersingsniveau te behalen. Juist vanwege de eerder genoemde maatschappelijke posities van beide talen is het van belang in het onderwijs een andere taalbalans te realiseren.

2. Inrichting van taalonderwijs

De ABC-eilanden zijn meertalige gemeenschappen. Naast Papiaments en Nederlands worden bijvoorbeeld ook Engels en Spaans gesproken. De vaststelling van maatschappelijk taalgebruik geeft echter nog niet aan wat dit moet inhouden voor de inrichting van het onderwijs. Er is een groot verschil aan te merken tussen 'gewoon' onderwijs van een vreemde taal en het gebruik van een vreemde taal als middel tot kennis.

Indien Als we kijken naar hoe op de eilanden doorgaans het vreemdetalenonderwijs is ingericht zien we het volgende:

- vreemde talen (bv. Frans en Duits) worden gegeven als vak en wordt een aantal uren per week gedoceerd
- als kinderen minder goed zijn in Frans of Duits, zijn er geen consequenties voor de overige vakgebieden
- didactisch gezien gaat het om omlabelen van reeds aanwezige kennis; je leert geen nieuwe kennis bij Duits of Frans. Veelal, zeker in de beginjaren, gaat het om communicatie in alledaagse taal

Vanwege de andere functie die het Nederlands op de ABC eilanden moet vervullen in het onderwijs (namelijk toegang tot kennis creëren), kan het onderwijs Nederlands echter niet op dezelfde manier worden ingericht als het onderwijs in andere vreemde talen:

- het Nederlands is niet alleen een vak maar vooral een middel om kennis te verkrijgen; het Nederlands heeft een voorwaardelijke positie voor alle educatiegebieden.
- als in deze situatie het Nederlands niet goed beheerst wordt, staat in feite de hele kennisontwikkeling van de kinderen onder druk.
- didactisch gezien gaat het niet alleen om omlabelen van reeds aanwezige kennis (bv. verworven in de moedertaal), maar eveneens om het verkrijgen van taal én kennis tegelijkertijd. Het gaat niet alleen om communicatie in alledaagse taal, maar vooral ook om het verwerven van het schooltaalregister en het kunnen communiceren over (vak)kennis.

Gevolgen van een onjuist onderwijsmodel

Op de ABC-eilanden wordt op een groot deel van de basisscholen onvoldoende rekening gehouden met de noodzakelijke andere positie van het Nederlands als vreemde taal. In de vroege schooljaren is de tijdsinvestering daar zeer onvoldoende (veelal een vak dat een aantal uren per week wordt gedoceerd). Het effect is dat een groot deel van de kinderen in de hogere leerjaren nauwelijks in staat is alledaagse taaluitingen in het Nederlands te begrijpen of te produceren. Het gebrekkige beheersingsniveau sluit niet aan op het onderwijs in de hogere groepen. Hoewel vaak in hogere groepen op papier het zwaartepunt wel valt op Nederlandstalig onderwijs, is in de praktijk de overstap voor de kinderen niet meer te maken.

Het huidige onderwijs is dan ook in vele gevallen volstrekt niet leeftijdsadequaat. Het gevolg is tevens dat leerkrachten handelingsverlegen zijn en veelvuldig insteken op onderwijstechnieken als 'memoriseren en reproduceren'. Indien dan 'de toets' gehaald wordt zijn de tekortkomingen eigenlijk niet eens zichtbaar. Met een gebrekkige beheersing van het Nederlands komt er weinig terecht van echte kennisuitbreiding op het niveau van het betreffende leerjaar. De alom ervaren onvoldoende Nederlandse taalbeheersing is dan ook zeer zorgelijk.

De onvoldoende aansluiting op de basisschool heeft een doorwerking naar alle hogere vormen van onderwijs. De omstandigheid van onvoldoende Nederlandse taalbeheersing is al decennialang aan de gang met als gevolg dat een deel van de leerkrachten eveneens het product is van deze situatie. Vakliteratuur op hbo-niveau is in het Papiaments niet of nauwelijks beschikbaar en zal dus in het Nederlands bestudeerd moeten worden. Het is voor een student of leerkracht heel moeilijk om vakliteratuur te doorgronden als het Nederlands onvoldoende beheerst wordt met als gevolg dat veel leerkrachten in de loop der jaren ook onvoldoende mogelijkheid gehad hebben om kennis te ontwikkelen, zowel vakkennis als pedagogische en didactische kennis. Voor wat betreft het doorgeven van Nederlandse taalvaardigheid aan de leerlingen lijkt er sprake te zijn van een vicieuze cirkel. De onvoldoende vakkennis en didactische kennis is echter ook terug te zien bij de lessen die in de moedertaal gegeven worden; dat geeft aan dat ook de toekomst van het Papiaments in gevaar is.

De toekomst van het Papiaments

In de vorige eeuw heeft men veel strijd moeten voeren voor erkenning van het Papiaments en de introductie van moedertaalonderwijs. In dat licht bezien lijkt een pleidooi voor meer en beter Nederlands in het onderwijs een aanval op het Papiaments. Dit is echter geenszins het geval. Wellicht zullen sommige eilandbewoners een keuze voor meer Nederlands zien als een blijk van disloyaliteit naar de eigen landstaal. Dat zou jammer zijn, want het is juist van belang in te zien dat de beide talen elkaar hard nodig hebben.

Verdere ontwikkeling van het Papiaments vergt blijvende aandacht: voor de status, voor onderzoek en voor verdere ontwikkeling. Maar verdere ontwikkeling van het Papiaments als taal en cultuuruiting is eveneens afhankelijk van een goed opgeleide bevolking die daaraan een bijdrage kan leveren. Met moet zich dan ook afvragen wat er zou gebeuren indien er een hele generatie gekweekt wordt die niet meer in staat blijkt kennis te vergaren in een vreemde taal zoals dat vroeger verplicht was. Een hele generatie die wat betreft hun informatievoorziening en uitbreiding van kennis van de wereld volledig is aangewezen op Papiamentstalige bronnen.

We weten dat uitbreiding van (woord)kennis vooral plaatsvindt via lezen. Aangezien er vanwege de kleinschaligheid minder mogelijkheden zijn tot een grote variatie in Papiamentstalige publicaties zal uitbreiding van (woord)kennis in het Papiaments voor een deel afhankelijk zijn van de transfer die plaatsvindt vanuit de vreemde taal naar het Papiaments. Wat gebeurt er als deze generatie onvoldoende leest, domweg omdat er te weinig te lezen is in het Papiaments en het in een vreemde taal onvoldoende begrepen wordt? Dan staat verdere ontwikkeling van het Papiaments uiteindelijk ook stil. In de dagelijkse onderwijspraktijk zullen kinderen voor taken als spreekbeurten voorbereiden of werkstukken maken informatie hiervoor in een andere taal goed moeten kunnen begrijpen. Ze hebben een kennisbasis nodig in een andere taal om ervoor te zorgen dat ze ook in het Papiaments over deze kennis kunnen communiceren.

Er is dan ook enorm veel winst te behalen voor de beheersing van het Papiaments indien kinderen het Nederlands veel beter gaan beheersen. Dat klinkt paradoxaal, maar eigenlijk moet ontwikkeling van entaalvaardigheden in het Papiaments meeliften op de kennis die in het Nederlands wordt opgedaan. Omgekeerd

zal het Nederlands veel beter geleerd worden als het Papiaments hierbij als didactisch middel wordt ingezet.

Dit betekent dat huidige onderwijsmodellen waarbij de moedertaal de functie van middel tot kennis vervult slechts ten dele realiseerbaar zijn. Het Papiaments is afhankelijk van een kennisbasis in een vreemde taal. Onvoldoende resultaat in de vreemde taal leidt naar onvoldoende toegang tot kennis en belemmert aldus de mogelijkheid in de moedertaal over deze kennis te communiceren.

Ontwikkeling van een ABC-model

Bovenstaande geeft aan dat de huidige onderwijsmodellen en de gebruikelijke NVT-aanpak niet voldoen en er een geheel andere invalshoek nodig is om op deze eilanden adequaat onderwijs te kunnen creëren. De specifieke situatie van de eilanden noopt tot het ontwikkelen van een eigentijds ABC-model, waarin de verschillende functies en wederzijdse afhankelijkheid van de talen tot uiting komt. In dit te ontwikkelen ABC-model kan men taalkundig gezien inzetten op de samenhang en verbinding tussen beide talen en onderwijsinhoudelijk gezien beide talen complementair laten zijn aan elkaar. Er zijn zaken die met het Nederlands niet kunnen en er zijn zaken die met het Papiaments niet kunnen. De talen moeten elkaar gaan aanvullen en ondersteunen; ieder op de eigen sterke punten. Nu verdrukken de talen elkaar.

In het ABC-model zien zowel de doelstellingen als de didactiek er anders uit dan in het gebruikelijke NVT-onderwijs.

a. <u>Doelstellingen</u>

   Door het feit dat het Nederlands moet fungeren als toegangspoort naar kennis en informatie zijn er eigenlijk tweede taaldoelstellingen vereist. Het benodigde taalniveau is min of meer vergelijkbaar met de doelstellingen voor migrantenkinderen in Nederland. Dat zijn veel hogere doelen dan gebruikelijk in vreemdetalenonderwijs.

b. <u>Didactiek</u>

   Een NVT-didactiek van omlabelen van reeds aanwezige kennis is voor de ABC-eilanden niet toereikend. Hoewel het Nederlands er een vreemde taal is, heeft de manier waarop hoge (tweede taal) doelen bereikt kunnen worden in wezen veel meer te maken met de kenmerken van tweede

taalonderwijs en de didactiek die daarbij wordt gebruikt. In de didactiek van tweede taalonderwijs wordt kennis+taal tegelijkertijd ontwikkeld. Daarnaast worden er diverse interventies ingezet om ervoor te zorgen dat kinderen niet vanwege een taalbarrière uitvallen.

De onvoldoende resultaten uit het verleden zijn niet toe te schrijven aan het gebruik van het Nederlands *an sich*, maar aan het gebruik van een onjuist onderwijsmodel met onvoldoende aanpassing naar de lokale situatie. Realiseren van onderwijs in het Nederlands is vanwege de lokale context vele malen complexer dan in Nederland. Het spreekt voor zich dat hiervoor meer en andere interventies nodig zijn. Onvoldoende aandacht voor de benodigdheden van een ABC-model zal noch in het Nederlands, noch in eventuele andere talen voldoende rendement opleveren.

Optie van Engels of Spaans

Om toegang naar kennis te bewerkstelligen kan in principe ook voor een andere vreemde taal gekozen worden. Er zijn vele politieke, economische en bestuurlijke argumenten te bedenken voor of tegen vervanging van het Nederlands door Engels of Spaans. Voor het onderwijs is echter aan de orde of een andere taal betere mogelijkheden biedt om adequaat onderwijs te creëren. Men moet hierbij voor ogen hebben dat ook indien in plaats van Nederlands voor Engels of Spaans wordt gekozen, dezelfde aandachtspunten gelden: substantieel meer onderwijstijd voor de vreemde taal en toepassing van een andere didactiek volgens bovengenoemde kenmerken van een ABC-model.

Om een beredeneerde keuze te maken is het van belang taalpolitieke en andere nationale wensen te onderscheiden van de haalbaarheid om het onderwijs goed vorm te geven. De belangrijkste onderwijskundige punten van overweging zijn:

a. de financiële mogelijkheid om in de hele onderwijsketen bovengenoemde enorme hoeveelheid en diversiteit aan bronnen in Engels of Spaans aan te kunnen schaffen
b. de lesgevers over de hele onderwijsketen moeten in staat zijn om een groot deel van de schooldag in Engels of Spaans te onderwijzen.

Professionalisering van het NVT-onderwijs

Het thema van de conferentie is *Professionalisering van het NVT-onderwijs*. Bovenstaande uiteenzetting leidt tot een aantal specifieke aandachtspunten voor de ABC-eilanden.

Netwerkvorming en samenwerking

Onder leiding van de Taalunie zijn er op de conferentie stappen gezet om te komen tot een NVT-netwerk tussen de zes Caribische eilanden van het Koninkrijk. Een mooi initiatief want uiteraard is het voor kleine eilanden van groot belang samenwerking te zoeken daar waar mogelijk. De hierboven geschetste situatie leidt tot een aantal aandachtspunten. Het Nederlands is weliswaar op alle eilanden een vreemde taal maar de verschillen tussen de Bovenwindse en Benedenwindse eilanden zijn groot: in doelstellingen, in te behalen niveau en in te hanteren didactische aanpak. Daarnaast gaat het om verschillende doeltalen wat leidt tot verschillen in te creëren wenselijke samenhang en verbinding tussen de talen. De vraag dient zich daarom aan in hoeverre men zaken met elkaar kan uitwisselen. Binnen het op te richten netwerk zullen juist ook de verschillen moeten worden blootgelegd om ervoor te zorgen dat voor elk van de verschillende doelgroepen de juiste aanpak wordt gekozen.

Andere taaldidactische competenties

Om bovenstaande doelstellingen te kunnen behalen is het cruciaal dat leerkrachten de competenties hebben om dit uit te voeren. Het gaat hierbij om visieontwikkeling: waarom is het van belang om het perspectief om te gooien en welke doelen moeten nagestreefd worden? Daarnaast om het ontwikkelen van andere didactische vaardigheden: hoe kan taal+kennis tegelijkertijd aangebracht worden in een vreemde taal; hoe kan daarbij aangesloten worden bij de leeftijd van de kinderen; hoe kan samenhang en verbinding aangebracht worden in het aanbod van Papiaments en Nederlands enz.

Focus op algemene onderwijsvaardigheden

De praktijk wijst uit dat het in de huidige situatie niet alleen gaat om competenties met betrekking tot het leren van een andere taal. Er zijn eveneens hele andere vragen waar leerkrachten mee worstelen: wat is überhaupt zinvolle kennis voor kinderen, wat is kennis die past bij een bepaalde leeftijd, hoe maak ik het onderwijs speels en aantrekkelijk, hoe moet ik kennis overdragen en hoe kan ik informatie interessant maken voor kinderen, hoe zorg ik ervoor dat alle kinderen tegelijkertijd iets met die kennis

kunnen doen, welke verwerkingsopdrachten geef ik dan en hoe bespreek ik dat, hoe moet ik kennis toetsen en wat doe ik met de resultaten? Dat zijn vragen die weinig met de taalsituatie te maken hebben. Dergelijke zaken kan men scharen onder de *basic teaching skills*. Het is tekenend voor de zorgelijke situatie in het onderwijs dat het op dit moment juist daaraan schort.

Slot

In het veld is zichtbaar dat zowel leerlingen als leerkrachten voor wat betreft hun kennisontwikkeling in een negatieve spiraal zitten met alle gevolgen van dien voor de onderwijsresultaten. In het veld is ook zichtbaar dat de voortdurende taalproblematiek zorgt voor onzekerheid, frustratie en apathie.

De cruciale vraag is niet welke van de talen het moet worden. Het gaat erom dat men in de 21e eeuw een nieuw eigentijds ABC-model weet te creëeren waarin er respect en aandacht is voor eigen taal en cultuur. Tegelijkertijd moet dit model zorgen voor voldoende opbouw van kennis en vaardigheden en levenslang leren, waarbij men gebruik maakt van de landstaal in plaats van deze af te wijzen zoals in het verleden het geval was.

Vanwege de tot nog toe teleurstellende resultaten vraagt men zich wellicht af of het überhaupt mogelijk is dat Papiamentstalige kinderen zo'n hoog niveau bereiken in het Nederlands. Jazeker, dat is mogelijk. Een groot deel van de wereldbevolking krijgt les in een taal die niet hun thuistaal is. Men kan de lat juist veel hoger leggen, want kinderen kunnen dat. Het is van belang dat het ***onderwijs*** in staat is de kinderen zo ver te brengen!

Dit artikel geeft aan dat er voor de ABC-eilanden veel meer op het spel staat dan slechts de keuze van instructietaal: het gaat niet om Papiaments of Nederlands. Wat er op het spel staat is de mogelijkheid voor de kinderen en toekomstige volwassenen om informatie te vergaren en kennis uit te breiden. Het gaat om een kerntaak van het onderwijs met grote maatschappelijke gevolgen indien dit niet gerealiseerd wordt. Het hebben van een goed opgeleide bevolking is van nationaal belang; de toekomst van elk van de eilanden staat hierbij op het spel.

9. Translanguaging. Hoe maak je als docent gebruik van de dominante taal van de leerling bij het leren van het Nederlands?

Door Everdiene Geerling (Stichting NOB)

Voor veel leerlingen is Nederlands niet de moedertaal, maar een vreemde taal. Na een inleiding over wat translanguaging is, wordt er ingegaan op de overeenkomsten en verschillen tussen het verwerven of leren van een eerste en van een tweede taal. Daarna wordt antwoord gegeven op de vraag of je bij het leren van het Nederlands gebruik kunt maken van de moedertaal. Is het juist niet beter alleen Nederlands te spreken en het gebruik van andere talen in de klas te verbieden, en waarom zou je andere talen gebruiken?
Tot slot staan er opdrachten waarmee leerkrachten individueel of samen aan de slag kunnen gaan om na te denken over de manieren waarop zij in de les translanguaging zouden kunnen gebruiken. Het gaat hierbij ten eerste om voorwaarden, zoals de leeromgeving en het bronnenmateriaal. Daarnaast om het formuleren van doelen en het geven van instructie, waarbij je bijvoorbeeld aandacht besteed aan het samenwerken tussen leerlingen, en de plaats van kennisontwikkeling in de les. En ten slotte om de verschillende taaldomeinen waar translanguaging een rol kan spelen, zoals woordenschatonderwijs en zinsbouw binnen grammatica.

1. Wat is translanguaging?

Translanguaging is het proces van betekenis leggen, ervaringen vormen, kennis opdoen en begrijpen door het gebruik van twee talen. Het zorgt voor een dieper en beter begrip van de leerstof. Beide talen worden op een dynamische en functionele manier geïntegreerd gebruikt, om mentale processen als spreken, geletterdheid en leren te organiseren. Het doel is om beide (de zwakkere en de sterkere) talen te ontwikkelen, waarbij het om effectieve communicatie (de functie van taal is belangrijker dan de vorm), cognitieve activiteit en taalproductie gaat. Daarnaast vergemakkelijkt translanguaging de samenwerking en koppeling tussen thuis en school. Meertaligheid wordt daarmee als bron gezien en niet langer als probleem (Baker, 2011; García, 2009). Er is een relatie tussen translanguaging en vertalen, en tussen translanguaging en code switching; het is echter niet hetzelfde.

Bij vertalen is er maar een beperkt betekenisgebruik. De zwakkere taal wordt alleen gebruikt voor begrip van de sterkere taal. Code switching heeft een negatieve connotatie. Situaties en/of personen in twee talen worden van elkaar losgekoppeld. Als twee talen in één zin gebruikt worden, wordt er in dat geval dan ook gesproken over interferentiefouten. Terwijl translanguaging één linguïstisch repertoire heeft, en gebruikers hun hele beschikbare taalrepertoire kunnen gebruiken.

2. Eerste- en tweedetaalverwerving

Voordat we ingaan op de verschillen en overeenkomsten van eerste- en tweedetaalverwerving en taalleren, is het belangrijk een aantal begrippen te verduidelijken.

Bij *simultane tweetaligheid* (ook wel 'gezinstweetaligheid' of 'tweetaligheid als moedertaal' genoemd) groeit een kind op met twee moedertalen. Er is dan in het primaire opvoedingsmilieu van het kind een permanent taalaanbod van verschillende talen (Schaerlaekens, 2016). Bijvoorbeeld: moeder spreekt met het kind steeds Nederlands, vader steeds Frans. Voor jonge kinderen (tot ongeveer 7 jaar) is het, vanwege de 'flexibiliteit' van de hersenen, heel goed mogelijk om twee moedertalen te leren.

Van s*uccessieve tweetaligheid* is sprake wanneer een jong kind binnen het gezin aanvankelijk in één taal wordt toegesproken en op een wat later tijdstip wordt geconfronteerd met een tweede taal buiten het gezin, bijvoorbeeld op school. Maar wat is op een later tijdstip? In de praktijk legt men de grens meestal bij de leeftijd van 3 jaar, en vóór de leeftijd van 9 of 10 jaar. Het kind kan deze tweede taal verwerven in een natuurlijke omgeving (onderdompeling of immersie) of in een situatie waar er speciale leerhulp (bijvoorbeeld op school) is. Van heel jonge kinderen bijvoorbeeld wordt verwacht dat zij de taal op een peuterspeelzaal of in de klas oppikken. Bij oudere kinderen is er sprake van een echte leersituatie. De scheiding tussen natuurlijke taalverwervingssituaties en taalleersituaties is in de praktijk niet altijd even scherp. Vaak komt een mengvorm tot stand (Schaerlaekens, 2016).

Het verlies van de moedertaal kan bij kinderen sneller en drastischer gebeuren dan bij volwassenen. Dit hangt samen met de kritische periode voor taalverwerving. Kinderen leren op deze leeftijd snel talen, maar verliezen ze ook weer snel. "Ook al dooft de moedertaal niet volledig uit, de hogere status van de nieuwe taal kan ertoe leiden dat die nieuwe taal veel beter ontwikkeld wordt, en de oude moedertaal op een lager en minder prestigieus pitje voortsuddert." (Schaerlaekens, 2016: 231).

Er zijn veel overeenkomsten tussen eentaligheid en simultane of successieve meertaligheid. Alle kinderen zijn in staat een eerste of tweede (of derde) taal te leren. Alle kinderen kunnen ook iedere willekeurige eerste of tweede taal leren. Om een taal te leren moet een kind taalaanbod krijgen. Ongeacht of het de eerste of tweede taal is, is er eerst begrip en dan productie. Kinderen die dezelfde taal leren, doen dat volgens vaste patronen. Eerst worden er losse woorden gesproken en daarna (meerwoord)zinnen. Het grootste verschil in een of meer talen leren is het tempo waarin dat gebeurt. Een eerste taal beheerst een kind gemiddeld rond zijn vierde jaar. Voor tweedetaalleerders is taalaanbod, voorgeschiedenis en motivatie van kind zelf van invloed op het tempo.

3. Gebruikmaken van de moedertaal

Zou je bij het leren van een tweede of derde taal gebruik kunnen maken van de moedertaal? En waarom? Of is het beter alleen Nederlands te spreken, en kun je beter andere talen in de klas verbieden? Om daar een uitspraak over te kunnen doen, is het belangrijk om het onderscheid tussen *Separate Underlying Proficiency* (SUP) en *Common Underlying Proficiency* (CUP) model van meertalige taalvaardigheid uit te leggen (Cummins, 2000). Bij SUP worden de taalsystemen van twee talen als afzonderlijk gezien, zonder dat er een relatie tussen beide is. Bij CUP daarentegen is er een gemeenschappelijk taalsysteem dat ten grondslag ligt aan beide talen. Kennis van de ene taal, wordt gebruikt bij de andere taal, naar analogie van de ijsberg. Zie figuur 1.

Figuur 1 Analogie van de ijsberg

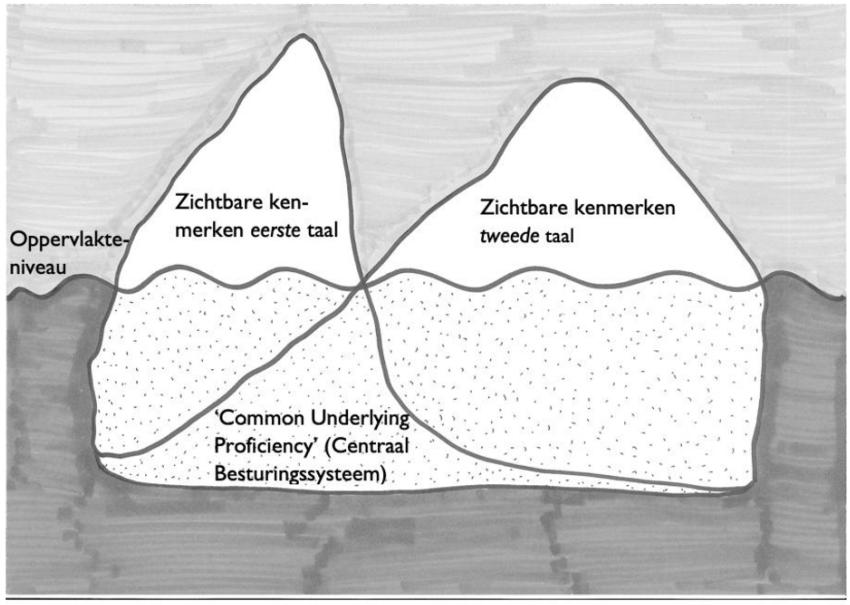

Een ander belangrijk onderscheid dat Cummins (2000) maakt is dat tussen de *Basic Interpersonal Communication Skills* (BICS, het Dagelijks Algemeen Taalgebruik) en de *Cognitive Academic Language Proficiency* (CALP, het Cognitief Abstract Taalgebruik), zie figuur 2.
BICS wordt gebruikt tijdens de dagelijkse communicatie (bijv. aankleden, eten, wassen, spelen); deze vaardigheden zijn nodig voor informele gesprekken, die weinig kennis vereisen (bijv. voorwerpen en activiteiten benoemen, verwijzen, ontkennen). BICS wordt relatief snel verworven. De ontwikkeling van CALP daarentegen duurt veel langer, en is nodig voor geletterdheid en schoolsucces, het voeren van academische, analytische gesprekken en het verwerven van zelfstandig feitelijke informatie. Het gaat dan om het gebruik van verkregen informatie en het vinden van relaties, het maken van gevolgtrekkingen en het trekken van conclusies.

Figuur 2 BICS en CALP

• Persoonlijke conversatie • IJsje kopen • Mondelinge presentaties • Aanwijzingen volgen	• Telefoongesprek • Memo op de ijskast • Schriftelijke aanwijzingen • Zonder diagrammen/illustraties
BICS Contextrijk	BICS Contextarm
CALP Contextrijk	CALP Contextarm
• Demonstraties, experimenten • Basis rekenen • Gezondheidsinstructies	• Schoolboeken • Gestandaardiseerde toetsen • Uitleg nieuwe abstracte concepten

Wat kan translanguaging opleveren? Ten eerste kan het de samenwerking en koppeling tussen thuis en school vergemakkelijken. Ten tweede zorgt het voor een dieper en beter begrip van de leerstof. En tot slot helpt het niet alleen de zwakkere taal te ontwikkelen, maar ook de sterkere taal (Lewis, et al., 2012). Meertaligheid wordt dan als een bron gezien en niet als een probleem.

Figuur 3 Meertaligheid, een bron of probleem

Meertaligheid is een bron	Meertaligheid is een probleem
• Natuurlijke transfer van de eerste taal	• Interferentie
• Bewustzijn van de tijd die het kost om een tweede taal te leren, en van de voordelen die meertaligheid biedt in het leven	• Kinderen kunnen geen grammaticaal goede zinnen maken • Leerlingen kunnen niet goed schrijven • Leerlingen kunnen niet goed spellen
• Gebruik culturele en taaldiversiteit als een stimulus in de klas	• Bekijken talen in termen van wat leerlingen niet kunnen
• Focus op betekenis is belangrijker dan op vorm	• De vorm is belangrijker dan de betekenis

Uiteindelijk zijn het de leerkrachten die een keuze hebben in:

- hoe ze communiceren met leerlingen;
- hoe ze leerlingen cognitief betrekken;
- hoe ze de voorkennis van leerlingen activeren;
- hoe ze communiceren naar leerlingen over hun thuistaal en –cultuur.

Cummins (2011) heeft voorbeelden verzameld van reacties van kinderen die hun moedertaal mogen gebruiken, en hoe zij dat ervaren hebben. De uitspraken spreken voor zich. Het geeft kinderen zelfvertrouwen en trots, en ze kunnen hun competentie laten zien. Het eerste voorbeeld is van Kanta, het tweede van Madiha.

- “And how it helped me was when I came here in grade 4 the teachers didn’t know what I was capable of.”
  “I was given a pack of crayons and a coloring book and told to get on coloring with it. And after I felt so bad about that--I’m capable of doing much more than just that. I have my own inner skills to show the world than just coloring and I felt that those skills of mine are important also. So when we started writing the book [*The New Country*], I could actually show the world that I am something instead of just coloring.”
  “And that's how it helped me and it made me so proud of myself that I am actually capable of doing something, and now I *am* actually doing something. I’m not just a coloring person— I can show you that I am something.”

- “I think it helps my learning to be able to write in both languages because if I’m writing English and Ms. L. says you can write Urdu too it helps me think of what the word means because I always think in Urdu. That helps me write better in English.”

  “When I came here I didn’t know any English, I always speak Urdu to my friends. Other teachers they said to me ‘Speak English, speak English’ but Ms. L. didn’t say anything when she heard me speak Urdu and I liked this because if I don’t know English, what can I do?”
  “It helps me a lot to be able to speak Urdu and English.”

4. Hoe kun je bij het leren van het Nederlands gebruikmaken van de moedertaal?

Het is duidelijk dat het gebruik van de moedertaal zinvol is. De vraag is nu: Hoe doe je dat? Translanguaging kun je op verschillende manieren en op verschillende momenten gebruiken. Hieronder volgt een aantal voorbeelden.

Ten eerste zijn er voorwaarden wat betreft de leeromgeving en het bronnenmateriaal. Dat betekent dat uit beide blijkt dat verschillende talen gewaardeerd worden en niet alleen geoorloofd zijn, maar ook gestimuleerd worden om te gebruiken. Zet bijvoorbeeld het woord ‘welkom’ in verschillende talen bij de voordeur, of hang in het lokaal ‘wij spreken hier …’ en noem alle talen van de kinderen in de klas (in de betreffende taal geschreven). Of laat ieder kind aangeven waar hij goed in is en laat het in ieder geval de talen noemen die het in meer of mindere mate beheerst. Zie de foto op de volgende pagina.

Foto: E. Geerling

Een andere mogelijkheid is het maken van een talenpaspoort. Laat kinderen aangeven welke talen ze wanneer, waar, met wie en hoe vaak gebruiken. Zie een voorbeeld hieronder van Van Biesen & De Backer (z.j.).

Figuur 4 Talenpaspoort (Van Biesen & De Backer, z.j.)

Nederlands		**Engels**
d. Meestal + + +		d. Vaak + +
a. België, Nederland, oranje, kaas, strips, thuis		a. Big Ben, Londen, fish 'n chips, boeken. Musicals
b. Familie, vrienden, collega's, mensen in Vlaanderen en Nederland		b. Collega's, toeristen, mensen, online
c. Thuis, hogeschool, winkel, openbare plaatsen		c. Thuis (computer en boeken), Brussel, buitenland
e. Over alles, alledaagse dingen		e. Over technologie, wetenschap, politiek, entertainment, mening, …
f. Droom, denk, geheim, boos, reken, dier		f. Droom, denk, geheim, boos, reken, dier
1.1 2.2 3.2 4.1		1.2 2.1 3.1 4.2
	Lilith	
1.4 2.3 3.3 4.3		1.3 2.4 3.4 4.4
f. Droom, denk, boos		f. Droom, denk, boos, reken
e. Over oppervlakkige dingen (bijv. het weer, eten, bestellen)		e. Over oppervlakkige dingen (bijv. het weer), mening
c. Buitenland		c. Brussel, winkel, buitenland
b. Mensen in Spanje, toeristen		b. Vrienden, mensen in Brussel
a. Paelle, Gaudí, Dali, architectuur, fiestas de Salamanca		a. Parijs, wijn, lekker eten, zon, cultuur, rivieren
d. Amper –		d. Soms + –
Spaans		**Frans**

Stap 1

- Je eigen naam
- De talen die je kent
- Ik denk aan … (associaties – a. blauw)
- Ik praat met … (personen – b. groen)
- Ik spreek het daar … (plaatsen – c. rood)

Stap 2

- Hoe vaak? (frequentie – d. paars)
- Ik praat over … (onderwerpen – e. oranje)

Stap 3

- In welke taal: (functies – f. bruin)
  - droom je?
  - denk je?
  - vertel je geheimen?
  - word je boos?
  - reken je?
  - praat je met dieren?

Stap 4

- In welke taal ben je volgens jezelf
  - het sterkst? + + +
  - het zwakst? – – –
- In welke taal
  - spreek je het liefst? (1.1, 1.2, 1.3, 1.4 – blauw)
  - luister je het liefst? (2.1, 2.2, 2.3, 2.4 – groen)
  - lees je het liefst? (3.1, 3.2, 3.3, 3.4 – rood)
  - schrijf je het liefst? (4.1, 4.2, 4.3, 4.4 – zwart)

De leeromgeving kun je ook verrijken door te zorgen voor een bibliotheek met boeken in verschillende talen; kijk of hetzelfde boek in meer talen beschikbaar is. Het prentenboek Rupsje Nooitgenoeg van Eric Carle bijvoorbeeld is in heel veel talen verschenen, tot aan Japans en Hebreeuws toe.
Ten tweede kan translanguaging in de lesdoelen (en instructie) geformuleerd worden. Zo kan het doel zijn om een tweetalig verhaal te schrijven en te illustreren (Cummins, 2011). In onderstaand voorbeeld is het verhaal *The butterfly and the flower* in het Engels en Arabisch gemaakt.

Figuur 5 The Butterfly and the Flower (Cummins, 2011)

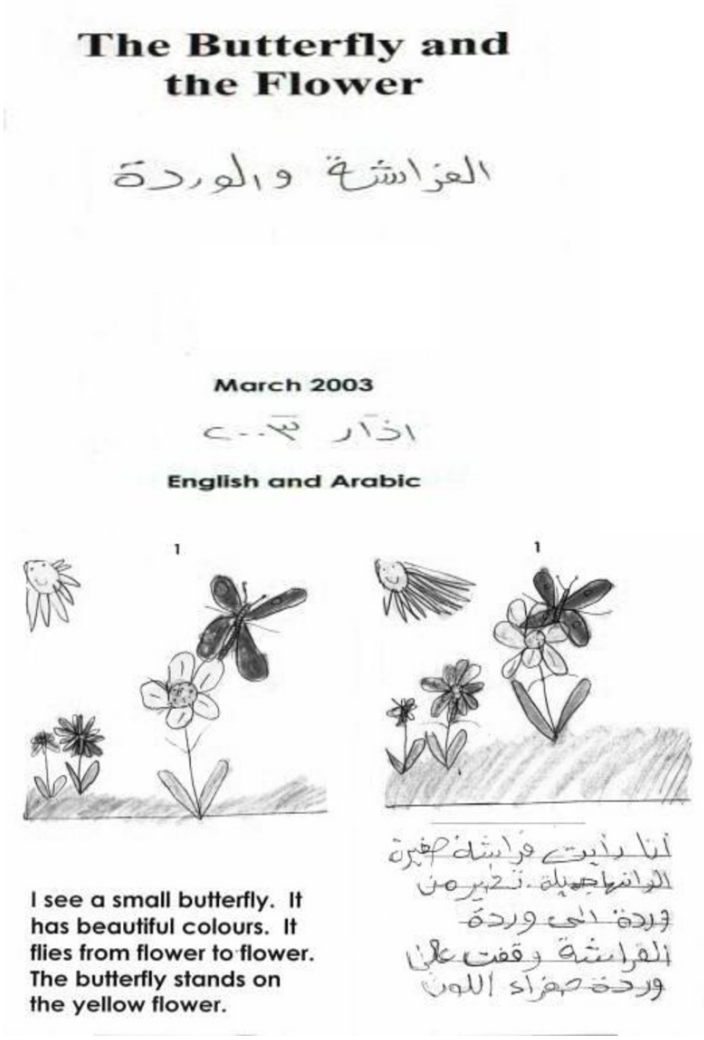

The Butterfly and the Flower

الفراشة والوردة

March 2003

اذار ٢٠٠٣

English and Arabic

1

I see a small butterfly. It has beautiful colours. It flies from flower to flower. The butterfly stands on the yellow flower.

1

لنا رأيت فراشة صغيرة الوانها جميلة. تطير من وردة الى وردة الفراشة وقفت على وردة صفراء اللون

2
The flower says, "Welcome, Butterfly. Before you came, the bee came to me and took nectar from me. How about you? What do you want?"
الوردة قالت
مرحبا بك يا فراشة،
قبل ان تأتي نحلة لي
واخذت مني رحيق
الزهر وماذا عنك هل
تريدين مني ؟
3
The butterfly says to the flower, "I don't want anytning from you. I just want to play with you." The flower answers, "What will we play together?"
الفراشة قالت الى الوردة
انا لا أريد شيئاً منك. اريد
فقط ان نلعب. قالت
الوردة ماذا نلعب معاً ؟
4
"We can play on the swing," says the butterfly. The flower is so happy. "Let's play!" she says to the butterfly. The butterfly gives the flower a push.
تستطيع ان نلعب لعبة الارجوحة
قالت الفراشة. الوردة سعيدة
جداً. هيا نلعب. قالت للفراشة
دفعت الفراشة الوردة
5
The flower says to the butterfly, "This game is nice." The butterfly answers, "But friendship is nicer!"
قالت الوردة الى الفراشة
هذة اللعبة جميلة
اجابت الفراشة لكن
كانت صداقتنا اجمل.

Hierbij zouden leerlingen kunnen samenwerken. Dit kunnen leerlingen met dezelfde en ook met verschillende moedertalen zijn. Cummins (2011) heeft voorbeelden verzameld van producten

van leerlingen waarin zij samengewerkt hebben. Drie vrienden hebben een tweetalig boek in het Urdu en het Engels gemaakt. Over de auteurs – "We are three best friends. Our names are [M.B.], [K.K] and [S.H.]. We are in grade 7 at [name school]. This story we wrote mostly describes how hard it was to leave our country and come to a new country."

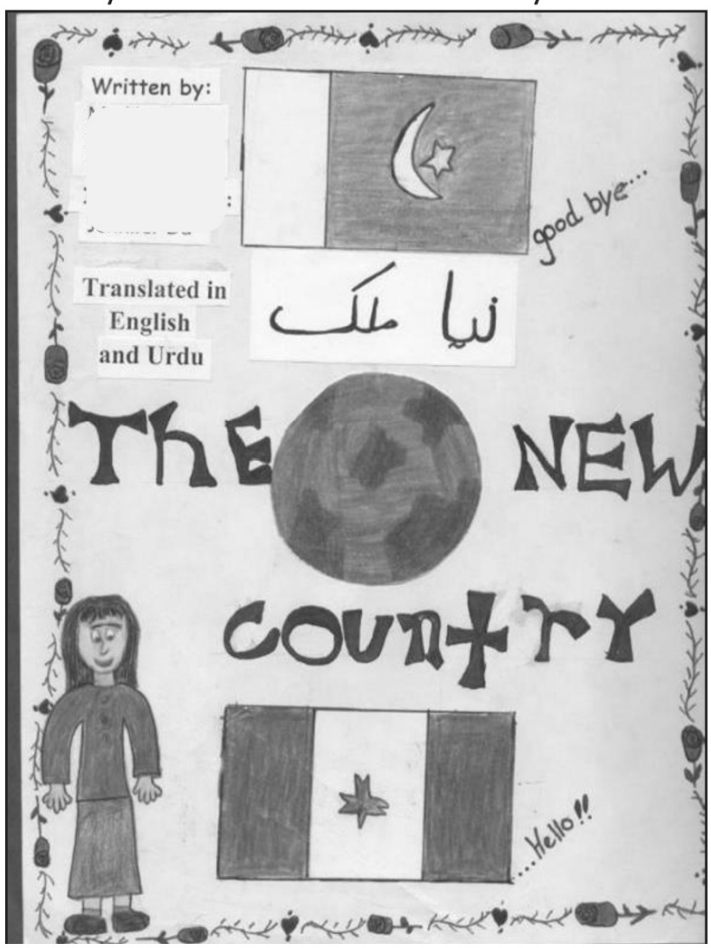

Foto: J. Cummins (2011)

Als begrip en uitbreiding van kennis onderdeel van het lesdoel is, wordt niet één maar worden beide talen gebruikt voor deze kennisontwikkeling. Celic & Seltzer (2011) bijvoorbeeld hanteren de opbouw: *preview*, *view* en *review*. Tijdens de preview wordt voorkennis opgehaald en vindt het brainstormen over een onderwerp plaats in de thuistaal. Tijdens de viewfase wordt een activiteit gedaan, een video bekeken of een tekst gelezen in het Nederlands. En tijdens de review vindt discussie, samenvatten en analyseren bijvoorbeeld weer in de thuistaal plaats.

Ook in de brochure *Ruimte voor nieuwe talenten* van de PO-Raad (2017) wordt een voorbeeld gegeven hoe translanguaging een rol kan spelen bij kennisontwikkeling. Meester Mats werkt in groep 7/8 van een multiculturele basisschool in een buitenwijk van Utrecht. Ongeveer 75% van de leerlingen spreekt thuis (ook) een andere taal dan het Nederlands. CAT/CALP is voor bijna alle leerlingen een punt van continue aandacht. Meester Mats maakt

gebruik van *scaffolding*, het eerst 'in de steigers zetten' van de taalontwikkeling, waarna hij gaandeweg die steigers afbreekt. Hij biedt dus talige hulp bij het leren van CALP die nodig is voor basisschoolvakken.

"Vandaag geeft meester Mats een les over voedselketens. Dit onderwerp leent zich uitstekend voor het 'scaffolden' van taal die bij dit onderwerp komt kijken: een poes kan een vogel vangen en eten, vogels op hun beurt eten regenwormen en insecten, ook zijn er roofvogels die kleinere vogels eten. De meeste leerlingen zullen dit weten en in DAT kunnen benoemen maar de nieuwkomers hebben nog ondersteuning nodig – 'scaffolding' – om mee te kunnen doen. Daarom liet Meester Mats hun het onderwerp in de eigen moedertaal verkennen met de hulp van een vader die Arabisch en Nederlands spreekt.

De vader gebruikte niet alleen de moedertaal (en afbeeldingen) om de kernbegrippen uit de les toegankelijk te maken, ook liet hij de leerlingen hun kennis over het onderwerp inbrengen. Drie van de vier konden voorbeelden geven van voedselketens uit Syrië, hun land van herkomst zoals een voedselketen met jakhalzen, gerbils en hagedissen. Meester Mats vroeg de vader deze voedselketen met de leerlingen te tekenen en er zowel Arabische als Nederlandse woorden bij te zetten. Daarbij moesten ze extra informatie opzoeken en overleggen met elkaar. Dit zette de NT2-ontwikkeling rond het onderwerp 'voedselketens' in gang. De tweetalige voedselketen wordt op een poster getekend en in de klas opgehangen.

Tijdens de les is het aan meester Mats om – voortbouwend op DAT – alle leerlingen in de klas te helpen de benodigde schooltaal (CAT) te ontwikkelen. Hij moet hun laten kennismaken met het systeem in de wereld van voedselketens en hun leren verbanden uit te drukken via abstracte begrippen die niet direct zichtbaar of tastbaar zijn (voedselketen, schakel ...). Om nieuwkomers en tweedetaalleerlingen visueel te ondersteunen, gebruikt meester Mats bij de opening van de les de ketenafbeelding op het digibord. Tijdens de les zet hij de taalontwikkeling verder in de steigers via interactieve scaffoldingstrategieën." (PO-Raad, 2017: 36).

Tot slot is translanguaging toepasbaar bij de verschillende taaldomeinen. Om te beginnen zijn er (beeld)woordenboeken waar gebruik van gemaakt kan worden voor woordenschatuitbreiding. Uitgeverij Van Dale heeft mooi uitgevoerde woordenboeken voor kinderen. Voor woordenschatontwikkeling kunnen ook woorden in meer talen zichtbaar gemaakt worden. Overeenkomsten en verschillen

kunnen zo zichtbaar gemaakt worden. Zie het onderstaande voorbeeld (naar: Celic & Seltzer, 2011) waarin termen voor lengtematen in drie talen naast elkaar staan…

Figuur 6 Lengtematen in drie talen

Nederlands	**Engels**	**Spaans**
Millimeter	Millimeter	Milímetro
Centimeter	Centimeter	Centímetro
Meter	Meter	Metro
Kilometer	Kilometer	Kilómetro
Mijl	Mile	Milla

… of bijvoorbeeld met de telwoorden 1 tot en met 5 in vijf talen, …

Figuur 7 Telwoorden in vijf talen (Naar Gielen & Işçi, 2015)

Nederlands	1 een	2 twee	3 drie	4 vier	5 vijf
Frans	1 un	2 deux	3 trois	4 quatre	5 cinq
Engels	1 one	2 two	3 three	4 four	5 five
Arabisch	1 wahd	2 ithnani	3 thalatha	4 arba	5 khmsa
Papiaments	1 un(u)	2 dos	3 tres	4 kuater	5 sinku

… of een aantal cijfers in het Arabisch, en …

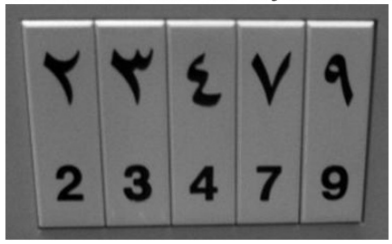

Foto: E. Geerling

… de woorden waarom en omdat in twaalf talen.

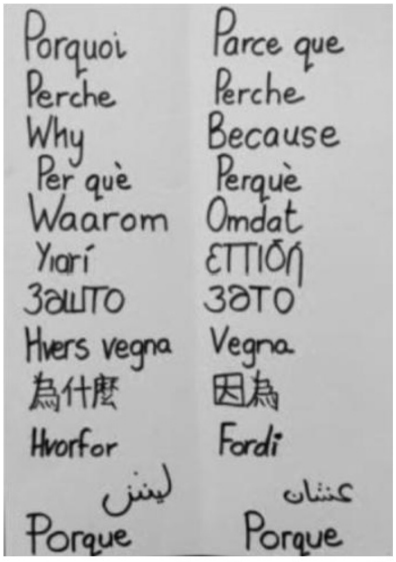

Foto: E. Gallagher (2011)

Woorden kunnen op verschillende manieren gesemantiseerd worden: door een definitie, een illustratie, een synoniem en een contextzin bijvoorbeeld. En soms is een vertaling alleen voldoende.

Figuur 8: Manieren van semantisering (Cummins, 2011)

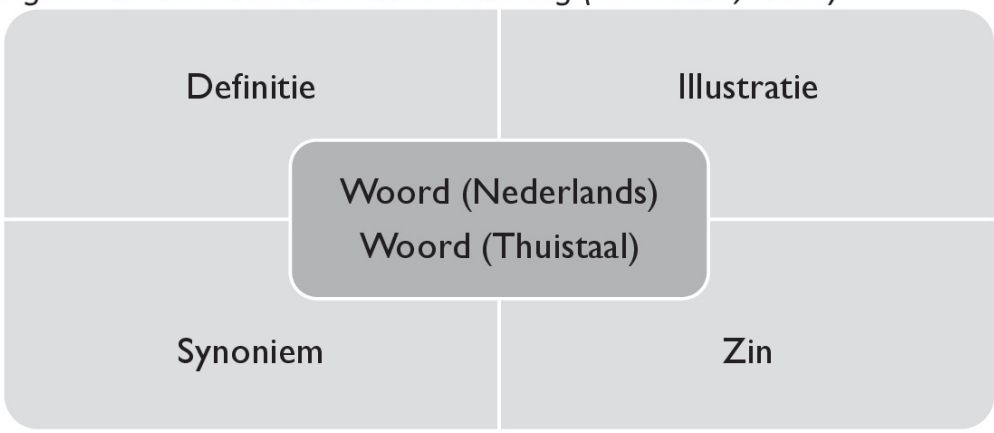

In het volgende voorbeeld is dit op een andere manier uitgewerkt. Het te leren woord (in dit geval 'oog') staat in drie talen genoteerd. Daarnaast wordt een illustratie met een pijl naar het betreffende woord gegeven. En de contextzin verwijst zowel naar het te leren woord als naar de gehele illustratie.

Figuur 9 Semantisering van het woord oog (Hesson, et al., 2014)

Niet alleen woorden, maar ook de zinsbouw is in talen verschillend. In de methodiek Zien is Snappen (Coenen, 2010) worden verschillende taalverschijnselen als woordsoorten en de verbuigingen van woorden door middel van kleuren visueel onderwezen. Kleuren en pictogrammen zijn ook op tekstniveau te gebruiken, bijvoorbeeld voor Wie, Doet, Wat, Wanneer, Waar en Hoe(veel). Op deze manier wordt de structuur van zinnen en teksten zichtbaar.

5. Aan de slag

Hieronder staan een aantal lesvoorbeelden om met collega's over te praten en over na te denken.

Talenpaspoort

- Bekijk het voorbeeld van het talenpaspoort.
- Wat vind je er goed aan?
- Wat mis je, en hoe zou je het kunnen aanvullen?

Woordenschat

Kies een van de woordclusters. Hoe zou je de betekenis van de woorden uitleggen?

Tijd De minuut Het uur Duren	De componist Het symfonieorkest De musicus Ten gehore brengen	Vergelijken De overeenkomst Het verschil	De materie Het volume De massa De dichtheid
Een beknopte samenvatting Een beperkte toekomstvisie		Een genuanceerde afweging Een voorzichtig advies	

Zinsbouw
Wat zijn de grammaticale overeenkomsten en verschillen in de zinsbouw tussen:

- Nederlands en Engels
- Nederlands en Spaans
- Nederlands en Papiaments
- Nederlands en …

Hoe zou je die verschillen zichtbaar kunnen maken?
Schrijven – De bloem en de vlinder

- Stel dat het tweetalige verhaal over de bloem en de vlinder het 'product' was, hoe was de opdracht dan geformuleerd?
- Welke talen gebruik je wanneer (als leerkracht en als leerling), en waarom? Denk aan:
  - lesdoel, instructie, bronnen, woordenschat
  - fasen schrijfproces: planning, conceptversie en definitieve versie

Spreken/luisteren – Debatteren

- Organiseer een debat in de klas.
- Bedenk welke talen je wanneer inzet? Als leerkracht en als leerling. En waarom?
- Meer informatie voor debatteren vind je op: *http://www.schooldebatteren.nl/lesmateriaal-view/lestips-noordhoff/.*

De stelling is: 'Op scholen mogen geen cijfers worden gegeven.'
Instructie

- Verdeel de klas in twee groepen: voorstanders en tegenstanders.
- Groep 1 werkt drie argumenten uit die vóór de stelling pleiten.
- Groep 2 werkt drie argumenten uit die tégen de stelling pleiten.
- Leg per argument uit:
  - waarom klopt het?
  - waarom is het belangrijk?
- Illustreer: Bedenk zelf een voorbeeld of zoek een feit op.

6. Literatuur

Biesen, L. van & Backer, F. de (z.j.). *Taalpaspoorten: Didactische tool en inspiratie voor een talenbeleid*. Vrije Universiteit Brussel, Universiteit Gent.

Celik, C. & Seltzer, K. (2011). *Translanguaging: a CUNY-NYSIEB Guide for Educators*. The Graduate Center. The City of University of New York. New York.

Centrum voor Taal en Onderwijs & Steunpunt Diversiteit en Leren (2012). *Talensensibilisering in het kleuter- en lager onderwijs*. Leuven/Gent.

Centrum voor Taal en Onderwijs (2013). *Instrument voor het in kaart brengen van de beginsituatie van de school m.b.t. mondelinge vaardigheden lager onderwijs*. Leuven.

Creese, A. & Blackledge, A. (2010). Translanguaging in the Bilingual Classroom: A Pedagogy for learning and Teaching. *The Modern Language Journal*, 94, 103-115.

Coenen, J. (2010). *Zien is snappen. Grip op lessen Nederlands voor anderstalige kinderen Groep 1 t/m 4*. Vlissingen: Bazalt.

Coenen, J. (2015). *De bovenkamer. Een kleurrijke grammatica van het Nederlands*. Bazalt.

Cummins, J. (2000). *Language, power and pedagogy: Bilingual children in the crossfire.* Clevedon, England: Multilingual Matters.

Cummins, J. (2011). ECIS ESLMT Conference. Düsseldorf.

Gallagher, E. (2011). ECIS ESLMT Conference. Düsseldorf.

García, O. (2009). Education, multilingualism and translanguaging in the 21st century. In: Mohanty, A., Panda, M., Phillipson, R. &

Skutnabb-Kangas, T. (eds.) *Multilingual Education fort Social Justice: Globalising the local*. New Delhi: Orient Blackswan, pp. 128-145.

Gielen S. & Işçi, A. (2015). *Meertaligheid: een troef! Inspirerend werken met meertalige kinderen op school en in de buitenschoolse opvang*. Schuyt & Co van Halewyck.

Hesson, S., Seltzer, K & Woodley, H.H. (2014). *Translanguaging in Curriculum and Instruction: a CUNY-NYSIEB Guide for Educators*. The Graduate Center. The City of University of New York. New York.

Hornberger, N.H. & Link, H. (2012). Translanguaging and transnational literacies in multilingual classrooms: a biliteracy lens. *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism*, 15:3, 261-278.

Lewis, G., Jones, B. & Baker, C. (2012). Translanguaging: origins and development from school to street and beyond. *Educational Research and Evaluation*, 18:7, 641-654.

Lewis, G., Jones, B. & Baker, C. (2012). Translanguaging: develop its conceptualisation and contextualisation. *Educational Research and Evaluation*, 18:7, 655-670.

PO-Raad (2017). *Ruimte voor nieuwe talenten. Keuzes rond nieuwkomers op de basisschool*. Utrecht.

Schaerlaekens, A.M. (2016). *De taalontwikkeling van het kind*. Groningen Houten: Noordhoff Uitgevers.

http://www.schooldebatteren.nl/lesmateriaal-view/lestips-noordhoff/.

Stichting NOB (2017). *De staat van het Nederlandse onderwijs in het buitenland 2016/2017.* Voorburg.

Welk taalbeleid zouden opleidingen in het Antilliaanse hoger onderwijs moeten ontwikkelen in zo'n veeltalige en complexe context? De moedertaal van de overgrote meerderheid van de studenten is Papiaments. Geografisch gezien liggen de eilanden in of tussen Spaanstalige en Engelstalige regio's. Met het Nederlands zijn er de historische en functionele banden, maar uiteraard ook de daarmee verbonden gevoeligheden. Als buitenstaander kan ik me natuurlijk niet uitspreken over het taalbeleid van de universiteiten op Curaçao en Aruba; dat is een zaak voor de instellingen zelf, mogelijk in samenspraak met hun regeringen.

Wat ik wel kan doen, is een aantal vragen oproepen die beantwoord moeten worden wanneer je gaat nadenken over taalkeuzen in het hoger onderwijs. Dan liggen er mooie aanknopingspunten in het bovengenoemde rapport van de KNAW. Waarom kies je een bepaalde taal – of een bepaalde combinatie van talen – als onderwijstaal in het hoger onderwijs? In het KNAW-rapport worden vier soorten van overwegingen gegeven. Die gaan we nu kort nalopen en betrekken op de Caribische context. Het gaat om internationalisering, positionering, onderwijskwaliteit en arbeidsmarkt.

Eerst de *internationalisering*. Daar zitten allerlei kanten aan. Universiteiten en hogescholen zijn in de regel behoorlijk grote instellingen met een zeker prestige. Zeker in een klein land kunnen universiteiten een factor van betekenis zijn in de internationale reputatie van het land. In Nederland speelt dat zeker. Delft, Leiden of Utrecht (de universiteiten), om er een paar te noemen, maken deel uit van de reputatie van Nederland. Buitenlandse jongeren komen er studeren, buitenlandse wetenschappers komen er werken. De circulatie van mensen, kenmerkend voor internationaal georiënteerde hogeronderwijsinstellingen, draagt bij aan de kenniseconomie van het land. Universiteiten kunnen zo'n internationaal-politieke rol alleen waarmaken als een wereldtaal er voertaal is. Speelt zoiets op de Antillen: de universiteiten als een factor van betekenis voor de internationale reputatie van het land? Zo ja, kiest men dan voor Engels en/of Spaans?

Universiteiten moeten ook internationaal talent kunnen aantrekken, al was het maar omdat je niet elke relevante specialisatie, die je nodig hebt voor je onderwijs of voor maatschappelijke dienstverlening, lokaal kunt ontwikkelen. In Nederlandstalige opleidingen op de Antillen kun je alleen lokale,

Nederlandse en Vlaamse deskundigen aantrekken, tenzij de opleiding werkelijk meertalig is (bijvoorbeeld Nederlands en Engels). Hoe zien Antilliaanse universiteiten de circulatie van mensen in hun onderwijs en onderzoek? Willen zij zich bijvoorbeeld sterker oriënteren op Spaans- en Engelssprekende buren voor academische samenwerking? Wat betekent dat voor het taalbeleid? De circulatie geldt ook voor de studenten. Wil je dat studenten van elders in de regio voor bepaalde studies naar Antilliaanse universiteiten komen? Wil je uitwisselingsprogramma's en wat betekent inkomende en uitgaande mobiliteit van studenten voor taalkeuzen in de opleidingen?

De keuze van een bepaalde onderwijstaal (of een combinatie van talen in geval van meertaligheid) heeft ook een economische kant: de *positionering* van een opleiding, universiteit of hogeschool in de regionale of internationale onderwijsmarkt. Het gaat dan om vragen als: de volgende. Welke effecten heeft de taalkeuze in opleidingen voor de instroom van studenten? Wat zijn de taalvoorkeuren van studenten en wenst een instelling of opleiding hier op in te spelen? Welke taalkeuzen worden er gemaakt in het licht van concurrentiepositie in de regio, van mogelijke coalities en samenwerkingsverbanden, en in verband met de reputatie van de instelling? Er zijn tal van specifieke vragen op dit vlak te bedenken. Zou het voor studenten interessant zijn om bepaalde opleidingen actief in de markt te zetten als tweetalig Papiaments / Engels of Papiaments / Spaans, bijvoorbeeld, en zou dit extra studenten trekken? Is de regionale universitaire samenwerking in het Caribisch gebied gebaat bij het aanbieden van een bepaalde opleiding in het Spaans, het Engels, of in een bepaalde tweetalige variant?

En dan is er – misschien wel het belangrijkste – de *onderwijskwaliteit*. Er zijn heel veel vragen te stellen over de taalkeuze in het onderwijs in relatie tot de kwaliteit van dat onderwijs. Wil je dat studenten een internationale oriëntatie ontwikkelen en een zekere gevoeligheid krijgen voor de perspectieven van mensen uit andere delen van de wereld? Dan kan het heel nuttig zijn om een zogeheten *international classroom* te organiseren: actieve en interactieve leeractiviteiten in een groep studenten van heel verschillende geografische en culturele herkomst. Dat vereist dan weer dat dit in een taal gebeurt die internationaal toegankelijk is: dus Engels, mogelijk Spaans. En wil je dat studenten leerstof diepgaand verwerken en zich echt eigen

maken? Dan moet er weer ruimte zijn voor de moedertaal – in groepswerk, in discussies, bij de uitleg van complexe stof. *International classroom* en onderwijs in de moedertaal hoeven elkaar niet te bijten – het is verenigbaar binnen tweetalige opleidingen. Pleit dit in de Caribische context voor actief meertalige opleidingen, bijvoorbeeld Papiaments – Engels?

Een ander aspect van onderwijskwaliteit en taal: mijn persoonlijke ervaring bij de Universiteit Utrecht is dat het aantrekken van sterke en gemotiveerde studenten uit het buitenland – in Engelstalige opleidingen – een positieve invloed heeft op de inzet en motivatie van de lokale Nederlandse studenten. Ze trekken zich aan elkaar op. Bij de Universiteit van Aruba merkte ik hetzelfde in het zogeheten UAUCU-project waarin studenten van het University College Utrecht (van uiteenlopende nationaliteit) en van de Universiteit van Aruba projectmatig op Aruba samenwerkten in onderzoek. De taal was hierbij Engels. Studenten leerden veel van elkaar. Gemotiveerd door de internationale setting van het hele project, deden ze ook allemaal onderzoek dat er mocht wezen. Zo grijpen taal, didactiek en onderwijskwaliteit in elkaar.

Er zijn ook meer voor de hand liggende aspecten van onderwijskwaliteit die met taalbeleid te maken hebben. Als een wetenschappelijk vakgebied heel sterk geïnternationaliseerd is en alle literatuur Engelstalig, dan kan dat leiden tot bepaalde taalkeuzen in de opleidingen. Onderwijskwaliteit wordt ook sterk beïnvloed door taalvaardigheid van de studenten. Daarom moet taalbeleid in het hoger onderwijs ook afgestemd worden op de taalvaardigheid die studenten meebrengen uit het voortgezet onderwijs.

En dan is er de *arbeidsmarkt*. Het gebruik van Engels in het Nederlandse hoger onderwijs wordt vaak ook gelegitimeerd met het argument dat de arbeidsmarkt steeds meer internationaliseert en dat daarom van professionals geëist mag worden dat zij op goed niveau kunnen communiceren in het Engels. Welke talen zijn dominant in het Antilliaanse maatschappelijke leven en in de werkvelden voor hoger opgeleiden op de eilanden? Verschilt dat mogelijk per sector? Wat heeft dat voor consequenties voor taal in de betreffende opleidingen?

In Nederland zijn we er – na een periode van intensieve verengelsing van het hoger onderwijs, een ontwikkeling die zowel wordt toegejuicht als bekritiseerd – achter gekomen dat maatwerk in taalbeleid belangrijk is.[4] Voor elke opleiding – bachelor of master – zijn de antwoorden op de vragen die hierboven zijn opgeroepen toch weer anders. Meertaligheid biedt in veel gevallen meer perspectief dan eentaligheid, of dat nu Nederlands is of Engels. Meertaligheid stelt hoge eisen: er moet duidelijkheid zijn over het vereiste instroom- en uitstroomniveau van taalvaardigheid voor de (meestal twee) talen; actieve verbetering van de taalvaardigheid moet in de onderwijsprogramma's worden bevorderd.

Ik zei dat ik geen inhoudelijke uitspraken kan doen en wil doen over het taalbeleid van de Antilliaanse instellingen voor hoger onderwijs. Op hoofdlijnen durf ik wel de volgende voorspellingen aan over de uitkomsten van een gedegen discussie over het taalbeleid op de eilanden. Ik denk dat het niet anders kan dan dat Papiaments als moedertaal een meer serieuze plaats krijgt in veel opleidingen die overigens waarschijnlijk meertalig zullen zijn. Dat zal alleen maar leiden tot meer betrokken, authentiek en diepgaand leren. Verder denk ik dat er verschuivingen zullen zijn weg van het Nederlands en in de richting van het Engels en Spaans – per opleiding verschillend uiteraard, omdat de condities sterk verschillen. En ten slotte: de discussie zal verbonden moeten worden met die over taalkeuzen in primair en voortgezet onderwijs. Eric Mijts heeft over taalbeleid op de Antillen veel behartenswaardige zaken geschreven en de discussie over onderwijstaal herhaaldelijk aangezwengeld.[5] Die discussie zal nog geruime tijd intensief gevoerd moeten worden en tegelijkertijd zullen onvermijdelijk transities moeten worden gemaakt in talen op school. Wat het hoger onderwijs betreft, hopen de bovenstaande aandachtspunten hopelijk bij de koersbepaling.

Literatuur

[4] Voor de huidige situatie in het Nederlandse universitaire onderwijs, zie: VSNU, 2017. De discussie over de verengelsing van het hoger onderwijs in Nederland, met aandacht voor de verschillende standpunten, is onder meer verwoord door An de Moor (2017) en in de zomerspecial 'Engels of Nederlands? That's the question' van Transfer (2017).

[5] Zie bijvoorbeeld: Bröring & Mijts, 2017; Mijts & Waterman, 2017.

Herman Bröring and Eric Mijts, 'Language Planning and Policy, Law and (Post)Colonial Relations in Small Island States: A Case Study', *Social Inclusion*, 5 (4), 2017, pp. 29-37.

KNAW, *Nederlands en/of Engels? Taalkeuze met beleid in het Nederlands hoger onderwijs* (Amsterdam: Koninklijke Nederlandse Academie van Wetenschappen, 2017).

An de Moor, 'Is de verengelsing van onze maatschappij een veelkoppig monster?', *Science Guide*, 15 november 2017 (https://www.scienceguide.nl/2017/11/is-verengelsing-maatschappij-veelkoppig-monster/).

Eric Mijts en Karlijn Waterman, 'Wat is de positie van het Nederlands in de multilinguale samenleving?', in *Taalbeleid in het Caribisch Gebied: heden en in de nabije toekomst*, geredigeerd door Liesbeth Echteld, Eric Mijts, Wim Rutgers en Ronald Severing(Curaçao: University of Curaçao, 2017) pp. 125-131.

Transfer Zomerspecial, 'Engels of Nederlands? That's the question. 2017, 3.

VSNU, *Factsheet: Taalbeleid Universiteiten* (Den Haag: Vereniging Samenwerkende Nederlandse Universiteiten, 2017).

11. De toekomst van het Nederlands op de UA

Door Kitty Groothuijse (Universiteit van Aruba)

Er zijn al veel interessante lezingen gepasseerd de afgelopen dagen, waarvoor hartelijk dank namens de organisatie. Ik wil ik nu graag kort ingaan op de toekomst van het Nederlands hier op de UA. Maar voordat ik dat doe, wil ik enkele punten ter overweging met u delen, zo u wilt uitgangspunten.

Het onderwijs volgt de samenleving. Ik wil niet verzanden in een mirror or mold-discussie, want natuurlijk heeft het onderwijs ook een vormende werking richting samenleving, maar ik ga ervan uit we gevoeglijk mogen aannemen dat de samenleving de keuze voor een of meerdere talen bepaalt en dat het onderwijs in deze een volgende rol heeft. Met andere woorden het onderwijs past zich vanzelfsprekend aan bij de keuzes van de samenleving.
De toekomst van het Nederlands als instructietaal zal m.i. dus in hoge mate afhankelijk zijn van de keuzes die de samenleving hier op dit eiland bewust of onbewust maakt.

Bij oppervlakkige beschouwing vertoont dit eiland evenveel overeenkomsten met een Amerikaans protectoraat als met een voormalige Nederlandse gebiedsdeel. Je moet wel stekeblind zijn om niet te zien dat de rol van het Nederlands in de Arubaanse samenleving alsmaar minder prominent wordt ten faveure van het Engels. In ieder geval is dat het geval op de UA. Als instelling voor hoger onderwijs zijn we inmiddels van een eentalig instituut een tweetalig instituut gegroeid, waarbij ook hier de rol van het Engels prominenter wordt ten koste van de rol van het Nederlands

Een ander uitgangspunt, dat voor mij even vanzelfsprekend is, is dat taal sociale status heeft en geeft. Dat geldt niet alleen in een meertalige context, maar in een meertalige context vallen de verschillen sneller en beter op.
Uit gesprekken met collega's die hier langer wonen dan ik komt naar voren dat in de afgelopen decennia de status van het Spaans op Aruba sterk veranderd is. Was het 25 jaar geleden nog 'chique' om te pronken met een grootouder uit Zuid-Amerika en 'elegant

Spaans' te spreken, in de loop der tijd verloor het Spaans deze status. Een van de mogelijke verklaringen is de influx van Spaanstalige laagbetaalde arbeidskrachten uit Zuid-Amerikaanse landen die aan het werk gingen in het toerisme en in de bouw. Deze migratiegolf heeft wellicht een rol gespeeld bij de statusverandering die het Spaans op ons eiland heeft ondergaan.

Persoonlijk ervoer ik vooral aan het begin van mijn leven hier op Aruba. Het lukte me bijna niet om mijn op een cursus geleerde Papiamento in de praktijk te oefenen, omdat mijn Nederlandse accent ertoe leidde dat gesprekspartners meestal aangaven 'graag hun Nederlands te willen oefenen'. Waarop de conversatie, die ik begonnen was om nu eindelijk eens mijn Papiamento te oefenen, veranderde in een conversatie in het Nederlands waarbij ik de gesprekspartner hielp met het vergroten van de woordenschat in het Nederlands.

Dat het met de actieve beheersing van het Papiamento en mij nog steeds niet echt klikt, mag u overigens wijten aan een drukke baan en zeker niet aan een gebrek aan belangstelling voor de taal.

Van Eric Mijts mag ik het niet zeggen, maar voor mij heeft het Papiamento de potentie om uit te groeien tot een wereldtaal, want hoewel iedere taal een 'creoolse taal' is, is het Papiamento is een prachtige mix van de wereldtalen Portugees, Spaans en Engels en een niet onbelangrijke andere Europese taal die we kennen als het Nederlands, en heeft het daarnaast nog enkele elementen van de taal die in Kaap-Verdië werd gesproken in een tijd waarop we nu met afgrijzen terugkijken.

Dan wil ik nu graag ingaan op de situatie op de UA. Onze oudste faculteit, de Faculteit der Rechtsgeleerdheid, opgericht in 1988, leidde tot voor kort een eenzijdig Nederlandstalig bestaan, omdat het Nederlands – hoewel sinds 2003 al niet meer alleen de enige officiële taal van Aruba, een overheersende rol speelt in het rechtsdomein van Aruba.

Een nog steeds te ontwikkelen UA-taalbeleid is gestoeld op 3 pilaren: beroepsmatige, academische en maatschappelijke relevantie van de vier (of eigenlijk 3) talen die een (hoofd)rol spelen in de Arubaanse samenleving. Die talen zouden dientengevolge ook een belangrijke rol binnen de UA moeten hebben. Op dit moment zijn de officiële voertaal en instructietaal het Nederlands en het Engels, Papiamento speelt een hoofdrol in

wat ik voor het gemak de wandelgangen noem, en meer en meer als 'vertaaltaal' in de colleges voor studenten onderling.

Daarnaast is uitgangspunt van het taalbeleid dat de keuze van (zwaartepunten) in taalbeheersing in andere talen is voorbehouden aan de verschillende opleidingen. De reden daarvan is dat die keuzes vooral pragmatische keuzes zijn, ingegeven door de behoefte van het werkveld van de betreffende opleiding. Als instelling voor hoger beroepsonderwijs kunnen we het ons immers niet permitteren om het werkveld te negeren.

Op de Financieel Economische Faculteit, die als tweede faculteit werd opgericht in 1994, zien we evenzeer die sterker wordende nadruk op het Engels. Engels wordt in grote delen van de wereld vereenzelvigd met de 'taal van het zakendoen' en Aruba vormt daarop geen uitzondering. Sterker nog: nog steeds komt ruim 85% van de toeristen die ons eiland bezoeken uit de VS en Canada en is onze economie grotendeels afhankelijk van het toerisme, dus als ergens op de wereld het Engels zich snel verspreidde en verspreidt, dan is het op Aruba.

Sinds 1998 kent de UA dan ook een volledig Engelstalige Faculty for Hospitality & Tourism Management, waar op dit moment naast Engels als voer- en instructietaal alleen vreemde taalonderwijs in het Spaans wordt verzorgd.

Bij de oprichting van de jongste faculteit van de UA, de Faculty for Arts & Science in 2010, heeft vooral de academische pilaar een rol gespeeld. Daarom werd gekozen voor het Engels als voer- en instructietaal voor de 2 opleidingen OGM en SWD waarmee deze faculteit startte. De uitwisseling met kennisinstituten in de regio en de wens om regionaal studenten te interesseren voor deze opleidingen waren daarbij de belangrijkste overwegingen.

Dat al binnen enkele maanden na de oprichting door het werkveld de wens te kennen werd gegeven om van het Engels als exclusieve voer- en instructietaal af te stappen, valt te wijten aan de eerdergenoemde beroepsmatige en maatschappelijke pilaar; het werkveld op Aruba noopte tot het heroverwegen van de ondergeschikte of afwezige positie van het Papiamento, het Nederlands en het Spaans bij deze twee opleidingen.

Het uitgangspunt van autonomie van de verschillende opleidingen, als het gaat om keuze voor voertaal en instructietaal,

wordt ondersteund door de invoering van een nieuwe organisatiestructuur binnen de UA. Naar het zich nu laat aanzien zal de bestaande faculteitsstructuur voor een groot deel verdwijnen en zal de UA binnenkort nog slechts twee faculteiten kennen: een nieuw te vormen faculteit voor Duurzaamheid en een faculteit 'Humanities', waar alle huidige opleidingen van de UA onder zullen ressorteren.
Dit maakt de speelruimte voor differentiatie binnen de opleidingen waarschijnlijk groter, terwijl we tegelijkertijd de ruimte vergroten voor individualisering (verbreding/specialisatie) van studenten, onder meer door het invoeren van een major-minorstructuur. Die structuur zal ook gevolgen hebben voor differentiatie op het gebied van taalbeheersing.

Daarom ligt een grotere differentiatie van het taalaanbod op opleidingsniveau voor de hand, naast de al genoemde verbeterde afstemming op de 'taalbehoefte' van het werkveld van de opleiding.

Zoals Juana Kibbelaar adviseerde, proberen we bij het aanbod van taalonderwijs complementair te zijn om overlap bij het aanleren van communicatieve vaardigheden te voorkomen en om onze 'onderwijstijd' zo efficiënt mogelijk te gebruiken.
Om u een voorbeeld te geven: bij de modules Engels bij de FEF zetten we veel sterker in op het overdragen van schriftelijke vaardigheden, brieven schrijven, rapporten samenstellen, terwijl bij de modules Nederlands meer nadruk ligt op mondelinge vaardigheden, zoals presenteren, verkoopgesprekken en intervisie.

In een presentatie over de UA mag informatie over onze studentenpopulatie natuurlijk niet ontbreken. U hebt de cijfers van Aruba al gehoord. Bij de UA is het percentage moedertaalsprekers in het Nederlands ongeveer even hoog als eilandbreed, maar wij zien een kleine oververtegenwoordiging van Spaanstalige moedertaalsprekers en we een groeiend aantal studenten met Kantonees of Tagalog als moedertaal.

U begrijpt het, met Nederlands en Engels als instructietaal, zijn onze studenten supervertalers, die over het algemeen veel beter scoren dan Google Translate.
Ik probeer weleens met hen te discussiëren over hoe ze Nederlandse taalboodschappen verwerken. Dat gaat via 'hulptalen': van Nederlands naar Papiamento via Spaans of

Engels, afhankelijk van moedertaal, of via twee hulptalen, waarbij bekende idioomelementen uit de moedertaal helpen bij het begrijpen en produceren van taalboodschappen, maar soms ook als stoorzender optreden.
Een student mailde onlangs: 'Ik worrie niet met dat, juf'. Op mijn vraag of hij zeker wist dat dit Nederlands was, gaf hij me gelijk en mailde dat het 'Ik worrie me niet met dat' moest zijn, volgens hem.
Wat me toch ook weer enigszins opluchtte, want er was iets blijven hangen van mijn college waarin ik de functie en plaats van het wederkerig voornaamwoord probeerde uit te leggen.

Soms gaat het ook al met zaken die ik als vrij gemakkelijk inschatte mis. Op de vraag: hoe gaat het met je? Antwoorden veel studenten 'ongeveer'.
Soms ontbreken bekende idioomelementen om de juiste vertaling te maken, zoals het geval is bij het verschil tussen 'als' en 'of', waarvoor in het Papiamento hetzelfde woord (si) wordt gebruikt.
Everdiene Geerling van Stichting NOB liet ons gisteren al prachtige voorbeelden zien van taalgebruik door meertaligen.
Ik heb tijdens de vorige CARAN-bijeenkomsten al mijn bewondering uitgesproken voor onze meertalige studentenpopulatie; als eentalig geboren en getogen type kan ik alleen maar zwijgen in bewondering over zoveel genialiteit. Het volgen van onderwijs op hbo/wo-niveau in een taal die niet je moedertaal is, is mijns inziens een krachttoer van formaat. Overigens laat dit onverlet dat dit een krachttoer is die overal op de wereld door grote groepen studenten wordt volbracht.

Inmiddels zijn er al vele pleidooien gepasseerd voor het versterken van moedertaalonderwijs en meertalig onderwijs. De tijdgeest is er rijp voor. In februari bezocht de Canadese taalkundige Thomas Ricento Aruba en hij refereerde aan eigen onderzoek onder oorspronkelijke bewoners van Canada, wier moedertaal sterk onder druk staat en aan een onderzoek naar de revitalisatie van Maori-talen in Nieuw-Zeeland en het positieve effect hiervan op de leerprestaties van kinderen van oorspronkelijke bewoners.
Ik refereer in dit verband ook graag aan onderzoek dat Mijts et. al. deed op St. Eustatius. Ik begreep gisteravond tijdens het diner dat de praktijk iets weerbarstiger is maar daar is ongewoon snel het politieke besluit genomen om het Nederlands als instructietaal in het basisonderwijs te vervangen door Engelstalig (moeder)taalonderwijs.

Zelf verdwaalde ik tussen twee studies midden jaren tachtig bij het Centrum voor Dialectkunde in Nijmegen. Daar werd in die tijd nog met grote stelligheid geconstateerd in een tussentijdse rapportage van een longitudinale meting dat de moedertaal verstorend werkt op de succesvolle onderwijsdeelname van tweetalig opgevoede Friese kinderen. Nu zou de conclusie ongetwijfeld een tegengesteld karakter hebben: het te vroeg en eenzijdig aanbieden van een tweede taal - en zeker als die zich vermomt als eerste taal – werkt sterk verstorend op een succesvolle deelname aan het onderwijs in die tweede taal.

De invoering van het Fries heeft geleid tot een meetbare vermindering van de 'leerachterstand' onder Friestalige kinderen. Het leidde overigens ook tot een veelal in de openbaarheid gevoerde discussie over de wenselijkheid van moedertaalonderwijs. Gelukkig speelt deze discussie op ons eiland geen rol van betekenis. Ik zeg gelukkig, omdat het de invoering van moedertaalonderwijs vereenvoudigt.

Nu hoor ik u denken, maar hoe verhoudt zich de versterking van moedertaalonderwijs zich tot de wens tot internationalisering van wetenschap en mondialisering van iedere wereldburger?

Herbert Marshall McLuhan was degene die in 1967 het begrip *global village* introduceerde en hij heeft toen ongetwijfeld niet voorzien wat de gevolgen zouden zijn van een digitale samenleving voor die global village. Het woord digitaal moest volgens mij toentertijd nog uitgevonden worden en we spraken met ontzag over computer-mainframes van ettelijke zalen groot. Dezelfde computer zouden we nu eerder een 'telraam' noemen.

Maar de cultuurfilosoof McLuhan voorspelde ook al het onvermogen om het effect van de komst van nieuwe communicatiemiddelen te voorspellen. Alleen in retrospectief kan de mens begrijpen wat de message is die het medium brengt.

Dat brengt mij op een van de zaken die onderwijs zo ingewikkeld maken. We leiden op voor de toekomst, maar kunnen alleen in retrospectief naar die toekomst kijken. Met andere woorden: we gebruiken kennis uit het verleden om onze studenten op hun toekomst voor te bereiden. We zagen daar tijdens deze conferentie een mooi voorbeeld van tijdens de lezing Sjoerd Kuyper.

En natuurlijk kunnen we dit niet los zien van de vraag: Waarvoor leiden we nu eigenlijk op? Die vraag is door deskundiger mensen dan ik al enige malen aan de orde gesteld tijdens deze conferentie, maar ik wil hier nog kort aanhalen dat we tegenwoordig bij het talenonderwijs opleiden voor zogenaamde integratieve vaardigheden. Deze zijn afgeleid en uitgebreid beschreven in het Europese Referentiekader (ERK), de Nederlandstalige interpretatie van het Common European Framework of Reference for Languages (CEFR) en wie bekend is met deze materie weet dat de diverse vaardigheden tot op zeer gedetailleerd niveau worden beschreven.

Dit staat nog los van de indicatoren voor het gewenste taalniveau. Waar de leek graag zekerheid ontleent aan termen als B1 en B2 (en wij het als taaldocenten onze collega's proberen makkelijk te maken door boterzachte indicatoren als vaststaande waarheden te presenteren), is het een heel ander verhaal om vast te stellen waar we nu precies op doelen met onze onderwijsinspanningen. Want wat toetsen we nu en op welk niveau? Het is een bijna niet te beantwoorden vraag, waar te veel details slechts voor een schijn-objectiviteit zorgen.

En wat te denken van de dalende belangstelling voor taligheid? Er is al vele malen over gesproken tijdens deze conferentie: onze samenleving lijkt steeds 'visueler' te worden. Hoewel de generatie voor mij ook klaagde over een dalende taalvaardigheid en sprak over 'taalverruwing onder de jeugd van tegenwoordig' - lijkt me dat er op dit moment toch echt sprake van een trendbreuk met het verleden is. Met dank aan de veelgeroemde digitalisering. Deze leent zich immers veel meer voor visuele boodschappen dan voor volledig talige boodschappen, hoewel het een natuurlijk niet zonder het ander kan. Een plaatje zegt nu eenmaal veel vaker meer dan woorden.
Zeker als de boodschap binnen het culturele paradigma van de ontvanger valt en dit respecteert. Cultureel paradigma is mijn vertaling van cultural bias. De correcte vertaling zou eigenlijk culturele vooringenomenheid moeten zijn, maar dat klinkt zo bevooroordeeld, dus ik houd het graag bij cultureel paradigma.

Om u een recent voorbeeld te geven: onlangs oefenden de eerstejaars wiskunde een luistertaak van het examen CNaVT met als thema energiebesparing thuis door de gemeente Gendt in Vlaanderen. Dat de 'Gemeente Gendt' niet direct landde, is begrijpelijk, maar onze studenten moeten ook iets langer

nadenken over het minder verwarmen van je huis (want waarom doet men dat ook weer) en over het aantrekken van een wollen trui (wol? Trui?). Toen kwam de isolatie van de zolder ter sprake (waar zit dat in een huis?), en dat je de kelder kunt gebruiken om etenswaren koel te houden. En de studenten hoorden dat ze 20 euro konden besparen op de waterrekening als ze korter of samen gingen douchen. U begrijpt het: hilariteit, maar vooral onbegrip alom.

Het is eveneens al aangehaald tijdens deze conferentie: We groeien zo langzamerhand naar een meerderheid NT2- en NVT-sprekers binnen het Nederlands. Wordt het misschien eens tijd om enkele vereenvoudigingen door te voeren in de taal om het deze groepen iets gemakkelijker te maken?
Dus nu ik u toch spreek, meneer Bennis, ik heb ik nog wat verzoekjes van onze studenten. Met een grote meerderheid van stemmen hebben mijn studenten me gevraagd u te verzoeken om het onzijdig lidwoord te schrappen, want waarom is het 'het bedrijf' en 'de onderneming', terwijl het toch dezelfde dingen zijn? En waarom is het de opdracht en het rapport, terwijl 'dit opdracht' net zo goed klinkt als 'dit rapport'?
En wat te denken van die apostrof bij meervoudsvorming van zelfstandig naamwoorden, eindigend op een klinker? Logisch, totdat die klinker een Y is. Dan moet je ook kijken naar de letter die ervoor staat. Als dat een medeklinker is, zoals bij baby, dan wordt het baby's. Maar als het een klinker is, zoals in essay, dan wordt het essays, zonder apostrof.
En als u dan toch bezig bent, kan dan ook die verwarrende regel over de toevoeging van een 'e' aan het bijvoeglijk naamwoord veranderd worden? Want wat is er nou logisch aan een mooi huis, als het anders altijd het mooie huis is, het groene gras en de logische taalopbouw? Dat is eigenlijk ook een verzoekje van mij, meneer Bennis, want ik krijg het mijn studenten nauwelijks uitgelegd.

Ik wacht ondertussen op de komst van een chip waarmee we de in onze onderarm ingebouwde pc kunnen programmeren in welke taal we denken en/of spreken...
Die, als we een 'anderstalige' ontmoeten ons niet alleen in staat stelt om elkaars taal te spreken maar die ons ook in staat stelt om ons daadwerkelijk te verplaatsen in de ander. Om zijn culturele paradigma tijdelijk te kopiëren en zo werkelijke communicatie tot stand te brengen. Met twee tikjes achter ons linkeroor wordt onze cortex en frontaalkwab tijdelijk 'gereset' naar de taal en

cultuur van onze gesprekspartner en met een klein klapje achter ons rechteroor keren we terug naar moedertaal en 'moedercultuur'.

Mocht de mensheid zich voor die tijd niet opgeblazen hebben, dan voorzie ik wereldvrede en tot die tijd dank ik u hartelijk voor uw aandacht.

Bronnen:

Albury, Nathan John. Defining Maori language revitalization; a project in folk linguistics. *Journal of Sociolinguistics*, v20, 3, juni 2016, 287-311.

McLuhan H. Marshall. *The making of the typographic man*. University of Toronto Press (1962).

McLuhan H. Marshall. *The medium is the massage: an inventory of effects*. Bantam Books NY (1967).

McLuhan H. Marshall. *War and peace in the global village*. Bantam Books NY (1968).

Ricento, Th. (red). *Language policy and political economy*; English in a global context. Oxford University Press 2015.

Van der Silk, F, Driessen, G. & De Bot, K. Thuistaal en taalvaardigheid in het basisonderwijs. *Gramma TTT, Tijdschrift voor Taalwetenschap*, vol. 8, nr. 2, 119-144. Nijmegen University Press, 2000.

12. Een cocolishi als poëticale metafoor: de literatuur van de ABC-eilanden

Door Wim Rutgers (Universiteit van Curaçao)

Cocolishi De vorm van het in de volksmond bekende nieuwe bestuurskantoor - het 'cocolishi-gebouw' - ten behoeve van ministers en de minister-president van Aruba - is gebaseerd op de 'cocolishi'- schelp die te vinden is op de stranden van Aruba. Iedere verdieping van het gebouw heeft iets minder vloeroppervlak dan de onderliggende verdieping. Het gebouw heeft dus zowel een cirkelvorm als een zich omhoog bewegende spiraalvorm.

Inleiding

Wat **is** literatuur? Een onmogelijke vraag, waarop geen algemeen geldig antwoord valt te geven en die toch vaak gesteld wordt. De vraag doet me denken aan mijn oude vriend pater dr. Willem Driessen, oud-directeur van de Arubaanse Pedagogische Academie. Als ik pater Driessen vroeg: hoe IS het met je? antwoordde hij steevast: dat is een **zijnsvraag** en daar geef ik geen antwoord op. Overigens komt het woord 'zijnsvraag' niet voor in de dikke Van Dale, maar pater Driessen ontleende ze waarschijnlijk aan Martin Heidegger die in zijn hoofdwerk *Sein und Zeit* de zijnsvraag aan de orde stelde: "Wat is de zin van zijn en hoe krijgen we er zicht op?" De filosoof Driessen gaf de zo vaak terloops gestelde vraag: 'hoe is het' een wezenlijk existentieel karakter.

Hier is een kleine zijsprong ter verklaring wel even nuttig, ook als saluut aan een groot man. Pater doctor W.C.H. Driessen studeerde na het gymnasium Filosofie en Theologie bij de Dominicanen te Nijmegen, Zwolle, opnieuw Nijmegen, en van 1948 tot 1952 theologie en oriëntalisme aan de Universiteit van Leuven. Dankzij een ZWO-beursreisde hij door Europa, Libanon, Israël, Iran en Turkije. Hij promoveerde op een dissertatie over het Armeens. Daarna doceerde hij in het studiehuis van de Dominicanen te Leuven, Nijmegen, Washington D.C., opnieuw de universiteit van Nijmegen, en Nôtre Dame en Catholic University

te Washington D.C. (*Amigoe-Ñapa* 8 januari 1982). Vanuit Europa, op weg naar zijn broer in Zuid-Amerika, landde en strandde hij op Aruba waar hij niet meer weg zou gaan. Hij werd er directeur van de Arubaanse Pedagogische Academie en is begraven op de begraafplaats in San Nicolas.

Een kleine anekdote is hier op zijn plaats. Ze is van professor I.C. Dessaur (1931 – 2002) die filosofie en rechten studeerde en docente in de Criminologie was aan de Universiteit van Nijmegen. Op de universiteit kwam ze in aanraking met pater W. Driessen, over wie ze onder haar schrijversnaam, die waarschijnlijk beter bekend is, Andreas Burnier, in *De huilende libertijn* (Querido, Amsterdam, 1970) het volgende schreef. Ik citeer een klein fragment uit de roman:

> "En de filosofie zelf?" vroeg Corinne. "Wat wil je daarmee?" "Je weet dat Nederland geen goede filosofie verdraagt," antwoordde ik. "Zodra het IQ van een aspirant hoogleraar boven de nog net tolerabele 135 punten dreigt uit te steken, wordt hij weggepest. Je kent het geval Alaast. Een filosoof en een genie. De Hollandse *middlebrows* die in hem een toekomstige collega vreesden, werden gek van angst en dol van nijd. Ze hebben hem laten benoemen tot directeur van de kweekschool te Aruba."

Pater Dr. Wim Driessen

Het betreft de man die geen antwoord wilde – kon – geven op zijnsvragen als Wat **is** literatuur? We kunnen *wel* vragen naar wat literatuur voor individuele personen betekent, wat voor hen de aard en functie van literatuur is, welke karakteristieken en kenmerken ze aan literatuur toedichten. Ik ontleen het begrip

literatuuropvatting aan mijn leermeester en de eerste begeleider van mijn dissertatie over de literatuurgeschiedenis van onze eilanden, professor dr. Jaap Oversteegen. Antwoorden op dergelijke vragen verschaffen volgens zijn studie *Beperkingen* (1982) inzicht in de literatuuropvattingen van mensen – schrijvers en lezers individueel maar ook institutioneel. Literatuuropvattingen zijn verbonden met en gebonden aan plaats en tijd. Men spreekt in dit verband ook wel van poëtica's, oorspronkelijk (ambachtelijke) voorschriften waaraan kunstwerken dienden te voldoen, een opvatting die tot in de 18e eeuw dominant was, maar in de moderne tijd vervangen werd door creatieve normen van individuele of groepen kunstenaars – en lezers voeg ik daaraan toe. Een poëtica is als een zoeklicht en geeft helderheid van opvatting: dit versta ik onder literatuur. Ze verheldert, maar beperkt ook, omdat, wanneer je vanuit een bepaalde poëtica redeneert, je andere mogelijkheden uitsluit en die vanuit de door jou gekozen beperkte optiek niet ziet. Een poëtica focust dus op een bepaalde zienswijze aangaande de aard en functie van literatuur, veelal vanuit eenzelfde normatieve regel als in de oorspronkelijke betekenis, maar zonder het oorspronkelijke dwingende karakter ervan.

Welke antwoorden zijn er in de loop van ruim twee eeuwen op onze eilanden op de vraag naar de poëtica gegeven? Na mijn inleiding kom ik nu tot het middengedeelte van mijn presentatie, die hoe kan het ook anders – voornamelijk historisch van aard is. Per slot ben ik mijn leven lang vooral literatuur-historisch geïnteresseerd geweest en was de lokale literatuurgeschiedenis een van mijn belangrijkste opdrachten aan de universiteit.

Vanaf het begin van de 19e eeuw tot ver in de 20e eeuw was 'letterkunde' een ruim begrip, veel ruimer dan ons moderne begrip van literatuur, en kon alles bevatten wat met enige aandacht voor de verzorgde vorm geschreven en gepubliceerd werd. De geschreven en op papier gepubliceerde letterkunde werd zo tegenover het gesproken, vertelde orale woord geplaatst.

Curaçaosche Courant
20 juli 1822

LETTERKUNDE.

Dag verhaal eener uitrusting 1400 *mylen boven Orinoco, en* 300 *beneden Arruca ; met een verhaal van het land, de manieren der volkeren, en hunne militaire verrigtingen, &c. door J. H. Robinson, gewezen chirurgyn by de Patriotsche armee.*

UIT DE KINGSTON (JAMAICA) CHRONICLE, DEN 31STEN MEI.

Het woord 'letterkunde' kwam ik voor het eerst tegen in de *Curaçaosche Courant* van 1822. [CC 20, 27 VII, 3, 10 VIII 1822] Het betreft het *Dag verhaal eener uitrusting 1400 mylen boven Orinoco, en 300 mylen beneden Arraca; met een verhaal van het land, de manieren der volkeren, en hunne militaire verrigtingen, &c.* door J.H. Robinson, 'gewezen chirurgyn by de Patriotsche armee', waarin een aantal fragmenten werden overgenomen uit de *Kingston (Jamaica) Chronicle* van 31 Mei. We zouden een dergelijk werk nu als romantropologie karakteriseren: een beschrijving van land en volk in verhaalvorm. Maar de redactie plaatste er met hoofdletters volgens de opvattingen van die tijd de karakteristiek 'letterkunde' boven. Dit voorbeeld geeft al helder aan dat de literatuuropvatting aan het begin van de 19e eeuw aanmerkelijk verschilde van onze moderne poëtica. In de overwegend orale samenleving werd alles wat geschreven, gedrukt en gepubliceerd werd, vaak als letterkunde aangeduid – een opvatting die ruim een eeuw later nog steeds opgeld zou doen.

Mijn presentatie bevat vijf op elkaar volgende historische fasen van onze lokale literatuurgeschiedenis, waarbij ik u in elk geval een *happy end* kan beloven.

1. Van Classicisme naar Romantiek

Gedichten werden aan het begin van de 19e eeuw in de *Curaçaosche Courant*, het destijds enige nieuwsblad, vaak geplaatst onder het kopje 'ingezonden' en werden - nog - niet als letterkunde aangeduid. In een aantal poëticale gedichten –

metagedichten die het dichten zelf als thema hebben – uit het begin van de 19e eeuw kunnen we de overgang traceren van de oude poëticale voorschriften zoals die in het Europese Classicisme in de 18e eeuw golden, naar een moderner meer persoonlijke maar vooral toch nog groepsgewijze opvattingen die aan de eigenlijke Romantiek met haar persoonlijkheid en individualiteit voorafgingen. We dienen te bedenken dat er op de eilanden nog geen lokale schrijftraditie was waaraan men zich kon spiegelen. De enige beschikbare voorbeelden kwamen uit Europa – zij het in het Nederlands of andere Europese talen als Frans, Spaans en Engels die men eveneens in ruime mate beheerste. Veeltaligheid was bij de lokale elite geen uitzondering, maar regel.

Het eerste uitvoerige voorbeeld dat beschrijft waaraan poëzie volgens in die tijd moderne koloniale normen diende te voldoen, dateert van 4 maart 1814 – dus nog tijdens het tweede Engelse tussenbewind (1807-1816). De dichter gaat uitvoerig in op eisen die hij aan de dichtkunst en gedichten stelt, waarmee hij als eerste een aantal belangrijke kritiekpunten en eisen formuleert die door anderen nog vele keren herhaald zullen worden.
Het gedicht beweegt zich zowel naar vorm als inhoud op het snijvlak van Classicisme en Romantiek, een overgangsperiode van vormelijke gebondenheid naar vrijheid, van navolging en traditie naar originaliteit en inspiratie, waarbij beeldspraak en stijlverschijnselen evenwel vaak nog aan de Classicistische traditie werden ontleend door aanroeping van de muze die de dichtershand leidt en de *name dropping* van allerlei klassieke figuren.
We volgen de dichter. Een echt gedicht is wat anders dan een rijmelarijtje en stelt hoge eisen. Er is een kwalitatief verschil tussen rijmelarij en echte dichtkunst die hoog geacht wordt en die zekere mate van vrijheid claimt, maar die wel geleid wordt door de muze om tot een vereiste gepolijste vorm, de 'rondheid' in een vers, de 'bondigheid in woorden' in een strak metrum – een vaste voetmaat – te schrijven. Enerzijds zien we de eis van de gepolijste vorm waarmee geworsteld wordt, anderzijds eist de echte dichtkunst ook originaliteit en eigen geest. Inhoudelijk zijn alleen verheven onderwerpen geschikt als onderwerp en thema. Er is verschil tussen een rijmpje voor huiselijk gebruik en een publicatie, want daarmee wordt het gedicht onderworpen aan het oordeel van een kritisch publiek van lezers.

De aanleiding tot dit eerste poëticale gedicht was een 'proclamatie' in proza door de latere gouverneur-generaal Albert

Kikkert, op 26 november 1813, waarin hij als Vice-Admiraal Commandant van de Marine de Nederlanders had opgeroepen zich tegen Frankrijk te verzetten, een tekst die op 18 februari 1814 ook in de CC werd afgedrukt, waarna een 'amateur of poetry' deze proclamatie in het Engels berijmde en in de CC van 25 februari 1814 plaatste. Dat schoot een 'anonymus' in het verkeerde keelgat: een politiek-bestuurlijke proclamatie is toch geen onderwerp voor een gedicht en bovendien is het ook nog op stuntelige wijze berijmd. Waarop hij, op in onze ogen net zo stuntelige wijze, de eisen van de 'ed'le digtkunst' eveneens in rijm formuleerde bij monde van zijn poëtische muze.

Het is geen' zware kunst onrym rym te maken;
Maar waare poesie, *digtkunst*, dit zyn de zaken,
Waarop te letten valt: want wat is een gedigt,
Waarin voor platte rym de ed'le digtkunst zwigt?
De ed'le digtkunst? Ja, myn muse kan 't u leren,
Zy laat door slaafsche rym zig nimmer overheren;
Zij digt en rymt, als 't past. Op eenen lossen trant,
En leidt des digters geest en pen met eigen' hand.
Zy zweeft om 't digtend brein van all' Apollo's zonen
En mannen van de kunst, die in zyn tempel woonen;
Zy vliedt het bastaard kind, dat met vermetelheid
Zyn' drempel stout betreedt, zyn voorhof snood ontwydt.
O muse! Was het dit, dat een proclama-dichter,
Een rymer voor het oor, van fyne smaak geen stigter,
Zo klaaglyk nog onlangs zyn rymkunst bragt te berd?
Het was, zegt zy, - wyl hy door my verlaten werd.
"Ia! Sprak myn' Zanggodin, hy zingt van Albert Kikkert.
"En wat is zyn gezang, waarmede hy zo flikkert
"As met wat klatergoud? Geen comma zelfs staat regt;
"Nog meer, zyn poesie is wirwar, byster slegt;
"Is kaale rymery om met een' kunst te pralen,
"Die hy niet eens bezit. Of kan dit roem behalen,
"Dat 't geen in 't prosa toch zo duiddelyk is gesegd,

“Zyn rymklank heeft verward, gansch duister uitgelegd?
“Geen’ rondheid in een vers, geen’ bondigheid in woorden;
“Geen voetmaat afgepast, geen slot aan alle ooren:
“Men ziet het, hoe hy zich geweld heeft aangedaan,
“En niet het digters perk met roem is ingegaan.
“En wie heeft ’t ooyt gehoord, dat eene proclamatie,
“Een oproep aan een volk verwekken zal sensatie
“In ’t digtend herzenpan – te stellen in gedigt,
„Wat, die ‘t in prosa leest, verstaat op ‘t eerst gezigt.
“Was d’oproep dus geschiedt, wie zou het niet geloven,
“- ’t was nog in Holland net: *vivat Oranje Boven*!;
“Waartoe ook hier herkaauwd dit stuk van ’t Maassche strand?
“Waartoe deez’ echo nog ver buiten Nederland?
“Waarom, als men toch lust, - waarom met vreemde tongen,
“En niet uit eigen geest een nieuw lied opgezongen?
“Een lied ten dank van hem, die met zyn sterke hand
“De ketenen verbrak van ’t zuchtend vaderland!
“Dog dit aan zyne plaats. – Had hy nog slechts aan vrinden
“Zyn digtprodukt vertoond: - Nooit moest hy onderwinden
“Te brengen zyn geschryf voor ’t oog van kiesch publik,
“Daar alleman nu roept: ’t is onder de kritik!”
Zo ver myn zanggodin. En daarby mag ’t ook blyven.
De Digter, wie hy zy, *ik* wil met hem niet kyven
Ik zing op blyden toon, met opgeheven had:
LANG LEVE NASSOUWS VORST TOT HEIL VAN VADERLAND!

Anonymus
(CC 4 maart 1814)

Veel van wat hierna aan poëticale dichtkunst volgt, is herhaling of detaillering van wat 'anonymus' postuleerde. Dat bewijst dat er ook in die beginfase toch al sprake was van een vaste traditie, een gevestigde literatuuropvatting naar Europees voorbeeld. Europa was de norm. Maar men volgde het moederland op afstand in tijd en ruimte door nog aan een Europese Classicistische traditie vast te houden toen die in Europa al was losgelaten, maar ook door met het overnemen van Europese vormelijke normen uitdrukking te geven aan lokale onderwerpen. Men zong zich langzaam los van het moederland.
De dichters schreven hun verzen in de moederlandse en overige Europese traditie van die dagen. Belezenheid viel hun in elk geval niet te ontzeggen. Hun poëticale dichtwerk was eurocentrisch in vorm en inhoud, al kwamen in de gedichten die geen metakarakter hadden ook vooral lokale en regionale omstandigheden voor, ook kritiek op maatschappelijke misstanden in eigen eiland. Maar al met al was Europa het grote voorbeeld in welke traditie men zich koesterde. Vandaar dat we voor deze eerste periode van geschreven en gepubliceerde teksten kunnen spreken van een eurocentrische poëtica. De 19e eeuwse kolonisten poëzie eiste een dwingende navolging van Europese voorbeelden waarnaar men zich richtte, diende te richten wilde ze geaccepteerd worden. We karakteriseren deze poëtica daarom als een voorbeeld van eurocentrisme waarbij het moederland en andere Europese landen als absoluut voorbeeld fungeerden.

2. De tweede helft van de 19e eeuw: liberaal - klerikaal antagonisme

Na de emancipatie per 1 juli 1863 en de afschaffing van de preventieve censuur in 1865 zou zich niet alleen onder de lokale elite maar ook onder het geëmancipeerde volk een veelzijdig cultureel leven ontwikkelen, waarbij de literatuur in alle drie genres van proza, poëzie en toneel een grote plaats innam. Een sterke drang naar sociabiliteit concretiseerde zich in het lidmaatschap van een sociëteit en in specifiek letterkundige verenigingsverbanden, zoals een letterkundig genootschap, leesgezelschap of toneelvereniging.
De tot dan dominante oriëntatie op het Europese moederland verbreedde zich naar de Latijns-Amerikaanse regio: eurocentrisme en regionalisme zouden voortaan samengaan.
Dat hield een heroriëntering op taalgebied in van Engels, Frans en Nederlands naar Spaans.

Door prediking, onderwijs en talrijke verenigingen onder katholieke vlag ijverde de Missie anderzijds voor een lokale volksontwikkeling waarbij het Papiaments het voornaamste voertuig werd.
Zo ontstond er een dubbel drievoudig palet van zowel cultuuroriëntatie en taaldistributie van Spaans, Nederlands en Papiaments onder de ook in die periode drie belangrijkste bevolkingssegmenten: protestanten, joden en katholieken.
Deze drievoudige emancipatiedrang leidde tot felle controverses rond opvattingen over literatuur. We zouden hier kunnen spreken van twee contrasterende poëtica's: die van de liberale joden en protestanten enerzijds tegenover de poëtica van de clerus, de emissie, anderzijds. De inzet daarbij betrof – in tegenstelling tot de eerder besproken tijd – minder de literaire vorm als wel de inhoud, het moreel gehalte, de strekking van literair werk, ook dit opnieuw in alle drie genres. Over twee punten was iedereen het eens: literatuur was belangrijk voor de ontwikkeling van individu en volk én literatuur was invloedrijk – zij het in positieve of negatieve zin. Maar dat laatste werd juist het probleem: was literatuur – bepaalde literatuur - nu een zegen of een vloek? Wie bepaalde dat? Moesten lezers van proza en poëzie en toeschouwers van toneelvoorstellingen van bestuurlijke en klerikale hogerhand beschermd worden of was het publiek volwassen en zelfstandig genoeg een eigen oordeel te vormen?

Zocht de poëtica in de eerste helft van de 19e eeuw nog een balans tussen Classicisme en Romantiek, Daniel de Sola's lokale Engelstalige weekblad *The Impulse* - 'journal of general news and literature' (2 X 1871- 12 II 1872) beleed een puur romantische poëtica – op het moment trouwens dat de Europese Romantiek al weer op haar retour was:

> "The poet, if he be truly gifted with 'the vision and the faculty divine', should, above all men, belong to that privileged order of beings, who, in their exalted moments, stand face tot face with Divinity itself. His studies, his solitary musings, his close observations of the changing aspects of earth and sky, all tend to elevate his thoughts and purify his heart. When, after long and intimate communion with the spirit of nature, he enters her solemn temples, the veil that hid the mysteries of the universe is drawn aside, and he feels himself in the presence of the Infinite. (…) Great minds have written their thoughts in poetry, on which it exerts a most powerful influence. It leads our thoughts to all that is beautiful and sublime. The

> power of eloquence is understood by orators and they employ it to impress their hearers. It pleases, and orators know how to speak in a pleasing and convincing manner." (*The Impulse* 8 I 1872)

Ook toneel kon in haar directe presentatie aan een aanwezig publiek positief bijdragen. De liberalen stonden er zonder voorbehoud positief tegenover, de Missie enigszins argwanend wegens mogelijk zedenbederf. De C.C. (27 IX 79) schreef:

> "Bovendien is het tooneel de school der beschaving. Er zyn wel enkele stukken, die tot zedenbederf leiden kunnen, maar die stukken worden in den regel, zelfs in de groote steden slechts op bekende theaters gespeeld, en het publiek dat de voorstellingen bywoont bestaat enkel uit diegenen, die met kennis van zaken, de toehoorders willen zyn van wat daar opgedischt wordt. De veroordeeling dus van het tooneel door de Ultramontanen is niets anders dan een hunner overdryvingen. Om de uitzonderingen, sluite men niet het geheel uit. (...) Muziek en tooneelspel kunnen wel hand aan hand zamen gaan. Kunsten beide, die de ziel verheffen en den geest ontwikkelen."

Hier komt de controverse tussen liberaal en missionair al aan de oppervlakte. In het verleden heb ik de diepgaande controverse rond de opvoering van het antiklerikale toneelstuk Benito Perez Galdós *Electra* (1901) beschreven (1992, 1994, 1996). Maar er zijn tal van voorbeelden uit die tijd waarin de poëtica's ter discussie stonden tussen de liberalen en de restrictieve clerus. In de sinds de jaren zeventig van de 19e eeuw bestaande opiniepers, die ontstaan was met de afschaffing in het nieuwe regeringsreglement van 1865 van de sinds 1820 bestaande preventieve censuur, waren heel wat redacteuren en lezers actief met een levendige discussie rond een te verdedigen 'census catholicus', zoals bijvoorbeeld de controverse rond de Franse auteur Emile Zola en zijn 'Zolaïsme' en de kwestie rond Henryk Sienkiewicz roman *Quo vadis?* (1901) om maar eens twee voorbeelden uit die tijd te noemen.

Ter illustratie zal ik beide kort weergeven.

Dat de clerus in zijn missie-ijver vormen van censuur niet (veraf)schuwde bleek uit reacties tegen het werk van Emile Zola, die in de krant werd afgeschilderd als de trouwe en eerste dienaar van Satan Lucifer zelf, op wiens grafschrift zou moeten staan, "Ci-gît

Zolá / Bah!!!" Op Curaçao zou het verboden moeten worden het werk van deze auteur te verkopen:

> "Nos ta haja koe ta imperdonabel, koe no solamente ta permiti obranan di Zola na nos isla, sino koe nan ta bendé públicamente na libreríanan ó otro lugánan." (*La Cruz* 12 IX 1900)

Maar een dergelijke oproep tot censuur was tevergeefs. In 1882 had boekhandel Agustin Bethencourt volgens zijn 'Catalogo' al vijf titels in Spaanse vertaling voorradig: *L'Assommoir*; *Nana*; *La Curée Ralea*; *Teresa Raquin*; *Una página de amor*. De Catalogus van de bibliotheek der Sociëteit De Gezelligheid bezat in 1913 niet minder dan 26 titels van Zola; de roomse banvloek had dus niet of slechts kortstondig gewerkt.

Toen de auteur Emile Zola een jaar later plotseling stierf deed de krant op 11 oktober 1902 het nog eens dunnetjes over door zijn ongeloof te uiten aan wat de paus zélf gezegd zou hebben bij het overlijden van de beroemde auteur, met de woorden: "Wel is waar, was hij een vijand der Kerk, maar men moet toch ook bedenken, dat hij een loyale vijand was; God hebbe zijn ziel." De krant vond een dergelijke uitspraak op zijn minst verdacht en twijfelde aan de waarheid ervan en concludeerde:

> "Het Hoofd der Katholieke Kerk, zoo dikwerf bespot door den schrijver, spreekt bij diens dood nog vergevingsgezinde, vergoelijkende woorden; - de romanwereld daarentegen, door hem hartstochtelijk gediend, put zich wel uit in eerbetoon en hulde en begraaft zijn lijk wel onder bloemen, maar onteert ook den grooten naam van *Zola*, door het wereldkundig maken van zijn schande „slechts aan weinigen bekend", zooals het Diario woordelijk mededeelde, bij dit nieuw schandaaltje van echtbreuk en ontrouw. Die bloemen zullen verdorren, zijn schande blijft." (*Amigoe* zaterdag 11 X 1902)

Ook over het moreel gehalte van de katholieke Poolse auteur Henryk Sienkiewicz – die in 1905 de Nobelprijs voor literatuur zou krijgen - en zijn roman *Quo Vadis?* (1901) oordeelde de missie heel terughoudend. In haar ogen konden ook ogenschijnlijk katholieke romans nog gevaarlijk zijn, want "wie (Sienkiewicz') *Quo vadis* leest

om der wille van kunstgenot, plukt bloemen op den rand van een afgrond." (*Amigoe* 22 VI 1901; *La Cruz* 8 V 1901)

> "Nos ta saluda coe gustoe tur boeki, koe ta defendé Cristianismo: ma nos ta doena nos spiertamentoe contra boekinan, koe bao di un bandera cristian, kier trecé inmoralidad contrario na doctrina cristian." (*La Cruz* 8 V l901)

Eerste en laatste poëticale beoordelingsmaatstaf was voor de Missie niet de literair-esthetische waarde, maar het moreel-religieuze gehalte dat door de priester beoordeeld kon en moest worden.

> De algemeene en vaste beginselen, welke bij de beoordeeling der zedelijkheid van een kunstproduct als maatstaf behooren te worden aangelegd, moeten steunen op de verhouding der menschelijke natuur in het algemeen, tot hetgeen Gods eeuwige Wet gebiedt of verbiedt. Elke andere maatstaf levert onbruikbare, valsche uitkomsten. Welnu, op den toets dier onaantastbare beginselen bezwijkt de zedelijkheid van het boek des poolschen schrijvers." (*Amigoe* 22 juni 1901)

Tot ver in de 20e eeuw heeft de Missie dit standpunt op alle haar beschikbare terreinen van prediking, onderwijs, pers en vereniging verdedigd, zoals bij monde van priester-columnist van de bekende 'ditjes en datjes' Jan Paul Delgeur en de lekenonderwijzer J.F. Linnartz. Ik heb daar in het verleden uitvoerig over geschreven. Men maakte wel onderscheid tussen het 'literaire gehalte' en de 'morele idee' in boeken, maar de laatste domineerde steeds weer, zowel bij de paters, fraters als leken-onderwijzers. Vanaf de negentiende eeuw tot na 1940 nog bleef het standpunt van de R.K.-kerk onveranderlijk: een moreel-religieus ideaal met het Papiaments als middel.

Temidden van deze discussie was Joseph Sickman Corsens gedicht 'Atardi' van 1905 een eenzame mijlpaal, dat tegenover alle in die dagen gebruikelijke Spaans- en Nederlandstalige hoogdravende elocuencia en retoriek en de missionerende moraliteit een eenvoudig-beklemmend beeld verwoordde van een existentieel levensgevoel, gesymboliseerd in een zonsondergang en de daarop volgende schemering.

3. Op zoek naar een lokale poëtica

En dan is daar plotseling in het midden van de jaren dertig van de 20e eeuw – u ziet dat ik grote stappen neem - de geheimzinnige A.d.C. die zich tot vandaag de dag met succes achter zijn initialen verborgen heeft weten te houden, die zich in een drietal artikelen afvraagt of er lokale literatuur is: Ta berde tin literatura?
Zijn poëtica gaat daarbij nog van het traditionele standpunt uit dat alles wat in de orale samenleving met enige aandacht voor de vorm werd opgeschreven en gepubliceerd als literatuur beschouwd kan worden – dus tegenover het orale – maar hij is anderzijds helemaal nieuw in zijn benadering omdat zijn focus op het Papiaments gericht is.
Voor A.d.C. is 'alles wat een volk geschreven heeft met enige kunstzin, dat wil zeggen op een mooie wijze' literatuur (tur cos cu un pueblo a scirbi cu algun arte esta di un manera bunita). Hij hanteerde een democratische literatuuropvatting. Met dat 'alles wat een volk geschreven heeft' gebruikte hij in onze ogen wel een heel ruim literatuurbegrip met niet alleen romans (novelas), poëzie, liederen (versonan), maar ook heiligenlevens, nationale helden, naast gepubliceerde redevoeringen (discursonan elocuente) en religieuze werken. Het lijkt erop alsof de auteur zich bij deze opsomming liet leiden door wat er op dat moment in het Papiaments inderdaad voorhanden was. Zo ontpopte hij zich ook als de eerste lokale literatuurhistoricus.
De drie artikelen van A.d.C. zijn interessant omdat hij – na Joseph Sickman Corsens beroemde gedicht Atardi (1905) - aandacht voor het Papiaments als literaire taal vraagt, omdat hij aangeeft wie hij daartoe rekent, maar ook om zijn opvatting dat letterkunde een verzorgde vorm moet hebben en geschreven moet zijn. Zijn artikelen vertonen de kenmerken van eerste verkenningen van een tot dan toe onbetreden terrein. Hij wil bewijzen dat het Papiamento ook als literaire taal fungeerde, in een tijd dat Curaçao ten gevolge van de komst van de 'olie' sterk verhollandste. A.d.C.'s artikelen waren een verzet tegen deze 'holandisashon' en een vroeg pleidooi voor een eigen culturele ontwikkeling.

Een volgende belangrijke en dit keer creatieve stap werd gezet door niemand minder dan Pierre A. Lauffer met zijn in 1944 verschenen dichtbundel *Patria*, waarvan de titel al een literair programma inluidt: schrijf over nationale, vaderlandse onderwerpen. In het verleden heb ik daarom deze bundel wel een drievoudige vernieuwing in de lokale literatuur genoemd. Hij maakte zich los van de Nederlandse taalhegemonie van dat moment met een vernieuwing van de inhoud en thematiek.

Lauffers adagium was, 'als je schrijven wilt, kijk dan om je heen' en beschrijf in je eigen taal je eigen eiland, je eigen mensen en je eigen meest persoonlijke gevoelens, zonder in de retoriek van vreemde mooischrijverij naar aanleiding van buitenlandse voorbeelden te vervallen'. De derde vernieuwing was er een van kwaliteit en betrof het serieuze karakter van deze poëzie, die zich niet alleen radicaal losmaakte van de nog steeds sterk met de orale cultuur verbonden liederen, maar ook van het populaire volkskarakter dat de dominante en moralistische 'novela dramatico' van de feuilletonisten in die dagen in zo hoge mate bevatte. Op die manier betekende *Patria* in één klap de emancipatie van de Papiamentstalige poëzie, net zo revolutionair als J.S. Corsens 'Atardi' in 1905. Maar dat verscheen op instigatie van de *La Cruz*-redactie en betrof maar één gedicht, dit was een complete, geheel zelfstandig uitgevoerde bundel.

Een voorbeeld van een metagedicht, waarin Lauffer zijn poëtica verwoordde, weliswaar bepaald niet zijn sterkste gedicht uit deze eerste bundel maar een voorbeeld waarin de dichter helder verwoordt dat voor een dichter alles bron van inspiratie kan zijn. Lauffer brengt op deze manier de poëzie die zo lang langs vreemde paden gewandeld heeft voor het eerst helemaal thuis.

Pierre A. Lauffer: Poesia

Melodia rítmiko di un tempestat,
Brotá for di profundidat
Di kada sintimentu.
Keho di un sufrimentu,
Gritu di plaser,
E ansioso mester
Di kanta alegria
Ta poesia.

Un ola ku ta kore subi kosta
Den su ansha di kier pusta
Ku su otro kompañeronan
Ta poesia.

Un para ku ta lanta bai na shelu
Den lokura di su anhelo
Pa laga mundu keda bou di dje
Pa poesia.

Un flor ku ta halsa su kara
Pa su blachinan débil e lorá
Baña den kalor di solo
Ta poesia.

Un rekuerdo bieu ku ta buta mi yora
Yen di amargura, ki ora
Ku mi sinta rekôrd'é
Ta poesia.

Poesia ta
Un muhé bunita
Ku beyesa di Aphrodita.

Poesia ta
Sufrimentu ketu
Di amor fiel, yorá na pretu.

Poesia ta
Odio pa mintira
Ku ta heridá sin drei mira.

Poesia ta
Henter naturalesa
Ku su kaprichoso bunitesa.

Poesia ta
Tur sintimentunan
Sin palabra pa ekspresá nan.

(Pierre A. Lauffer: *Patria* 1944; herdruk1985: 53-54)

Zodra Cola Debrot in 1948 naar Curaçao terugkeert, zal ook hij het lokale benadrukken, met dit verschil dat hij en het CCC meer op de Europese cultuur gericht zijn, en Pierre Lauffer op folkloristische elementen. Hij zal sterk de nadruk leggen op de culturele creolisering van het eiland. Hier kwam hij in botsing met dokter Chris Engels.

4. Een postkoloniale protest-poëtica

De lokale literatuurgeschiedenis heeft steeds twee contrasterende poëticale stromen gekend: een orale poëtica van spreken en luisteren naast een geschreven poëtica van schrijven

en lezen. Wat de vorm en communicatie betreft speelde de oraliteit versus de literariteit ook in de postkoloniale tijd van de autonomie (1954) nog een belangrijke rol. Auteurs dienden ook goede sprekers en zelfs performers te zijn wilden ze succes hebben bij het publiek dat de poëtische voordracht en het toneel boven de geschreven tekst stelde. Denk aan Nydia Ecury en Elis Juliana bijvoorbeeld.

Naar stof, inhoud en thematiek was de literatuur uit de jaren vóór en ná 1969 die van het luidruchtige protest dat de stillen in den lande die er als zachte tegenstem zeker ook waren overstemde. Een protest dat zich niet zozeer theoretisch uitte als wel in de praktische poëzie van die dagen. Er zouden hier vele voorbeelden gegeven kunnen worden maar ik beperk me.
Het was de tijd waar tijdschriften hun standpunten in felle bewoordingen verkondigden, zoals *Vitó, Kambio* en *Ruku*, waaruit hier enkele voorbeelden.

> "Konservatieve ideeën zullen door progressieve visies aan het wankelen worden gebracht. Rechtse denkpatronen zullen door hun linkse pendanten op hun bestaansrecht worden getoetst. Traditionele instituten zullen door een a-traditionele aanpak gedwongen worden hun bestaansrecht te bewijzen of zich aan te passen aan de moderne eisen. Onze geschiedenis zal herschreven moeten worden." (*Kambio* II-6)

De Arubaanse dichter Federico Oduber drukte zijn antikoloniale verzet pregnant uit toen hij over zijn dichtertaak opmerkte:

> "Een dichter die in een kolonialistische maatschappij geen onrust, verontrusting zo u wilt, bij het establishment kan veroorzaken is een zwakke dichter en is slechts bestemd om vernissage te blijven voor de maatschappij waarin hij leeft en werkt." (*Hacha* VII-5, juni 1981: 8-9)

Frank Martinus Arion trok in zijn *Ruku* ten strijde tegen het 'Hollands barbarisme' in zijn antikolonialistische strijd die een Antilliaanse cultuur propageerde die aansloot bij 'het strijdvaardige van de Indiaan'. In zijn inleiding op het eerste nummer 'Een daad van wanhoop' luidt het veel geciteerde:

> "We zeggen dus dat de kunsten op de Antillen en in het nederlands slecht gebloeid hebben, omdat de Nederlanders

die hier kwamen, en die hier komen, een klein aantal uitgezonderd, barbaren waren en zijn (...) Het maken van een tijdschrift is dan gewoon een daad van vrijmaking, vrijmaking van het nederlandse, steriele, onproductieve, oncreatieve barbarisme. Het is aansluiting zoeken bij de slavenhutten daar beneden in het dal."

Federico Oduber
Frank Martinus Arion

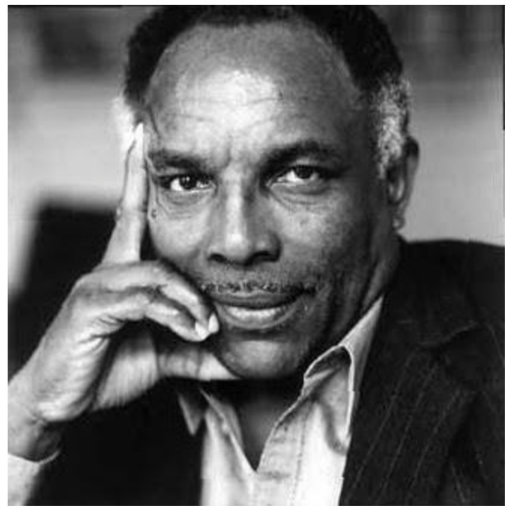

'Nos causa' van Pacheco Domacassé zag in het toneel een strijdmiddel tot antikolonialistische bewustmaking van een eigen identiteit. Stof en thematiek werden ontleend aan de historie als middel bij uitstek om de eigen geschiedenis en moderne cultuur te leren kennen. Het drama *Tula* beschreef de heldhaftige leider van de grote slavenopstand in 1795; *Konsenshi di un pueblo t*hematiseerde actuele maatschappelijke problemen.

De poëtica was die van de dichter als profeet en ziener die zijn volk moest bevrijden van overheersing en verdrukking en leiden op de weg naar vrijheid. Auteurs hadden grote verantwoordelijkheid ten opzichte van hun volk dat ze de ogen moesten openen en leren strijden tegen onrecht en onderdrukking.

5. Tot slot: een multimediale poëtica: local, global, glocal

De moderne tijd, laten we zeggen sinds 1986 toen de Antillen begonnen te desintegreren, domineerde een persoonlijke poëtica

van het experiment naar vorm en inhoud, met een veelheid van uitdrukkingsvormen. Veelvormigheid en persoonlijke dichterlijke vrijheid domineerden in deze tijd: auteurs spreken en schrijven volgens die nieuwe poëtica immers namens zichzelf en hebben geen andere verantwoording af te leggen dan aan zichzelf. Hun werk is individueel; ze spreken in deze tijd niet meer profetisch namens het volk of wat dan ook. Ze zijn niet gebonden, zoals een politicus gebonden is aan en verbonden is met zijn achterban, maar volkomen vrij in hun trouw aan zichzelf. Het resultaat was er een van diversiteit naar vorm en inhoud.
De poëzie stond sinds 1986 voor de keuze tussen een vormgeving in de Europese traditie, de Euro-Antilliaanse poëzie, of een zich richten op Afrikaans orale, ritmische elementen, de Afro-Antilliaanse poëzie. Een tweede 'keuze' was die tussen een op engagement gerichte poëtische inhoud, met sociaal-maatschappelijke kritiek: de sociale lyriek, en een meer persoonlijke, op de eigen emoties gerichte, poëtische inhoud: de persoonlijke lyriek. Een derde keuze was een op mondelinge voordracht gerichte poëzie die aansloot bij de orale traditie, de gedeclameerde lyriek en de poëzie die geschreven werd met het oog op een leespubliek, de geschreven lyriek.

De moderne poëtica is er een van combinatie met andere kunstvormen, die de woordkunst integreert in een multimediale totaalpresentatie van woord, beeld en geluid. Orale poëzie is woord en klank, geschreven en gedrukte poëzie is woord en beeld. In deze nieuwe tijd is het gebruik van multimedia een nieuwe keuze, zoals die van Elis Juliana op Curaçao en Giolina Henriquez en Belinda de Veer op Aruba. Voordrachten gaan vergezeld van muzikale begeleiding, gedrukte teksten van illustraties – door de auteurs zelf vervaardigd, die soms zowel beeldend kunstenaar als auteur zijn. Jonge rappers maken gebruik van muzikale elementen.

Een sprekend voorbeeld is Rudolf Crispulo (Curaçao 1961) die in zijn veel te weinig bekende roman *Piká 'i mi pueblo; Tragi-novela sosial-filosófiko* van 2014, muziek en liedteksten verwerkt van bekende musici, zoals Ced Ride, Chin Behilia, Rudy Plaate, Rignald Recordina en Buis Haile. Op cruciale plaatsen in het verhaal vertolken deze teksten als reien in een klassiek drama de emotionele en morele verwikkelingen van de hoofdpersonen. Rudolf Críspulo versterkt met deze interteksten de thematische lading van zijn verhaal, omdat hij erin slaagt zijn beschrijving deze

extra, geïntegreerde dimensie te geven als lyrische reflectie op de handeling.

Ik kom tot een afsluiting.
Een laatste poëticale ontwikkeling is die van een multimediale poëtica die het lokale en globale in zich verenigt in wat wel als 'glocal' wordt gekarakteriseerd: local en global verenigen zich in glocal. Vanuit een lokale setting zoeken auteurs aansluiting bij mondiale stromingen in hun creatieve verwerking. Sta me toe hierbij enkele Arubaanse auteurs te noemen: Jossy Tromp, Rosabelle Illis, Joe Fortin en Clyde R. Lo-A-Njoe.

Jossy Tromp
Rosabelle Illes

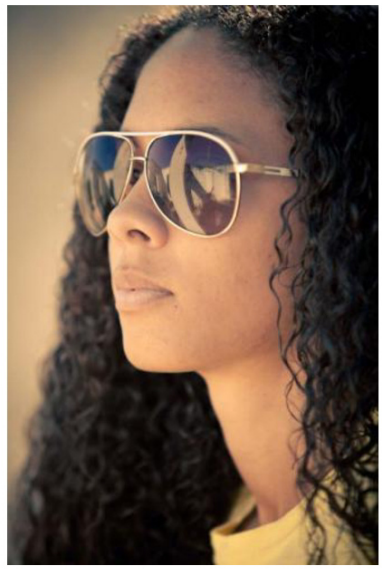

Clyde Roël Lo A Njoe (Aruba 1948) volgde een opleiding tot tekenaar-schilder en werkte, woonde en reisde in vele landen van Europa en Azië. Hij kreeg wereldwijd bekendheid toen hij in 1988 – 1989 medeontwerper van het Orakelkunstuurwerk van Holland-Nagasaki Village in Nagasaki, Japan was. Ook bij de totstandkoming van het monument van de nieuwe basiliek van de Virgen de Guadalupe, 1989 –1990 in het centrum van Mexico-City was hij medeontwerper, tevens de schilder van het astrolabium en het contemporaine Aztekencalendarium (objecten met een diameter van 3m).

Beeldende kunst en literatuur gaan in zijn leven samen, zoals in zijn debuutbundel *Dansen / Baliamento* van 1982, maar ook woord en klank zoals in zijn laatste bundel *Mijn lief mijn leed* van 2015.

De multimediale vernieuwing in *Mijn lief, mijn leed* zit in de verwerking van bekende liederen van diverse componisten en zangers waarvan betekenisvolle fragmenten de thematische kracht van de gedichten versterken. Deze in de gedichten opgenomen songs vormen zo een essentieel onderdeel van het gedicht. De bundel biedt via een QR-code de mogelijkheid de geciteerde liederen in beeld en geluid op te roepen.

Joe Fortin
Clyde R. Lo-A-Njoe

In het openingsgedicht van de bundel maakt de dichter de balans van zijn leven op in zijn poëzie, terwijl hij tegelijkertijd in en door zijn dichtwerk leeft: dichten is leven, leven is dichten, zoals in het openingsgedicht 'De weg van het woord'.

Er komt een dag dat men deze strofen leest.
Door deze simpele, gedichte gedachten,
verwoorde beelden, beeldende woorden
weet men, hoe mijn levensreis is geweest.
Hoe ik almaar zwierf naar de verste oorden
en meende dat ginds het leven op me wachtte.
Maar toen onvermijdelijk het ogenblik kwam
dat rust mijn levensadem begon te kleuren
viel eindelijk iets van zelfkennis te bespeuren
besefte ik nederig wat in mij de overhand nam.

Op deze openingsstrofe volgt dan een citaat van Neil Diamond's bekende song 'I am I said' met een betekenisvolle verwijzing naar het bekende sprookje van de kikkerkoning en de prinses dat de Grimm-broers als nummer één opnamen in hun *Kinder- und Hausmärchen* van 1812.

Did you ever read about a frog who dreamed of being a king
And then became one?
Well, except for the names and a few other changes
If you talk about me, the story is the same one

De dichter springt in het rond van de romantiek aan het begin van de 19e eeuw van de Duitse Gebroeders Grimm en hun bekende sprookjes naar de moderne Engelstalige zanger Neil Diamond.

Der Froschkönig

Na dit fragmentarische citaat van Neil Diamond gaat de dichter zelf weer door. Het citaat vormt zo een essentieel onderdeel van het gedicht. De dichter positioneert zich in de volgende strofe in zijn dubbele métier en in zijn leven.

Bruusk op mezelf teruggeworpen door het leven
en ik nooit meer voor klatergoud hoefde te buigen
werden permanent pen en penseel de werktuigen
waarmee ik verre eenzaamheden heb beschreven.

Daarna volgt opnieuw een citaat van Neil Diamond's I am … I said. Zo wordt dit gedicht – en alle andere overigens – een vorm van een veeltalige – Engels, Spaans, Frans, Duits, Papiaments, Sranan - intertekstuele dialoog met de bronnen die Lo A Njoe gebruikt: van Edith Piaf, via Otis Redding, Barbara Streisand naar Charles Aznavour en Jimmy Hendrix bijvoorbeeld, maar ook naar het Arubaanse volkslied 'Aruba dushi tera' en Max Woiski van Suriname. In feite krijgt elk gedicht meer kracht door niet alleen de tekst van Lo A Njoe te lezen maar dat leesproces te onderbreken door naar de geciteerde liederen te luisteren. Terug naar het openingsgedicht en Neil Diamond:

But I got an emptiness deep inside
And I've tried, but it won't let me go,
And I'm not a man, who likes to swear
But I've never cared for the sound of being alone

I am, I said
To no one there
And no one heard at all
Not even the chair.
I am, I cried
I am, said I,
And I am lost, and I can't even say why.

Op deze manier wordt dit openingsgedicht een hommage aan de beroemde zanger, maar tegelijkertijd een programmatische gids voor leven en werk: dichten is leven, leven is dichten. Het valt op hoe vaak de woorden 'lief' en 'leed' in de bundel voorkomen, als ik goed geteld heb zelfs zeventien keer, maar steeds met de ondertoon die betrekking heeft op het zelfbewuste dichtproces zelf, zoals ook in de slotstrofe van het eerste gedicht.

Wie weet, heb ik uiteindelijk de weg gevonden
waar vooraleerst het woord en beeld bepalen
met wie en door wat ik waarlijk ben verbonden.
Ben ik niet langer de roepende in de woestijn
die geen raad weet met zijn beelden en verhalen.
want dan komt mijn enige ware ik tevoorschijn
dat behoedt, dat ik in lege vergetelheid verdwijn
bestaat geen twijfel meer, het woord is soeverein.

Clyde Lo A Njoe eigent zich in deze bundel de wereldliteratuur oftewel de wereld van de literatuur toe en maakt die tot

verkenning van zijn eigen creativiteit, waardoor hij het mondiale karakter van wat literatuur voor hem is in het in locale context gegronde persoonlijke integreert. Het lokale en het mondiale gaan, in wat wel als 'indigenization' wordt aangeduid, harmonieus en onverbrekelijk samen.

Is de cirkel nu rond? Begin 19e eeuw was een internationale Eurocentrische poëtica de norm voor de lokale dichter. Daarna overheersten de moraal en het protest door zich af te zetten tegen de dominantie van elders. De cirkel lijkt rond maar is dat niet, maar spiraalvormig als van een cocolishi in een opgaande beweging van navolging en imitatie naar creatie en originaliteit.

Wat IS literatuur? Het zal duidelijk zijn dat literatuuropvattingen (meervoud) en poëtica's dynamisch van aard zijn naar plaats en tijd. Pater Wim Driessen had groot gelijk op zijnsvragen geen antwoord te willen geven. Wij zullen dus ook de vraag naar wat IS literatuur moeten vervangen door de vraag: wat hebben mensen op bepaalde momenten en plaatsen op deze vraag geantwoord?

De poëtica van de moderne lokale woordkunst is die van het integreren van het lokale als onweerspreekbaar onderdeel van een mondiale cultuur, maar nu niet meer als dwingend extern voorbeeld maar als persoonlijke positiebepaling, waarbij de onderlinge positie en relatie van de wereldliteratuur en de lokale literatuur een complete ommezwaai hebben gemaakt. Met de nieuwe poëtica worden auteurs van imitator tot creator, waarmee ze de mondiale literatuur immers dienstbaar maken aan de lokale en persoonlijke creativiteit.

Ik dank u voor uw aandacht.

13. Oproep voor bijdragen CARAN-conferentie: Professionalisering van het NVT-onderwijs in de Cariben

Het bestuur van de Caribische Associatie voor Neerlandistiek nodigt u van harte uit om een bijdrage te leveren aan de vierde CARAN-conferentie die gehouden wordt van woensdag 22 tot en met vrijdag 24 november aanstaande op de Universiteit van Aruba.

Het thema van de conferentie is 'Professionalisering van het NVT-onderwijs in de Cariben'.

De positie van het Nederlands in het Caribisch deel van het Koninkrijk is inmiddels geëvolueerd van officiële taal tot noodzakelijke minderheidstaal. Voor het onderwijs is deze ontwikkeling van groot belang. Uit het rapport *NVT Overzee*, uitgevoerd door de Taalunie in 2016, blijkt eens temeer dat er veel behoefte is aan een duidelijk taalbeleid, aan professionalisering van docenten, materiaal dat inspeelt op de eilandelijke context en een didactische aanpak die aansluit bij de digitale belevingswereld van de cursist. Bovendien moet werk gemaakt worden van onderwijs in het Nederlands dat niet langer uitgaat van Nederlands als moedertaal maar Nederlands als vreemde taal.
Het doel van deze conferentie is dan ook het verder ontwikkelen en versterken van bestaande en nieuwe methodes voor taalverwerving, taalkunde- en literatuuronderwijs. De conferentie zal ruimte bieden aan initiatieven en het delen van inzichten en ervaringen in het basis- middelbaar en hoger onderwijs. Voor de conferentie zullen behalve docenten en onderwijskundigen ook beleidsmakers worden uitgenodigd.

Graag ontvangen wij voor 31 augustus a.s. de titel van uw bijdrage met een abstract tussen 100 en 200 woorden, voorzien van naam, affiliatie en contactgegevens. De spreektijd voor een lezing bedraagt 25 minuten met 10 minuten voor discussie.

Mocht u gedachten hebben voor een workshop van 50 minuten voor specifieke doelgroepen dan horen wij dat graag! Stuurt u ons dan een beschrijving van de workshop met daarbij het aantal deelnemers en de doelgroep.

Voorstellen voor referaten kunnen worden voorgelegd aan neerlandistiek@ua.aw
Wij hopen u te mogen begroeten op woensdag 22 november aanstaande in Oranjestad.

Het organiserend comité,

Bernadette Béréndos (University of Curaçao) Liesbeth Echteld (University of Curaçao)
Kitty Groothuijse (Universiteit van Aruba) Eric Mijts (Universiteit van Aruba)
Hilde Neus (Instituut voor de Opleiding van Leraren, Paramaribo)

14. Oproep voor bijdragen ‘CROSS-OVER te gast bij CARAN’ Antilliaanse, Surinaamse en Nederlandse literatuur Transnationalisme, interculturaliteit en intercontinentaliteit

Oproep voor bijdragen

Cross Over, het tweejaarlijkse platform voor de interdisciplinaire en transculturele letterkundige neerlandistiek, overschreed in 2015 na colloquia afwisselend in Nederland en België voor het eerst de Nederlandse taalgrens. Nadat de Universiteit Gent (Vakgroep Letterkunde – Afdeling Nederlands) de conferentie onder haar hoede nam (2013), trad dat jaar Adam Mickiewicz Universiteit in Poznań, Polen (Departement Nederlandse en Zuid-Afrikaanse Studies in Poznań) op als organisator. In het najaar van 2017 onderneemt Cross Over een nog grotere overzeese stap. Dit jaar heeft Cross Over in Oranjestad (Aruba) plaats als deel van de dubbelconferentie ‘CROSS-OVER te gast bij CARAN’. De samenwerking met de Caribische Associatie voor Neerlandistiek (CARAN) leidt hopelijk bij de intra- en extramurale neerlandici niet alleen tot meer belangstelling voor de meertalige, interculturele en literaire situatie in het Caribisch deel van het Koninkrijk en Suriname maar ook tot de uitwisseling van ervaringen tussen neerlandici uit diverse regio’s.

Het organiserende comité vestigt in zijn oproep voor bijdragen de aandacht op transnationalisme, interculturaliteit en intercontinentaliteit. De complexe verhouding van de Antilliaanse en Surinaamse literatuur ten opzichte van de Nederlandse letteren in de Lage Landen staat daarbij centraal. De huidige politieke ontwikkelingen in de wereld met vluchtelingen en migratiestromen nodigen uit om te gaan naar de Caraïben waar processen van culturele, talige en raciale *metisage* hun aanvang hebben genomen lang vóór het begrip globalisatie is gemunt. De politiek-administratieve context van de overzeese delen van het Koninkrijk der Nederlanden is in de laatste decennia aanzienlijk veranderd en ook de inzichten over de positie van het Nederlands zijn bijgesteld. Ook de status van de Nederlandstalige literatuur in het Caribisch gebied komt daarmee in een nieuw daglicht te staan. Daarmee komen de Caribische eilanden en de Nederlandstalige literatuur die er is geproduceerd almaar dichter

te staan bij wat gemeenzaam de extramurale neerlandistiek wordt genoemd dan tot dusver is aangenomen. Dit stelt nieuwe eisen aan docenten, academische curricula, universitaire beleidsmakers en wetenschappelijke onderzoekers.
Graag brengen we een aantal punten onder de aandacht van collega's, telkens met aandacht voor de positie van de Antilliaanse en Surinaamse literatuur, zoals

- de positie van het Nederlands en de Nederlandse cultuur in een veeltalige en multiculturele omgeving (in de Lage Landen, in de oud-koloniale gebieden van Nederland, in de extramurale neerlandistiek);
- vormen van culturele transfer waarbij vertalingen, vertaalbeleid, internationaal cultuurbeleid en uitgeverspolitiek een wezenlijke rol spelen;
- pogingen tot een nieuwe literair-historische positionering van (de canon van) de Nederlandstalige literatuur van buiten de Lage Landen;
- verschuivende interpretaties van literaire werken uit de koloniale periode;
- raciale, culturele en politieke interculturaliteit en sociale migratie in (de geschiedenis van de) Nederlandse én Caribische literatuur;
- uitdagingen i.v.m. cultuuroverdracht waarvoor docenten Nederlands staan.

Letterkundige neerlandici met belangstelling voor Antilliaanse en Surinaamse literatuur als onderdeel van de Nederlandstalige literatuur die op verschillende plaatsen in de wereld wordt geproduceerd en gerecipieerd, worden uitgenodigd een abstract in te sturen. De drie sleutelbegrippen transnationalisme, interculturaliteit en intercontinentaliteit staan daarbij centraal. Zowel hermeneutische, literair-institutionele, postkoloniale als ook ideologie-kritische en receptie-esthetische voorstellen in dat verband worden door CARAN en Cross-Over overwogen.

Graag ontvangen wij voor 31 augustus aanstaande een voorstel voor de titel van uw bijdrage met een samenvatting tussen 200 en 300 woorden, voorzien van naam, affiliatie en contactgegevens. De spreektijd voor een lezing is 25 minuten met 10 minuten voor discussie.

Voorstellen voor referaten kunnen tot 31 augustus 2017 worden voorgelegd aan neerlandistiek@ua.aw

Organiserend comité
Bernadette Bérénos, Liesbeth Echteld, Kitty Groothuijse en Eric Mijts

Wetenschappelijk comité (in alfabetische orde):
Jerzy Koch (jkoch@wa.amu.edu.pl), Eric Mijts (eric.mijts@ua.aw), Wim Rutgers (wim_rutgers@hotmail.com), Yves T'Sjoen (Yves.TSjoen@UGent.be), Yra van Dijk (y.van.dijk@hum.leidenuniv.nl), Michiel van Kempen (M.H.G.vanKempen@uva.nl) en Paweł Zajas (zajas@wa.amu.edu.pl).

taal: unie

Vertegenwoordiging van Nederland in Aruba, Curaçao en St. Maarten
Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties

15. Conferentieprogramma 22 tot en met 24 november 2017

Woensdag 22/11 ochtendprogramma	**Cross Over**	Voorzitter: Eric Mijts	
9.00 – 9.15 uur	Opening en welkomstwoord	Jerzy Koch en Eric Mijts	
9.15 – 9.55 uur	De eerste Nederlands-Caribisch slavernijroman als leestekst binnen het huidige onderwijs	Michiel van Kempen	Universiteit van Amsterdam
9.55 – 10.35 uur	Wim Bos Verschuur als schrijver	Hilde Neus	IOL, Paramaribo
10.35 – 10.50 uur	**Pauze**		
10.50 – 11.30 uur	Kunst die thuisblijft: Een nieuwe generatie Nederlandstalige schrijvers op de Nederlands-Caribische Benedenwindse eilanden Aruba, Bonaire en Curaçao	Wim Rutgers	University of Curacao
11.30 – 12.10 uur	Mijn zuster de negerin op het doek	Jerzy Koch	Alan Mickiewicz University,

			Poznań
12.10 - 12.50 uur	Boelie van Leeuwen: ver weg dichtbij	Jos de Roo	

Woensdag 22/11 Middagprogramma	**Cross Over**	Voorzitter: Michiel van Kempen	
13.50 – 14.30 uur	Vastlegging van een Surinaamse Canon	Jerry Dewnarain	IOL, Paramaribo
14.30 – 15.10 uur	Een nieuwe aanpak voor literatuuronderwijs	Diana Menke	IOL, Paramaribo
15.10 – 15.30 uur	**Pauze**		
16.10 – 16.50 uur	De Surinaamse en Antilliaanse literatuur in de strijd tegen apartheid	Yves T'Sjoen	Universiteit Gent
16.50 - 17.30	Literaire narratieve en koloniale mythen	Luc Alofs	Universiteit van Aruba

Woensdag 22/11 Avondprogramma	**Cross Over / CARAN**	
19.00 – 20.30	**Publiek, studenten, CARAN en Cross Over in debat:** De instructietaal in het basisonderwijs op Aruba	Olv. Peter van de Geer, Debat.nl met een inleiding van Eric Mijts, Universiteit van Aruba
20.30 – 21.30 uur	**Borrel**	

Donderdag 23/11 Ochtendprogramma	**CARAN**		
9.00 - 9.40 uur	Opening en welkomstwoord	Eric Mijts en Sjoerd Kuyper	
9.40 - 10.10 uur	Taalbeheersing op de Cariben	Juana Kibbelaar	OTRA, Curaçao
10.10 – 10.40 uur	Kritieke leervaardigheden in het Nederlands: eerste onderzoeksresultaten van het meertalige onderwijsprogramma op Aruba	Regine Croes	Directie Onderwijs, Aruba
10.40 – 11.10 uur	Multimediaal literatuuronderwijs	Helena Hennevelt Esther Stroucken	University of Curaçao
11.10 – 11.30 uur	Koffiepauze		
11.30 – 12.00 uur	Het publieke gesprek over de rol van het Nederlands in het onderwijs	Eric Mijts	Universiteit van Aruba
12.00 – 12.30 uur	De kracht van Translanguaging voor het leren van het Nederlands in het Caribisch gebied	Merlynne Williams	IPA, Aruba

Donderdag 23/11 Middagprogramma	**CARAN workshops (aula) / NVT Netwerkbijeenkomst (zaal 3)**		
14.00 – 15.15 uur	Workshop luistervaardigheid	Jenneke Oosterhof,	University of Minnesota
15.15 – 15.45 uur	**Pauze**		
15.45 – 17.00 uur	Workshop translanguaging	Everdiene Geerling	Stichting NOB

17.00 – 17.45 uur	**Openbare lezing** Literatuur en onderwijs	Sjoerd Kuyper	

19.15 uur	**Diner Cross Over / CARAN**

Vrijdag 24/11 Ochtendprogramma	**CARAN**		
9.00 – 9.30 uur	De activiteiten van de Taalunie in Curaçao	Ronald Severing	University of Curacao
9.30 – 10.00 uur	Gemakkelijker gezegd dan gedaan: taalbeleid voor hoger onderwijs-instellingen. Utrechtse ervaringen en reflecties op de Caribische situatie	Rob van de Vaart	Universiteit Utrecht
10.00 – 10.20 uur	**Pauze**		
10.20 – 10.50 uur	Nederlands als vreemde taal in Suriname	Helen Chang	Medewerker Taalunie, Suriname
10.50 – 11.20 uur	De toekomst van het Nederlands op de UA	Kitty Groothuijse	Universiteit van Aruba
11.20 – 11.40 uur	**Pauze**		
11.40 – 12.10 uur	Recente ontwikkelingen in de BES-gebieden	Elaine Marchena en Maritsa Silberie	Rijksdienst Caribisch Nederland
12.10 – 12.40 uur	De Taalunie en NVT in het Caribisch gebied	Bianca Versteeg	Taalunie
12.40 – 13.10 uur	Taalbeleid binnen de Algemene Faculteit van de UoC	Liesbeth Echteld	University of Curacao

Vrijdag 24/11 Middagprogramma	**CARAN (aula) / NVT Netwerkbijeenkomst (zaal 2)**		
14.15 – 15.45 uur	Schrijfsessie		CARAN
15.45 – 16.30 uur	Jaarvergadering		CARAN

17.00 – 18.00 uur	**Publieke Slotlezing** Een Cocolishi als metafoor: een overzicht van 200 jaar poëticale ontwikkeling van de ABC-eilanden, van eurocentrisme naar eigenheid, van imitatie naar creatie	Wim Rutgers	University of Curacao
18.00 uur	**Borrel** ter afsluiting van deze dubbelconferentie en de NVT-netwerkbijeenkomsten		

Notities

Notities

Conferentiebundel Caribische Associatie voor Neerlandistiek 2017

Vierde CARAN-conferentie
Aruba
22, 23 en 24 november 2017

Redactie
Kitty Groothuijse
Wim Rutgers
Eric Mijts

ISBN: 978-94-92959-44-7

Caribische Associatie voor Neerlandistiek 2017